

SZEGED

A Város folyóirata

20. évfolyam 7. szám

2008. július

A tartalomból:

MÁTYÁS KIRÁLY SZEGEDI ÉRMEKEN
ANGYALI ÜDVÖZLET
BESZÉLGETÉS KESSELYÁK GERGELLYEL
BAKA ISTVÁN MŰFORDÍTÁSAIRÓL

Ára: 250,- Ft

SZEGED

Várostörténet, kulturális
és közéleti magazin
20. évfolyam, 7. szám
2008. Július

Tartalom

JEGYZET	1	Renesz(e)ánsz - Tandí Lajos
RENEZÁNSZ ÉV	2	A reneszánsz uralkodó (Portrévázlat Mátyás királyról) - Fügedi Erik
	10	A fejedelem arcai (Szegedi Mátyás ábrázolások) - Bóna Endre
SZABADTÉRI	14	"Testvriséget hoztam a világra" (Gróf Bánffy Miklós és Szeged) - Gyémánt Csilla
	18	A tér varázslója (Varga Mátyás két Szabadtéri korszaka) - Tandí Lajos
	22	Nem kitalálni, megálmodni kell! (Kesselyák Gergellyel értékekről, harmóniáról) - Gyémánt Csilla
MŰVÉSZET	28	Angyali üdvözet (A múzeum régi-új kincse) - Papp Ferenc
	32	Nekibuzdulások - megtorpanások (Szeged képzőművészete (1945 - 1960) - Tóth Attila
	38	Egy Pallavicini-szobor (A szegedi Kisfaludi Stróbl-kiállítás szenzációja) - Szabó Tamás
KÖNYVMUSTRA	42	Személy, napvilág, szolgálat (Bábás-kodó kiállítás a könyvünnepen) - Szabó Pál
	44	A szótár él (Baka István műfordításairól) - Fabulya Andrea
EMLEKEZÉS	48	Emlékezés a nótakirályra (A megénekelte Dankó Pista) - Polner Zoltán

A címlapon **Angyali üdvözet** (a Móra Ferenc Múzeum közelmúltban restaurált reneszánsz festménye), a borító 3. oldalán egy jelenet a Szegedi Szabadtéri játékok közelmúltban bemutatott **Turandot** című operájából. A hátlapon **Varga Mátyás** Dóm téri látomása.

SZEGED

A város folyóirata
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: **TANDI LAJOS**

Szerkesztő bizottság: Árpás Károly, Blazovich László (elnök), Gyémánt Iván, Horváth Ferenc, Nagy János, Nagy László, Nyilas Péter, Szalay István, Turi Tímea, Veréb Simon (fotóriporter főmunkatárs)

Kiadja a Somogyi Károly Könyvtár

6720 Szeged, Dóm tér 1-3.

Tel.: 62/425-525

Felelős kiadó: **PALÁNKAINÉ SEBŐK ZSUZSANNA**

Szerkesztőség: 6720 Szeged, Stefánia 2.

Telefon: 30/365-5176, e-mail: szegedszerk@freemail.hu

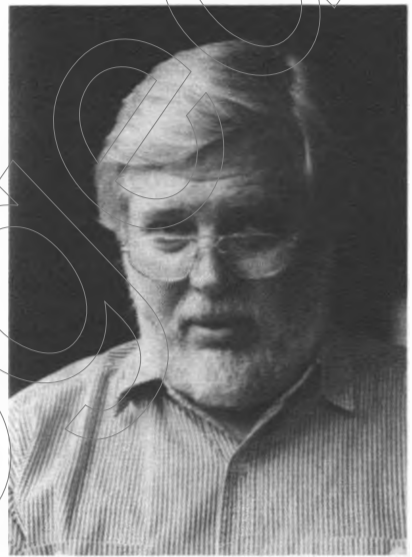
Készült az E-press Nyomdában

6722 Szeged, Jósika u. 27. Tel.: 62/424-964

Felelős vezető: Engi Gábor

ISSN 0239-1384

Renesz(e)ánsz

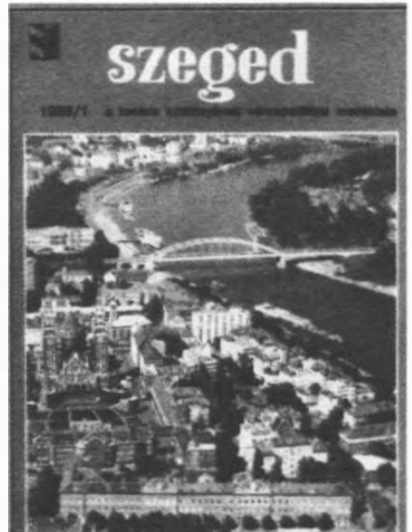

Amikor 1988 tavaszán azzal a képtelennek tűnő ötlettel álltam az akkori tanácselnök, Papp Gyula elé, hogy szeretnék egy városi folyóiratot indítani, nem utasított el csípőből. Már sokan érzékelték akkoriban a társadalmi-közéleti változások előszeleit, s fölismervén, hogy egy városnak érdemes szembesülni gyakorta elfedett vagy eltítkolt múltjával, és még inkább szükséges fölmutatni születő értékeit – igent mondott. Egyikünk sem gondolta, hogy a Szeged folyóirat immáron két évtizedes múltja – minden nehézség és gáncoskodás és meg nem értés és irigység és féltékenység ellenére is – sikertörténet. Merthogy ennek a városnak vannak múltbéli értékei és a szellem ma is itt munkál falai között. Persze akkortájt még nem volt egyszerű folyóiratot indítani, de mindig akadnak támogató bölcsek, így a lap először – mily komikus erről beszélni –, a városi tanács hivatalos közlönyének várospolitikai mellékleteként jelent meg. A szegedi szellemi élet – egyetemi emberek, tudós kutatók, levéltárosok és muzeológusok, könyvtárosok és pedagógusok, újságírók és a közélet jónéhány szereplője felismerték egy hosszú évtizedeken át lefojtott, a föld alá kényszerített minőségi szegediség, értékőrző és értékteremtő szellemiség újra induló esélyeit. Olyan háttérrel teremtett – pusztán létevel – a folyóirat, mely megvédte minden ármánytól, nyílt vagy burkolt támadástól. Mert kezdettől fogva következetes volt. Nem múltó aktuálpolitikai érdekek szolgálólánya lett, hanem a Város következetes szószólója. Így indítottuk el a szovjet hősi emlékművek lebontásának folyamatát; kezdeményeztük az Aba-Novák freskó kibontását; az egyetemalapítók domborművének visszahelyezését; Szeged két háború közötti történetének feldolgozását és sorolhatnám. Tettük a dolgunkat... Annak ellenére, hogy húsz éve alatt igazából senki sem fogadott be bennünket. Hét városvezetést és hét kiadót tudunk magunk mögött. A mondat első fele azt jelzi, hogy mindegyik városvezetés elismerte ugyan munkánk lényegét, a szegedi értelmiség igényeit és hozzáállását, a tudomány, a kultúra, a művészet szolidaritását, de máig küzd a kiadás kínjaival – amit mi húsz éve érzünk hónapról-hónapra.

Szerencsés egybeesés – ha méltatlannak tűnik is –, hogy 2008 hazánkban a reneszánsz éve, s mi 20 éve vagyunk. Emlékezünk Mátyás királlyá választásának 550. évfordulójára, itteni szegedi kapcsolataira, kapcsolódunk a Könyvek Könyvének, a Bibliának éves programsorozatához, s közben figyeljük Szeged múltbéli, újonnan feltárt értékeit és reflektorozzuk a napjainkban születő új teljesítményeket. Bizton állíthatom, a húsz esztendő számai nemcsak a napi olvasók érdeklődésére számíthatnak, de mint egy kincsesláda, őrzik a majdani érdeklődőknek a szegediek hűségét, hitét, értékorientáltságát és a minőség tiszteletét. A reneszánsz évben – egy megújuló humanizmus ígérete jegyében – naoneoreneszánszt remélünk. Huszonegyedik századi megújulást – formában, tartalomban, küllemben egyaránt. A hagyomány és korszerűség szellemében. Ehhez várjuk a tisztelt Olvasók és Érdeklődők szeretetteljes kíváncsiságát, ösztönző véleményét, támogató aktivitását.

A folyóirat visszakerült a Somogyi-könyvtár égisze alá, biztosítva azt a hatalmas szellemi háttérrel, melyet Szeged egyik legrangosabb tárháza biztosít. A lap megváltozott küllemében, a szerkesztő bizottság új tagjaira jelentős feladatok várnak – a Szegednek ismét „ára” van. Értéke pénzben kifejezhetetlen, ám minden egyes szám ára 250 forint. Úgy mondhatnánk: egy euró, egy pohár sör, egy kiló kenyér átválthatósága. A szellem havi lokálpatrióta tápláléka megér ennyit?! Most dolgozunk az előfizetési rendszer megoldásain, szeretnénk, ha a lap minden száma ott lehetne a középiskolai tanárok asztalán, az érdeklődő szegediek éjjeliszekrényén, a könyvtári hálózat polcain, az utazók táskájában, az egyetemisták jegyzetei között... Társakra van szükségünk, Önökre, kedves szegedi polgárok, akiknek fontos: ismerjék Szeged genetikus kódját, tudják, mi miért történt ebben a városban az elmúlt évszázadokban, kikre emlékeznek a közterek szobrai, és márványtáblái – magukénak tudják ezt a várost. Szeánsz is az ünnep – szellemidézés, a Város jó szellemeivel való találkozás-alkalma. Hiszem, hogy e médium segítségével közelebb kerülhetünk a település lényegéhez, ahhoz a nemes örökséghez, mely szinte napról-napra tárja föl eddig rejtett értékeit. Nem csupán a holtak szellemével szeretnénk e lapokon randevúzni, mert tudjuk, a múltbetelelés „csak” egyre biztosabb alap lehet a jövőépítéshez. De elengedhetetlen, kikerülhetetlen alap. Melyre aztán téglát téglára hordva, az együvé tartozás masszív kötőanyagával gazdagabban adhatja át a mi nemzedékünk az utánunk jövőeknek, mint ahogy azt mi kaptuk.

Várjuk erre a közös reneszánsz szeánszra a Város közönségét. Bizonyítsuk be közösen – a folyóirat szerény keretei és lehetőségei között –, hogy Szeged a régió valódi szellemi központja, vonzereje és kisugárzása példa nélküli, s azt, hogy ilyen közegben nemcsak érdemes, de jó is élni.

R

A reneszánsz uralkodó

PORTRÉVÁZLAT MÁTYÁS KIRÁLYRÓL

Ezernégyszázötvennyolc január 24-én Budán Hunyadi Mátyást Magyarország királyává választották. A megválasztott ekkor Prágában volt, ahová előző év végén érkezett a király foglyaként és csak a cseh királyjelöltjével, Podebrad Györggyel folytatott hosszadalmas tárgyalás után majd egy hónappal később, február 14-én vonult be Budára. Koronázást ekkor sem tarthattak, mert a Szent Korona Frigyes császár birtokában volt, ezért a koronázási szertartás két motívumával avatták királlyá: megesküdött, hogy az ország törvényeit megtartja, és ünnepélyesen trónra ültették.

1443. február 23-án Kolozsvárott látta meg a napvilágot egy szász polgárnak máig is álló házában, ahol anyja megszállni szokott, Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet második fiaként. Királlyá avatásakor tehát csak néhány nap választotta el 15. születésnapjától. A mai ember azt hihetné, hogy még csak gyerek volt, pedig már bőséges tapasztalatokkal rendelkezett a feudális nagybirtokos életéből. Neveltetését apjának belső munkatársa, az akkor Magyarország legműveltebb embere, Vitéz János váradi püspök irányította. Elsajátította a kor humanista színezetű általános műveltségét, anyanyelvén kívül - ami ritkaság volt főúri csemetéknél ebben az időben - megtanult latinul, csehül és németül is. Apja már gyerekkorában tolmácsolta vele fontos politikai tárgyalásokon; Galeotto jegyezte fel róla, hogy „minden levelet, amit elküld, vagy maga diktál, vagy ha mással íratja, legalább elolvassa”. Elődei közül nem sok király mutathatott fel ekkora műveltséget.

Nem hiányzottak fiatalkorából a magyar katonai hagyományok sem. Apja 11 éves korában Nándorfehérvárott annak az erdélyi vajdának kardjával ütötte lovaggá, aki egy évszázaddal korábban fényes győzelmet aratott a betörő pogány tatárok felett. Két évvel később árvaságra jutott, de addig nemcsak a Hunyadi-ház embereit ismerte meg, hanem olyan világhírességeket is,

mint Kapisztrán János. A főúri családi politikájának következtében megválasztásakor már özvegy volt, felesége Cillei Erzsébet háromhónapi „házasság” után halt meg. 1455-57 között hosszabb időt töltött Mátyás a királyi udvarban látszólag szabadon, valójában túszként, mígnem 1457-ben letartóztatták. Ezzel tapasztalatainak sora az egész skálát átfogta: az ünnepelt nándorfehérvári hős fiától kezdve egészen a gyűlölt párthoz tartozó nyomorult rabig. Rabként élte át tíz évvel idősebb bátyja kivégzését, rabként került a királlyal előbb Bécsbe, majd Prágába. Itt érte V. László váratlan halála. Egyik pillanatról a másikra a cseh királyjelöltjének egyenrangú partnere lett.

Meglepő önállóságot tanúsított, szerződést kötött Podebráddal, lányát, Katalint eljegyezte, s amikor kiderült, hogy pártja más jövőt és más feleséget szánt neki, imádott anyja és nagy tekintélyű nagybátyja minden kérése ellenére kitartott a maga által kötött szerződés mellett. „Az oroszlán - írta róla Zrínyi, a költő - soha nem lehet olyan kölyök, hogy körme ki nem tetszik.” Magyarországon ebben az időben a tényleges politikai hatalmat néhány főúri család gyakorolta, az ő támogatásuk tartotta meg Zsigmondot, ők hívták a magyar trónra I. Ulászlót, koronázták meg a csecsemő V. Lászlót. I. Ulászló eleste (1444) után hatalmuk teljessé vált, 1444-1452 között forma szerint is ők

kormányozták az országot. Elvileg is ragaszkodtak ahhoz, hogy a királyt ők válasszák. Amikor V. László halálának híre érkezett Magyarországra, még egy lépéssel tovább mentek. A következő uralkodót nem idegen dinasztiából akarták megválasztani, amint azt korábban Zsigmond, Albert és Ulászló esetében tették, hanem az ország nagyhatalmú családjainak egyikéből. A magyar hatalmasok közül három család jöhetett szóba: a nádor Garai László, a maga 15 várával és a hozzá tartozó uradalmakkal, Ujlaki Miklós, aki 16 vár urának mondhatta magát és Hunyadi Mátyás a maga szerényebb vagyonával. Mindhárom család részben rokoni szálakkal egymáshoz kapcsolódó nagybirtokosokból, részben középbirtokos nemesekből álló párt vezetője volt és jelentékeny fegyveres erő birtokosa. A legerősebb pártja Garai Lászlónak volt, aki rokonai közé számíthatta az elhunyt királyt is, a leggyengébb a Hunyadiaké, akik mögött inkább csak a tiszántúli és erdélyi nemesség állt. Ujlaki Miklós egymaga 3000 páncélos lovast tudott kiállítani, s ez több volt, mint majd egy évtizeddel később a király serege. Mindhárom „kiváló és fényes” család volt, de egyik sem rendelkezett döntő fölényvel. Egy éles szemű megfigyelő - a későbbi II. Pius pápa - már 1445-ben megírta egyik levelében, hogy Magyarországon sok a kiváló és fényes család, sok lenne méltó arra, hogy királyt adjon az országnak, de az ilyen királynak sok irigye és ellensége lesz, a többi főúr nem fogja elismerni.

A megoldást Garai László és Szilágyi Mihály (Hunyadi László kivégzése és Mátyás elhurcolása óta a Hunyadi párt tényleges feje), ill. Szilágyi Erzsébet között Szegeden 1458 januárjában kötött egyezmény hozta meg. A nádor büntetlenséget kapott, amiért Hunyadi Lászlót kivégeztette, megtarthatta hatalmát és méltóságát, ezért lemondott trónigényéről, és hajlandó volt Mátyás megválasztását támogatni. Hogy pedig a megegyezésnek megadják a módját, anya és nagybácsi megesküdtek, hogy Mátyás feleségül veszi a nádor lányát. A szegedi egyezmény lehetővé tette a királyválasztást, de ez még nem oldotta meg a kérdést. Biztosítani kellett a főurak hatalmának csorbítatlanságát az új uralkodó alatt is. Ezt a célt szolgálták a királyválasztó országgyűlés határozatai. Szilágyi Mihályt öt évre kormányzóvá választották a fiatal Mátyás mellé, s a végzésekben a nemesség az újonnan megválasztott uralkodót „félreérthetetlenül figyelmeztette, hogy egyetlen csepp vére-re, jobbagyainak egyetlen forintjára ne számíson”. A választás után Garai és Ujlaki várakozó álláspontra helyezkedett, a nádor nem jelent meg a királyi udvarban, a főurak egy része látszólag nem vett tudomást az új királyról. Úgy hitték, nem is érdemes, hatalmát a szegedi egyezmény és az országgyűlés végzései úgyis képletessé tették. Hamarosan rá kellett jönniük, hogy Mátyás kezét nem lehet megkötni. Az még csak különös formáságnak tűnt, hogy nyolc nappal megérkezése után

Mátyás a maga kormányzójává nevezte ki nagybátyját; az viszont már húsba vágott, hogy Szilágyit a török elleni harc vezetésére adott megbízással eltávolította Budáról és ezzel kizárta a tényleges kormányzásból; s azt már csak kihívásnak lehetett minősíteni, hogy ugyanakkor Garait megfosztotta nádori, Ujlakit pedig erdélyi vajdai méltóságától, helyükbe nádorrá a Hunyadi-ház barátját, Ország Mihályt, erdélyi vajdává pedig Rozgonyi Sebestyént nevezte ki. A két leghatalmasabb főúr, Garai és Ujlaki szövetséget kötött egymással és bevonták Szilágyi Mihályt is, aki már végleg nem ismerte ki magát unokaöccse intézkedései között. Sok képzelőerőről és realitásérzékéről a két nagyúr sem tett tanúságot, amikor a Habsburg-ház fejét, Frigyes német-római császárt hívták meg a magyar trónra. Azzal érveltek, hogy akié a Szent Korona, azé a magyar trón is, miközben az ország közvéleményének több mint egy évtizede súlyos sérelme volt, hogy a Korona idegen kézre került. Frigyes kegyesen elfogadta a választást, fel is vette a magyar király címet, de se pénzt, se katonát nem küldött. Mátyás előbb ügyesen leszerelte Szilágyit, ünnepélyes hűségnyilatkozattal szigetelte el Garaiékat a többi főúrtól, aztán támadott. Serege előbb Körmendnél vereséget szenvedett, aztán megverte a lázadókat. Garai váratlanul meghalt. Ez volt az első lázadás, amelyen Mátyás diplomáciával és erővel úrrá lett. Ezen a ponton felmerül a kérdés: mit is vártak ettől a fiatalembertől, akiről az a hír járta, hogy a szent életű Kapisztrán János fényes jövőt jósolt neki, s akiről a Hunyadi-párt nyíltan hirdette, hogy „Isten adta nekünk, mennyországból oltalmunkra”. A válasz egyszerű: a lehetetlent, vagy hogy középkori fogalommal fejezzük ki magunkat: a csodát. A hatalomhoz szokott főurak - Szilágyi Mihályt sem véve ki - jámbor engedelmességet attól a fiatal uralkodótól, akiről hat héttel trónra lépte után a velencei követ azt jelentette, hogy „csak a saját feje után” megy. A köznemesség támogatást várt a nagyurakkal szemben attól, akinek katonai hatalmát és bevételeit a választáskor maga korlátozta. A felvidéki városok, a cseh huszita hadak megfékezését, a pénzrontás (infláció) megszüntetését és a kereskedelem lebonyolításához szükséges rendet és békét. A legmesszebbre a pápa ment el, aki Mátyásban Isten emberét ismerte fel, „akit nemcsak Magyarország, hanem az egész keresztény világnak küldött és azért emelt fiatal korában a trónra, hogy a belső viszályok leküzdése után a mohamedán felekezeti kiirtását célzó dicsőséges küzdelemnek szentelhesse erejét.”

A huszita rablóbandákat valóban gyorsan sikerült felszámolnia. Már 1458-ban visszafoglalták hadvezérei Sárospatakot és a kisebb erődítményeket, egy év múlva további tisztogatásokkal megszűnt a rablócsapatok garázdálkodása. Még egyszer, 1465-ben szivárgott be egy kisebb csapat és a Vág völgyében Kosztolány várát megszállva onnan sar-

colta a környéket. Mátyás ostrom alá vette a várat, s amikor vezérüknek, Svehlának sikerült kiszöknie, addig üldözte, amíg el nem fogta. Kosztolány alatt százötven akasztófa jelezte, hogy Mátyás a belső rend fenntartásában nem ismer tréfát. Már csak Giskra János maradt meg amolyan kisebb tartományúrnak, aki V. László kapitányaként több mint másfél évtizede tartotta kezében a bányavárosokat (jövedelmükkel együtt) és a Szepességet, Garai felkelése óta pedig Frigyesnek adózott hűséggel.

Minden egyéb, amit Mátyástól vártak, pusztá ábránd volt. Ábránd a főurak várakozása, mert Mátyás nem volt hajlandó engedményekre. Ábránd a pápa várakozása, mert 1458-ban, öt évvel Konstantinápoly eleste után már nem lehetett szó arról, hogy a törököt kiverjék Európából, még kevésbé arról, hogy az egész mohamedán hitet valló népeket kiirtsák. Pedig biztos, hogy uralmának ebben az első szakaszában Mátyás elsősorban a törökverő Hunyadi János utódának tekintette magát. 1458-ban általános felkelést hirdetett, amikor hírére vette, hogy a török elfoglalta Galambóc várát. Nándorfehérvárról kellett visszafordulnia Garai és Ujlaki felkelése miatt. Török elleni hadjáratra csak öt évvel később került a sor, sok szerencse ekkor sem kísérte. Mire seregével megérkezett, a szultán már befejezte Bosznia meghódítását, ráadásul a magyar hírszerzés csődöt mondott; Mátyás a megtévesztésére küldött kisebb sereget verte meg. A csorbát mégis kiköszörülte, mert több hónapos ostrom után az év végén elfoglalta Jajca várát, amely ettől kezdve a magyar védelem egyik sarokpillérének alkotta. Újra csak 13 évvel később állt szemben a törökkel, akkor Szabács várát vette be. Ez egyben utolsó török-ellenes hadjárata volt, mert bár sokszor fogadkozott és sokszor ígérte, soha támadó hadjáratot nem indított a szultán ellen. Megelégedett azzal, hogy hadvezérei tartották a védelmi vonalat, és szinte minden alkalommal szétverték az országba betörő török csapatokat.

Török-ellenes hadjáratait voltak a legnépszerűbbek. „Ebben az országban - jelentette a velencei követ 1458-ban - emberemlékezet óta nem uralkodott ilyen harcias hangulat és nem jött létre ekkora sereg.” „Szabács viadalát” magyar nyelvű versben énekelték meg. Kortársai és késői utódai sokat törték rajta a fejüket, miért nem folytatta Mátyás törökellenes hadjáratait, de mindaddig nem sikerült kielégítő magyarázatot találniok. Voltak akik egyszerűen az ország érdekeinek elárulásával vádolták, amiért a török elleni harcot elhanyagolta. Voltak, akik azt hitték, hogy a nyugati gazdagabb, nagyobb anyagi teherbírású területek megszerzésével csak növelni akarta erőforrásait, csak azután akart a török ellen fordulni. Volt, aki mindkét nézetet elvetve a korszellemmel, a reneszánsz fejedelem vonásaival kísérelte megmagyarázni eljárását. Úgy érezzük, hogy Mátyás eljárásának titka a pusztá tényekben keresendő. A

török többszörös túlerőben volt a magyar sereggel szemben. A császári udvarban már a rigómezei csata értékelésekor megállapították, hogy a szultán 70 000 harcos elvesztését sem érzi meg, ha ázsiai csapatait át tudja hozni a tengeren. A szám nyilván túlzott, de biztos, hogy a török elbírta annyi ember elvesztését, mint amennyiből a magyar sereg állt. Konstantinápoly elfoglalása óta ráadásul kényelmes átkelőhellyel rendelkezett Európa felé. A magyar király számára a számszerű erőviszonyok kiegyenlíthetetlenek voltak, a döntő csata kilátástalan.

Felmerült a keresztény fejedelmek összefogásának gondolata, 1464-ben maga a pápa próbált meg kereszties hadat szervezni, de akciója csúfos kudarcba fulladt. Mátyásnak újra meg kellett érnie azt, amit már apja és a magyar trónon ülő elődei tapasztaltak, hogy a keresztények együttes fellépése a török ellen nem egyéb délibábnál. Meg lehetett kísérelni - és Mátyás ezt a lehetőséget is megragadta -, hogy a török hátában élő perzsákkal szövetségben. Itt sem haladt kitaposatlan ösvényen, már elődei is megpróbálkoztak vele. De a távolság olyan nagy volt - főképpen, ha a korabeli közlekedési viszonyokat vesszük figyelembe -, a szövetségesek annyira más társadalmi rendszerben éltek, hogy a hadműveletek összehangolásáról nem lehetett szó.

Az adott körülmények között megoldandó feladat az ország megvédése volt a rendelkezésre álló emberanyaggal az egyre nagyobb erőt mozgósító törökkel szemben. Úgy látszik, hogy ebben a korban is a védő volt fölényben, legalábbis addig, amíg a tüzéség kőgolyókat használt és a várostrom primitív faltörő gépekkel folyt. Ez a jelenség a szilárd védelmi vonal kiépítését részesítette előnyben, olyanét, amely a túlerőben lévő támadót feltartóztatta, emberfölöslegét felőrölte, s az ostrom elhúzásával a tél elől visszavonulásra kényszerítette. Mátyásnak ez volt a törökkel szembeni koncepciója. A magyar védelmi vonalnak Jajca, Szrebernik, Zvornik, Nándorfehérvár, Szendrő és Galambóc lett volna tagja, de még ez sem volt megvalósítható. Zvornikot 1464-ben nem sikerült bevennie, Szendrőnek még az ostromára sem került sor, „holott ez volt a temesi bán-ságot veszélyeztető török betörések támaszpontja”. Ezzel magyarázható, hogy kisebb török egységek hol itt, hol ott sikeresen törtek be az országba, pusztítottak és embereket hurcoltak el. De nagy török sereg sohasem lépte át azt a tökéletlen védelmi vonalat sem, ami Mátyás elképzelésének sikeres voltát bizonyítja.

Jajca alól visszatérve, 1464. március 29-én Fehérvárott annak rendje és módja szerint koronáztatta meg magát a Szent Koronával, ezzel lezárta uralmának első, legnehezebb korszakát. A mérleg nagyon is pozitív volt. A huszitákat sikerült megfékeznie, Giskra meghódolt. A Szent Koronát visszaszerezte, igaz, nagy áldozatok árán. Frigyes nemcsak 60 000 aranyat vágott zsebre, hanem 48

éves korában még azt is kikötötte, hogyha az akkor 20 éves Mátyás törvényes fiú utód nélkül halna meg, ő „örökli” a magyar trónt. Nevetségesnek látszó kikötés volt, súlyát azonban nemcsak Mátyásnak, de utódainak is viselnie kellett. Mindent egybevéve a fiatal király hihetetlen energiáról tett tanúbizonyságot uralkodásának első hat évében, és - kivéve a főúri családokat - az egész országban nagyon népszerű volt. A török fronton megérhettek benne az első tanulságok is. 1464-ben a magyar seregben a főurak és főpapok

MÁTYÁS KIRÁLY (ISMERETLEN FESTŐ)

12000, a király csak 2500 lovast mondhatott magáénak. Ha Mátyás meg akarta tartani hatalmát, akkor saját csapatainak létszámát kellett növelnie. De ez csak a következtetés egyik fele. A másik fele az, hogy egyrészt a főúri bandériumok és a megyei nemesség csapatainak harcértéke igen különböző volt; volt közöttük harcedzett, tapasztalt zsoldos és első alkalommal bevonuló földműves, páncélos lovas és alig felfegyverzett gyalogos; másrészt az ilyen összetételű sereg gyülekezése mindig hosszú időt vett igénybe. Még rosszabb volt a magyar hírszerzés. Mire a török támadás hírére a király parancsa elérte a bandériumokat vezető főpapokat és főurakat meg a megyéket, és a sereg összegyülekezett és elindulhatott, addigra nemcsak a török volt már túl hetedhét országon, hanem a hadműveleteket is őszi esőben vagy télen kellett végrehajtani. Mátyásnak nemcsak nagyobb, hanem harcedzett, fegyelmezett és állandóan rendelkezésre álló seregre volt szüksége.

Elképzeléseinek megvalósítására 1467-ben, az országgyűlésen nyílt alkalom. A János pécsi püspök, vagy ismertebb költői nevén Janus Pannonius, ebben az időben Mátyás lelkes híve és a bécsi származású, Mátyás szolgálatába szegődött Ernuszt János készítette elő a reformot. A megszavazott törvény eltörölte az addigi külkereskedelmi vámot, az ún. harmincadot és helyébe a „koronavámot” léptette. Eltörölte a kamarahasznanak nevezett királyi adót is (amelyet évente egyszer kellett leróni) és helyette a „királyi kincstár adóját” vezette be. Mindkét esetben csak az adó neve volt új, az adó maga ősi. A rendelkezésre mégis szükség volt, mert a régi adófajták alól sokan kaptak Mátyás elődeitől felmentést, amely az új adó bevezetésével megszűnt.

A pénzügyi reform nagymértékben emelte a

király jövedelmét, de az állandóan hadakozó és a déli végvárakban folyton építkező Mátyásnak ez a jövedelem sem volt elegendő, ezért többször, uralma végén rendszeresen igénybe vette a „segélynek” nevezett rendkívüli adót, amely a rendes adónak ötszöröseire rügött. Az új adófajta rendkívül népszerűtlen volt. Népszerűtlen a jobbágyság soraiban, mert terheit nagymértékben emelte; népszerűtlen a birtokos nemesség és a papság soraiban, mert felfogása szerint a jobbágyok szolgáltatására neki és nem a királynak volt igénye. Mátyást

életében és halála után mindig azzal vádolták, hogy túlságosan nagy terhet rótt a városokra és a parasztságra, kimerítette az ország gazdasági erejét. Kétségtelen, hogy a jövedelemtöbblet nem gazdasági növekedésből, hanem a terhek növeléséből származott, de azt is tekintetbe kell vennünk, hogy egyrészt Mátyás jövedelme az 1470-es években elérte a 800 ezer forintot, az 1480-as években meg is haladta azt. Másrészt a parasztok és polgárok a meghozott áldozatért 1468-tól kezdve állandó értékű pénzt kaptak cserébe, közvetve hozzájárultak a királyi sereg fenntartásához, ezzel együtt a garázdálkodó főurak megfékezéséhez, így biztonságot, oltalmat élveztek, amire még évszázadok múlva is vágyakozva gondoltak vissza. Mátyás a jövedelem birtokában most már állandó hadseregre is gondolhatott, 1467-ben felfogadta a „fekete” Haugwitz János zsoldosvezért, későbbi Fekete Seregének első kapitányát.

Mérhetetlen energiája keresett és talált teret, amikor a pápaság és a cseh király között kenyértörésre került sor. A konstanzi zsinaton 1415-ben Husz Jánost eretnekként megégették, majd amikor kiderült, hogy a császárnak nincs elég ereje Husz csehországi híveinek megtörésére, 1433-ban a baseli zsinat engedményeket tett a huszitáknak. V. László halála után a pápa azzal a feltétellel támogatta Podebrad megválasztását, hogy népét visszavezeti az egyház hűségére. Podebrad azonban nem léphetett fel a husziták ellen, mert híveinek többsége az ő soraikból került ki. A Róma és Prága közötti tárgyalások zsákutcába jutottak. A pápa a cseh királyt megfosztotta trónjától, alattvalóit felmentette hűségesküjük alól, s az ítélet végrehajtására Mátyást szólította fel. „A vallás volt a jogcím” - mondja Zrínyi a cseh háborúról.

Mátyás és apósa között a viszony már jóval előbb gyógyíthatatlanul megromlott. Katalin 1464 ele-

jén gyermekszülésben meghalt, Podebrad pedig szorult helyzetéből világpolitikai játszmával próbált kiszabadulni, s ennek során Frigyessel kötött szövetséget - Mátyás ellen. A közvetlen indítóokot mégis az szolgáltatta, hogy Podebrad ellentétbe került Frigyessel, s miután a magyar király ekkor éppen közeledett a császárhoz, annak biztatására, a pápa hivatalos felszólítására és a cseh katolikus főurak felkérésére 1468 tavaszán megtisztította Ausztriát a betörő csehektől, majd hadat üzent Podebradnak.

A cseh háború merőben más volt, mint a török elleni. Mátyás helyzetét megnehezítette, hogy a török miatt seregének csak egy részét vonulathatta fel, mégsem volt a cseheknek olyan nyomasztó fölénye, mint a töröknek. Mindkét fél kerülte a döntő ütközetet (a zsoldos nagyon drága kincs volt), ehelyett igyekezett várakat és városokat bevenni és így területet foglalni. Egy alkalommal - 1468-ban Trebicsnél - a két sereg 16 napon át nézett farkasszemet egymással. Az európai feudalizmus „kulturált” hadviselése volt ez. Az ostrommal együtt járó aprólékharc már csak azért sem volt a magyar sereg kenyeré, mert nem volt a kor színvonalán álló tüzérsége, helyette még mindig a régi hajítógépeket használta, aminek a szállítása nehézkes és időrabló volt. Ebben bizonyára része volt Mátyás személyes nézetének, aki nem ismerte fel a tűzfegyverek jelentőségét, és uralmának második felében is azt vallotta, hogy „egy hajítógép három ágyúval is felér”.

A cseh háború sikertelensége mégsem a katonai erő elégtelenségén múlt. A hadműveletek alatt szakadatlanul folytak a diplomáciai tárgyalások, ezeknek volt nagyobb jelentőségük. Amikor 1469-ben kiderült, hogy Mátyás nem tud döntő győzelmet kivívni, de Podebráddal sem lehet megegyezni, Brünnben cseh királlyá koronáztatta magát. Célja ekkor már nem is annyira a cseh korona volt, mint inkább az a politikai esély, hogy a cseh király mint német választófejedelem beleszólhatott a császárválasztásba is. Az ellenfeleket éppen ez a lépés hozta össze. Podebrad fiai mellőzésével a lengyel királyfit, Ulászlót jelölte utódnak, Frigyes áldásával. Létrejött a cseh-lengyel-osztrák szövetség Mátyás ellen. Látszólag még nem volt elveszve minden, de amikor 1471-ben Podebrad meghalt, és a csehek királyválasztó gyűlést tartottak, Mátyás Ulászlóval szemben teljes vereséget szenvedett. Helyzetén kívül, hiszen a katolikus álláspont élharcosaként jelentette be trónigényét a huszita többségű királyságban, része volt ebben Beckensloer Jánosnak, az egri püspöknek, aki diplomataként teljes csődöt vallott. A királyválasztás után teljesen nyilvánvalóvá vált Mátyás cseh politikájának hiábavalósága, s ez nem maradt hatástalan az ország belpolitikai életére sem.

A magyar királyt - mint már mondtuk - hatalmának gyakorlásában az uralkodó osztály több rétege, de leginkább a főurak korlátozták. Amikor Mátyás uralma elején első intézkedéseiben szem-

beszállt velük, megfosztotta őket országos méltóságuktól. Az ország kormányzásában fontos szerepet játszó méltóságokat új embereknek adta, a Hunyadi család rokonainak és apja tisztjeinek (familiárisainak), s ezeknek valóban nagy hatáskört biztosított. Így lett a király rokona Dengelegi Pongrác János erdélyi vajda, Szapolyai Imre-Hunyadi János egykori számvevő deákja-egyszerre bosnyák, horvát, dalmát és szlavón bán, ami az ország déli határán valóságos kiskirályságot jelentett. Azokban a főúri családokban, amelyeknek tagjai már Zsigmond alatt befolyásos tisztségeket viseltek, az uralkodó eljárása méltatlankodást váltott ki. Egyházi vonalon Mátyás még ennél is tovább ment. Élt a magyar király kivételes jogával, hogy a pápának a püspökök kinevezésére javaslatot tehetett. Ő javasolta Vitéz Jánost az esztergomi érsekségre, Janus Pannoniust (Vitéz unokaöccsét) a pécsi, Szapolyai Imre öccsét az erdélyi, Laki Tuz Osvátot a zágrábi püspöki székre. Ebben a korai időszakban még teljesen apja közeli munkatársai vették körül. A kishemesi sorból felemeltek azonban gyorsan beleszórtak a nagyúri politikába. Hamarosan rájöttek arra is, hogy Mátyás alatt sohasem tehetnek szert olyan hatalomra, mint amilyent elődeik egy félszázaddal korábban élveztek. Mátyás hatalma és kormányzása hajtotta egy táborba a Szapolyaiakat az ősi családból származó erdélyi vajdákkal, akik 1467-ben kitűzték a felkelés zászlaját. Mátyás ismét úrrá lett a lázadáson.

Az erdélyieket - a vezetők személyes ambícióin kívül - főképpen a pénzügyi reform és a Frigyeshez közeledés vitte lázadásba. A régi munkatársak ekkor még Mátyás mellett tartottak ki, élükön Vitéz Jánossal, aki kezdetben - talán vallási okokból - a cseh politikát is támogatta. Mátyás mellett foglalt állást Janus Pannonius is. Az Itáliában nevelkedett és oda olyan sok nosztalgiával visszavágyó költő elkísérte a hadjáratba, előkészítette a pénzügyi reformot és teljes szellemi képességét latba vetette, amikor a király követeként kért segítséget a Szentszéktől a török ellen. Verseit az uralkodó iránti őszinte lelkesedés hatotta át, s keményen elítélte az erdélyi lázadókat. S nem Janus volt az egyetlen tehetséges, európai műveltségű férfi Mátyás udvarában. Ha diplomata, hadvezérre vagy lovászmesterre volt szüksége, ebben az időben még egy sor munkatársa közül válogathatott. De a háborúk során már feltűntek az új emberek, az idegenek (értsd: nem magyarországiak). A Frigyes-től átállt Beckensloer János Boroszlóban született és pécsi prépostként indult fényes pályáján, a cseh háború hozta össze a királyt későbbi legsunyibb árulójával, a morva Filipec Jánossal. A régi híveket már ez is ingerelte, Janus költeményeiben panaszkodott arról, milyen forgandó a szerencse az udvarnál.

Nemcsak Janus távolodott el lassan a királytól, megromlott a viszony Mátyás és az öreg Vitéz János között is, akit régen olyan nagyra becsült és annyira szeretett, hogy saját kezűleg írt levélben

hívta meg a tanácskozá-
sokra. Ha nem is bizha-
tunk meg abban a követi
jelentésben, amely sze-
rint Mátyás megütötte
Vitézt, biztos, hogy Vitéz
hangot adott a tanácsban
a közvéleménynek, ami-
kor kifejtette, hogy a ren-
dek „nem hajlandók ide-
gen országért pénzüket
költeni és vérüket ontá-
ni”.

Részletesebben
sorolták fel a rendek
sérrelmeiket az 1471.
szeptemberi országgyű-
lésen, ahol a király meg-
hajolt követeléseik előtt.
Kötelezte magát, hogy
évente országgyűlést
tart (tehát biztosítja a
rendek részesedését a
hatalomból), hogy nem
vet ki rendkívüli adót
(tehát feladja pénzügyi
politikáját), hogy neme-
seket nem foszt meg sza-
badságuktól törvényes

formák (tehát bírói ítélet) nélkül, hogy várkapitá-
nyokká nem nevez ki idegent.

1471 szeptemberében Vitéz János már nemcsak
az ellenzék, hanem a Mátyás ellen összeesküvők
feje volt, az országgyűlésen a király éppen azért
volt olyan szelíd és engedékeny, mert tudott a
készülő puccsról. Recept tekintetében Vitéz sem
volt túlságosan találékony: ezúttal Kázmér herce-
get, a lengyel király kisebbik fiát hívták meg a
magyar trónra, aki anyja révén Zsigmond király
dédunokája volt. A király által megnyert nemes-
ség tiltakozott a leányági öröklés elismerése ellen,
Mátyás pedig megelégedett azzal, hogy Vitézt
Esztergomban körülzárta és hódolásra kényszerít-
tette. A lengyel herceg novemberben már Nyitra
várában volt (vele volt Janus is), amikor Mátyás
megindult, a várat megadásra kényszerítette.
Janus Itália felé menekült, útközben végzett vele a
tüdőbaj, és mentette meg a további megaláztatá-
soktól. Mert most aztán Mátyás leszámolt. Vitéz
János gyűlölt ellenlásbasának Beckensloer egri
püspöknek foglyaként halt meg 1472 augusztusá-
ban, Tuz János udvarmester börtönbe került.
Mátyás ismét úrrá lett a lázadáson, de látnunk kell
az érem másik oldalát is: az uralkodó és az ember
számára 1471 végzetes esztendő volt; a cseh koro-
na és vele együtt távolabbi céljainak megvalósítá-
sa füstbe ment, művelt munkatársainak köre szét-
züllött, helyüket kegyencek foglalták el, Mátyás
megindult a teljes magányosság felé vezető úton.
A cseh háború közben folyt tovább, Vitéz összees-
küvése - furcsa módon - még jobban kiélezte az
ellentétet Mátyás és a lengyel király között.

MÁTYÁS TÖRVÉNYKÖNYVÉNEK CÍMLAPJA

Kázmérnak sikerült fiát,
Ulászlót jogilag a cseh
trónra juttatni, kisebbik
fia azonban súlyos vere-
séget szenvedett.
Hosszas béketárgyalások
után, amelyeken Mátyás
mindent elkövetett,
hogy a lengyel udvarral
kibéküljön, 1474 őszén
Kázmér érkezettnek
látta az időt, hogy
Sziléziát a császár szövet-
ségében visszafoglalja.
Október végén 80 000
fegyveresből álló (a való-
ban képzett katona nem
lehetett több köztük 20
000 főnél) cseh és len-
gyel sereggel vonult fel a
Boroszlóban tartózkodó
Mátyás ellen, aki hadve-
zéri képességének ekkor
adta legfényesebb tanú-
jelét. Több napi járőföld-
re mindent elpusztított,
a falvak lakosságát áttele-
pítette, Boroszlóban

hatalmas készleteket halmozott fel, a megerősített
városokban és várakban elhelyezett kisebb csapa-
tai - összesen 10 000 embere volt - szakadatlanul
kisebb rajtaütésekkel támadták a felvonuló ellen-
séget, sőt Szapolyai a király utasítására lengyel
területre is betört. Az október végén felvonuló
lengyel és cseh seregek nem is Mátyással, hanem
az éhhalállal kellett szembenéznie, Kázmér és
Ulászló már november közepén személyesen volt
kénytelen békét kérni. Az 1474. december 8-án
létrejött béke a fennálló állapotot szentesítette:
Mátyás megtartotta a ténylegesen kezén lévő terü-
letet, tehát Morvaországot és Sziléziát. Ennél töb-
bet Mátyás a cseh politikában sohasem ért el, a
négy évvel később átmenetileg kiújult hadműve-
letek után megismételt béke ehhez csak annyit
tett hozzá, hogy Mátyás is, Ulászló is megtartotta a
cseh királyi címet, s hogy Mátyás halála után
Ulászló 400000 aranyért visszaválthatja
Morvaországot és Sziléziát.

A boroszlói békeokmányban Mátyás felsorolta
szövetségeseit is, élükön Merész Károllyal,
Burgundia uralkodójával, s ezzel maga tanúsítot-
ta, hogy áttörve a magyar királyok addigi politikai
korlátait, bekapcsolódott a világpolitikába. Ezt
bizonyította házassága is. 1476 végén vette felesé-
gül Aragóniai Ferdinánd nápolyi király lányát, a
21 éves Beatrixot, felújítva ezzel apja politikáját,
aki I. Ulászló halála után Beatrix nagyapját, Alfonz
nápolyi királyt szerette volna a magyar trónra
meghívni. Az új asszony nemcsak Mátyás külpoli-
tikáját határozta meg, de igen nagy befolyást gya-
korolt egész életmódjára. A magyarok - Bonfini

szavaival élve - „kárhoztatták a roppant költekezést; nap nap után megvádolták a király feleségét, hogy könnyelműen játszik a pénzzel, hogy a jobb célokra szánt adókat felesleges haszontalanságokra pazarolja, hogy nem követi a régi királyok takarékoságát, elhagyja a szigorú ősi erkölcsöket, eltörli a régi szokásokat...”

Ugyanebben az esztendőben a Vitéz-féle összeesküvés óta legnagyobb szerepet játszó kegyenc, az esztergomi érseki székre emelt Beckensloer - a pápai trónra vágyakozva - régi gazdájához, Mátyás ellenfeléhez, Frigyes császárhoz szökött. Ettől kezdve Mátyás úgy lép elénk, mint Kelet-Közép-Európa legnagyobb reneszánsz fejedelme. Uralkodásának második felében leveleinek háromnegyed részét maga fogalmazta. A hazai ügyekben kiadott oklevelein egyre többször ismétlődik meg a „király úr személyes parancsára” feljegyzés. Ebben nemcsak azt kell látnunk, hogy jellemében egyre inkább előtérbe került a despotikus vonás, nemcsak energiájának szakadatlan növekedését, hanem a körülmények kegyetlen összjátékát, a kedves és művelt, de a magyar viszonyokkal szemben értetlen feleség befolyását, a bizalomra méltatlan kegyenc árulását. Magányossá vált, bár még bízott Beatrixban, de munkatársai most már végleg elfogytak, csak szolgálói voltak, akiknek sem képességük, sem jogcímük nem volt arra, hogy urukkal szembeszálljanak.

Beatrixszal együtt vonult be a magyar udvarba az itáliai reneszánsz művészete, de Mátyás ezt is maga céljai szolgálatába állította. Rendezői zsenialitása és ízlése már korábban megnyilvánult, hetedhétországra szóló lakodalman ő válogatta össze a lovakat, határozta meg az apródok, kocsisok, lovászok öltözetének színét, szabta meg helyüket a felvonulásban. Házasságkötése után ez irányú tevékenysége egyre nagyobb méreteket öltött.

Nem a reneszánsz pompa, nem is a korabeli divat utánzásának kifejezése Corvinának nevezett könyvtára. Mátyásnak az olvasás gyerekkora óta személyes szükséglete volt. Feljegyezték róla, hogy még a táborban is olvasott éjszakánként, amivel magasan kivált kortársai közül, ha a kor uralkodóit vesszük tekintetbe, még inkább, ha a 15. század magyar főuraira gondolunk. Ezért aztán a könyvtár fejlődésének megindulása nem is köthető időponthoz, sokkal inkább Mátyás belső fejlődését tükrözi állandó növekedése, anyagának, a kódexek külső kiállításának változása, fejlődése. Elődeitől, a magyar királyoktól keveset örökölt, de már uralma elején megkezdte a könyvek gyűjtését. 1464/65-re, koronázásának idejére - már híre volt gyűjteményének. A nagyobb arányú beszerzést Itáliából 1467-ben kezdte meg a pénzügyi reform után, mintegy dokumentálva, hogy most már a legszükségesebben, zsoldoson és fegyveren kívül erre is jut. Az 1471. évi összeesküvés után királyi jogával élt, amikor Vitéz és Janus

Pannonius szép könyvtárából elkobzott anyaggal egészítette ki saját gyűjteményét. Az átépítés a budai várban méltó helyet biztosított a Corvinának, a terem mennyezetét az égbolt díszítette, s a csillagok úgy álltak rajta, mint Mátyás cseh királlyá választásának idején. 1484-ben kezdődött meg az igazi fellendülés, a csodálatosan díszített kódexek korszaka, és Heltai Gáspár a krónikás három nemzedékkel később úgy tudta, hogy Mátyás évente 33 000 forintot költött könyvtárára. A szám nem feltétlenül pontos, de azt el kell hinnünk, hogy a király nagyon sokat, magyar fogalmak szerint rengeteget adott ki könyvekre. Az eredmény ezen a téren sem maradt el, Mátyás 2000-2500 kötetes könyvtára valószínűleg a legnagyobb volt a korabeli Európában, ha a pápait figyelmen kívül hagyjuk.

A Frigyes császár és Kázmér lengyel király közötti szövetség 1477-ben új ténnyel lepte meg Mátyást: a császár cseh hűbéreséül - és ezzel választófejedelmül - ismerte el Ulászlót. Mátyás hadat üzent Frigyesnek, s az év folyamán néhány város kivételével elfoglalta Alsó-Ausztriát. A szorult helyzetben lévő Frigyest a pápai legátus közvetítése mentette meg ekkor tartományának elvesztésétől, az év végén kötött békében kénytelen volt lemondani addig viselt magyar királyi címéről, és 100 000 forintot ígért. Az 1480-ban kiújult ellenségeskedések is átmenetiek voltak, mert II. Mohamed halála és a török birodalomban bekövetkezett zavarok egy pillanatra felvillantották a török kiűzését vagy legalábbis további hódításainak hosszabb időre történő megállítását. II. Mohamed halála után II. Bajazid lépett trónra, de öccse, Dzsem herceg felázadt ellene, s amikor vereséget szenvedett, a Johannita lovagokhoz menekült. Mátyás felismerte a helyzetet, mekkora előnyt jelentene a (mohamedán értelemben) „igazhitű” herceggel együtt végrehajtott betörés, kérte a pápát, küldje hozzá a herceget, és Frigyesnek is békét ajánlott. Most, 37 éves korában, 22 évi uralom után ismét Hunyadi János fiának érezhette magát. Sem egyik, sem másik kérését nem teljesítették. „Ismered az oroszán természetét - írta a vele tárgyaló pápai követ -, az nem tűri a félrevezetést”. Valóban átlátott a bonyolult diplomáciai tárgyalások szövevényén, felismerte a török ellen csak szóval küzdő „keresztény” világ tehetetlenségét, és levonta a következtetést: 1483-ban öt évre békét kötött a szultánnal. Most aztán sorra hódította meg az osztrák városokat, s ha a hadműveletek 1487-ben csak Bécsújhely elfoglalásával értek véget, a csúcspontot 1485-ben érte el, amikor június 1-én serege élén (ekkor az már 20 000 lovast és gyalogost számlált) bevonult a neki hódoló Bécs városába és felvette az osztrák hercegi címet.

A diadalmas bécsi bevonulásban Mátyás mellett részt vett természetes fia, Corvin János herceg is, s a város nemcsak a királynak, hanem fiának is hűséget esküdött. Mátyás ekkor - talán életében először - nyugodt korszaknak nézhetett elébe.

BEATRIX ÉS MÁTYÁS MELLKÉPE

Hatalma, katonai és anyagi ereje minden eddigit felülmúlt, Magyarországon kívül Sziléziát, Morvaországot és Alsó-Ausztriát is uralma alá hajtotta, közép-európai méretű birodalom körvonalai bontakoztak ki, reneszánsz pompa és fény vette körül, amikor rászakadt az utódlás gondja. 1473-ban egy bécsi polgárlánytól született fia, Corvin János, akit Mátyás igen nagy gonddal neveltetett. Rokonszenves, de erélytelen fiatalember volt, aki egy gyerekkori baleset következtében sántított, apjához hasonlóan három nyelven (latin, német, cseh) beszélt anyanyelvén kívül. Mátyás - úgy látszik - 1482-ben számolt le a keserű ténnyel, hogy Beatrixtól nem lesz gyereke, s ettől kezdve minden elkobzott vagy a család kihalása miatt a Koronára szállt birtokot Corvin Jánosnak adományozott, Sziléziában erővel is foglalt számára. Szilágyi Erzsébet - megértve fiát - az egész Hunyadi-vagyont végrendeletileg a hercegre hagyta. Mátyás halálakor Corvinnak 30 vár, 49 mezőváros és 1000 falu volt a birtokában, ekkora birtokkal ebben az országban még soha senki nem rendelkezett. A herceggel szemben Beatrix lépett fel bebizonyítva, hogy egy évtized alatt sem ismerte meg az országot és a hatalom szerkezetét, ill. részeseit. A királyné - fejtette ki Mátyás követe a nápolyi királyi család egyik tagjának - a herceg ellen „fondorkodott”, őt az atyai tróntól meg akarta fosztani, nem akarta és nem engedte, hogy atyja életében válasszák meg királynak. Mátyás a tőle megszokott energiával indult harcba fia örökléséért. 1485-ben a nádor számára új hatáskört biztosított (bírói hatalmát éppen ő nyirbálta meg régebben), forma szerint is a király helyettesévé

tette, s a királyválasztásnál neki juttatta az első szavazatot. Az új tisztséget Szapolyai Imre kapta meg, bár Mátyásnak tisztában kellett lennie azzal, hogy Szapolyait választva a kisebbik rossz elvét érvényesítette. Pártra és hívekre lett volna szükség, de ilyenek már rég nem álltak a király mellett. A régi főúri családok tagjai zsarnoknak tartották, mert „ősi joguktól”, a hatalomból való részesedéstől fosztotta meg őket. Azok a főpapok és főurak, akiket - saját szavai szerint - a „sárból emelt ki” - köztük Szapolyai, Bakóc és Filipec - úgy érezték, hogy csak a címet kapták meg, a vele együtt járó hatalmat nem. Látszólagos hűségüket Mátyás úgy próbálta megerősíteni, hogy a várkapitányokkal és a városokkal együtt Corvin hűségére eskette fel őket. 1487-ben egy másik biztosítékot teremtett. Hosszú alkudozások árán megkérte Corvin János számára Milánó urának lányát, Sforza Biancát. A házasság - a kor szokása szerint - képviselő útján létre is jött, valósággá azonban már nem válhatott. Ez a frigy a hercegnek nemcsak törvénytelen származását - ami a középkori ember szemében súlyos hiba volt - kellett hogy feledtesse, hanem egy külföldi uralkodóház támogatását is biztosította volna.

Nagy erőfeszítések és súlyos gondok közepette 1490 virágvasárnapján szélütés érte a 47 éves uralkodót. Este még szólni próbált, de sem Beatrix, sem az őt körülvevő főurak és főpapok nem értették, mint ahogy egész életében nem értették meg. Kétnapos nehéz küzdelem után április 6-án reggel állt be a halál. (Ezer év - 1985)

Fügedi Erik

R

A fejedelem arcai

SZEGEDI MÁTYÁS ÁBRÁZOLÁSOK

Ohmann Béla Mátyás király című mészkő domborművét 1930 október 25-én avatták a Nemzeti Emlékcsarnokban. Jellegét a késő gótikából a kora reneszánszba átmenő formaeszmény határozza meg. A Colleoni lovának családjába tartozó lassú járású, robosztus mén viszi hátán a páncélos királyt, aki keményen áll kengyelén. Feje a bautzeni Mátyás-dombormű után készülhetett. Ohmann a végletességig leegyszerűsítette a ló és az emberfigura formáit, ezáltal nyugalmat, magabiztosságot, erőt sugárzó plasztikai rendet teremtett. A királyi pompa ábrázolásának nyomát sem látjuk, mégis nemesség, fenséges tisztelet árad a domborműből.

Az antik művészetek független szemléletével a magyar-itáliai, főként a firenzei kapcsolatok a mecénások hatására már a 14. századtól gyümölcsözően fejlődtek. Megelőzték az Alpokon túli országok reneszánszát. Ötszázötven éve, 1458-ban a Hunyadiak királyi trónra segített sarja uralkodásának 32 éve alatt máig ható „reneszánsz fejedelemmé” emelkedett.

Hunyadi Mátyást (1443–1490) kora gyermekkorától a hadművészet mellett a tudomány, a művészet szeretete nevelték. A Hunyadiak dicsőséges időszakában Szeged királyi város egységes közigazgatássá érett: az emberi egyéniség tisztelete, a kereskedők, kézművesek polgárisodásával politikai-művészeti szabadságot teremtettek. Zsigmond király halálával (1437) válságos időszak következett. 1452-ben a megkoronázott V. László Hunyadi Jánost, az addigi kormányzót (1446–1453) az ország főkapitányává ültette. A szegedi vár mint királyi birtok Hunyadi János, felesége Szilágyi Erzsébet és sógora, a hadvezér Szilágyi Mihály tulajdonába került. 1457-től a Mátyást trónra segítő szervezkedést innen irányították.

A Hunyadiakkal tartó főurak 1458. január 12-én kötötték meg az egyezséget. Jelen volt a vagyonára igen büszke Újlaki Miklós és Gara László, az ország nádora is. Gara esküvel fogadta: a trón elnyerésében Mátyást támogatja. A családtagok „véd- és dacsövetséget” kötöttek. A Hunyadiak korábbi sérelmeik ellenére lemondtak a bosszúállásról. Mátyás jegyesének Gara Annát ajánlották. Ez az egyezés kiváló kompromisszumnak bizonyult! A királyválasztó és törvényhozó országgyűlésre, Rákos mezejére január 24-én „a pesti nép elé” a Hunyadiak szabadon és ellenségeskedés nélkül mentek. Döntöttek Szilágyi Mihály kormányzósága öt évéről is.

A megválasztott 15 éves magyar uralkodó még Pódebrád György cseh kormányzó (1458. máj. 8-tól cseh király) prágai fogságában volt. A szabadulás (február 9.) záloga viszont Katalin lányának eljegyzése volt. (Házasságuk: 1461. május 1.) A politikai alku utáni szabadulás, Mátyás Budára érkezése február 14-én örömnepé vált. Mátyás uralkodásának első éveit az államszervezet kialakítása, Szegedre is kiható (itt megtartott országgyűlései igazolják) reneszánsz politikája jellemezte.

Mátyás király Szeged emlékezetében

Mátyásnak Itáliával egyre bővülő kapcsolatai előbb az építészet, majd a szobrászat szakembereinek, tudósainak, művészeknek áttelepülését hozták. A föllendülés fölkeltette az európai uralkodók elismerését. Ekkorra Mátyás Budán létesítette az Itálián kívüli első bronzöntő- és kőfaragó műhelyt. A III. Frigyesztől visszaszerzett koronával Mátyást 1464. március 29-én királlyá koronázták. Feleségét, gyermekét tragikus körülmények között, szülésben elveszítette. A bánat napjai után a maga köré vont kiváló személyiségek a „reneszánsz egyéniség” kultuszával a humanista irodalmi műveknek a Bibliotheca Corviniana nagy könyvtárába gyűjtése hatalmas ösztönző erőként hatott rá.

Az ifjú uralkodóról 1465-ben Gian Christoforo Romano olasz szobrász márványba faragott domborművet készített (Milánó, Castelo Sforzesco Múzeum). Az alkotást Ipolita Sforzával tervezett házassága emlékének szánták. Az arckép az ifjú uralkodónak Szegeden 2001-ben fölállított szobor arcmásához adalékként szolgálhatott.

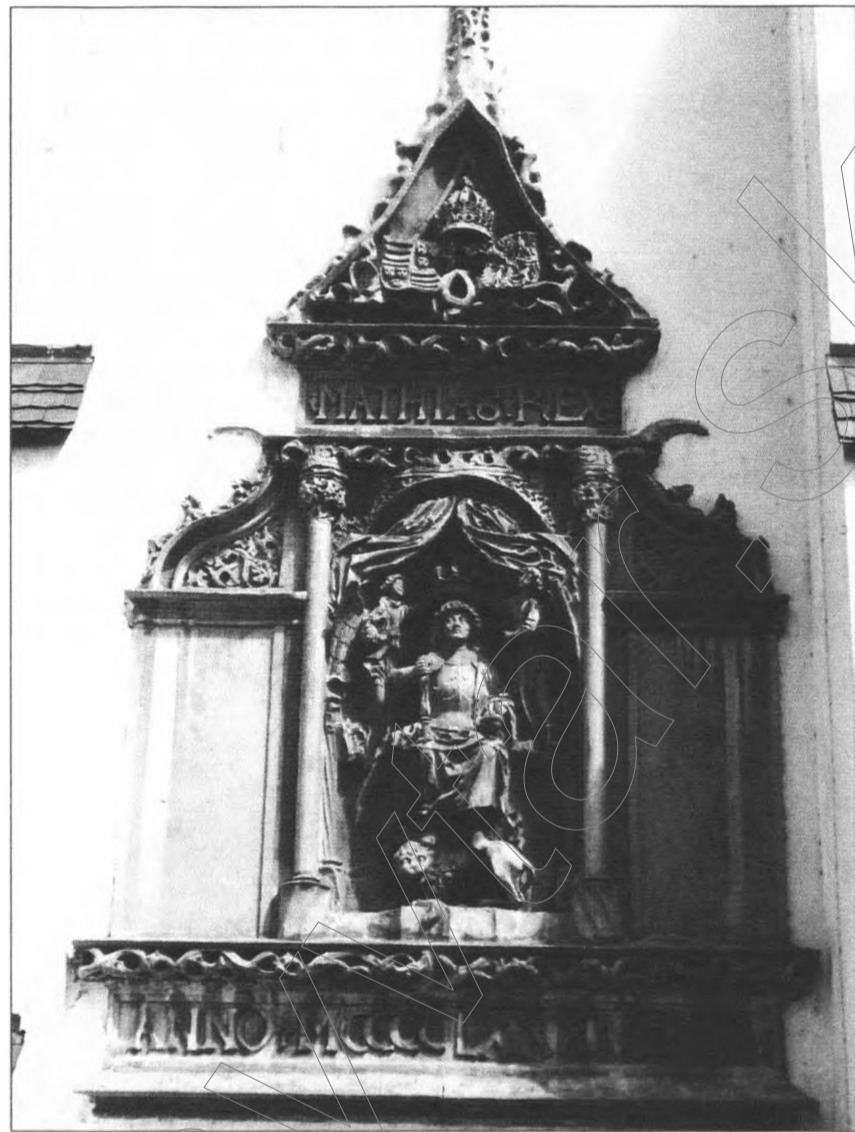
A hódító király arcának leghitelesebbnek vélt ábrázolását 1486-ban Briccius Gauske készítette. A bautzeni Ortenburg várkapu falán álló mészkő dombormű Jörg (Georg) Steinnek, Mátyás sziléziai helytartójának megrendelésére készült.

Az Ohman Béla alkotta és a szegedi panteonban 1930-

ban elhelyezett mészkő domborműn páncélos öltözetben lóháton nyeregben ülő „MATHIAS REX” szembenéző arcképe szintén a bautzeni szobor arcmása (l. Tóth Attila: Szeged szobrai. 1993.).

Szegeden az alsóvárosi Havi Boldogasszony templom nyugati falán áll „a bautzeni reneszánsz emlékmű”, Stróbl Alajosnak és munkatársainak mészkőbe faragott hazai második változata. (Az elsőt Budán állították föl.) A trónon ülő Mátyás király trónszéke fölött háromszögű, díszes oromzatban az uralkodó királyi jelvényei láthatók. Az 1931-ben avatott emlékmű Klebelsberg Kunó ajándéka. Az alkotás elhelyezését indokolta, hogy a „Mátyás templom” építését 1465-ben királyi adományból kezdték építeni, és a ferencesek gyűjtésével 1503-ban a Havas Boldogasszony tiszteletére szentelték.

A Nemzeti Örökség Minisztériuma, Szeged Város Önkormányzata 2001-ben a Várkertben „Hunyadiak” címmel emlékművet állított. (Ötlete 70 évvel korábban született.) A posztamensen álló ifjú Mátyást ábrázoló lovasszobor alkotója Lapis András. A talpzata tondóin látható Hunyadi János és Hunyadi László arcmást, valamint címerük domborműveit Józsa Gábor készítette. A bronzba öntött lovon hetykén kengyelben álló ifjú uralkodó Tiszára néző arcképét az alkotó „művészi szabotossággal mintázta” (l. Ványai Éva: Tizenöt év kőben és ércben, Szeged, 2002/37.).

A szegedi Mátyás téren az alsóvárosi templom nyugati falán látható Stróbl Alajos növendékeinek Bautzeni Mátyás emlékműve.

A homokkő féldomborművet 1931-ben helyezték el. Az 1486-ban készített, és a Bautzeni városkapu tornyán elhelyezett Mátyás emlékművet nagy királyunk egyetlen hiteles képmásának tartják, mivel a legenda szerint személyesen ült hozzá modellt.

A másolat a hamis történelmi romantika jegyében került az alsóvárosi templom falára.

A Móra Ferenc Múzeum mögötti Tisza-parti sétányon 2001 augusztus 20-án avatták föl Lapis András A Hunyadiak című bronzszobrát.

Az alkotás az ifjú Mátyás trónralépéséről szóló szegedi megegyezésnek és a Hunyadi családnak állít emléket. A tizenötéves ifjú délcegen üli meg lovát. Az ovális mészkő posztamensen helyezték el Hunyadi János és Hunyadi László portré-tondóját, valamint a Hunyadiak címerét. Ez utóbbiakat Józsa Gábor készítette.

Mátyás király a kortárs éremművészetben

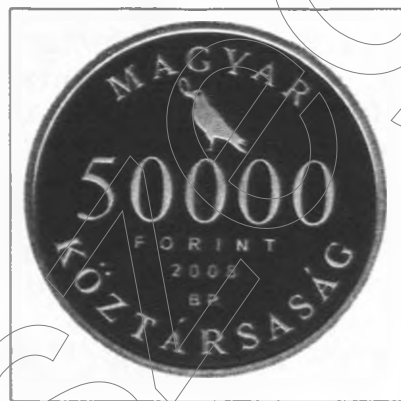
A reneszánsz uralkodó kultusza az évfordulókra emlékező hazai éremművészetben különös módon kelt életre. 1990-2008 között tucatnyi alkotásban jelentős múltidéző, értékmegőrző alkotás született. Az alkotók figyelték Fadrusz János kolozsvári szoborkompozíciójának (1902) Mátyás-arcmását: a kemény, biztos föllépés, az orr formálása mintául szolgált. Alkotásaikhoz tanulmányozhatták az itáliai mester Mátyásról 1490-ben alkotott domborművét; a Corvinák fametszeteinek grafikai kompozícióit; a 20. századi pénzek - koronák, pengők - arcmásait; az 1940-i, 1970-i bélyegsorokon megjelentetett portrékat.

Mátyás egyéniségét, „halhatatlanságának” jelképezését babér- (1471) vagy tölgyfafelevél (1479) koszorús római fejtípus megmintázásával fejezték ki. Emberi tulajdonságait arcfelének fordításával: jobbra kemény, hódító hadvezért, balra fordított arcfélben a lágyabb arcvonalak a humanistát, a művészteket, a tudományokat, az adakozást, a gyűjtést szerető uralkodót sejtették. (Ez a Corvina-kódex [1485] miniatúráin is gyakorlat volt.)

Az érmek, emlékpénzek hátlapjára vitt, trónon ülő uralkodót a soproni levéltár aranypecsétje (1463), a Túróczy-féle Cronica Hungarorumban (1488) metszetek szolgálták. Mátyás pénzeinek hátlapján sávos, címeres motívumok (CH corpus 213-228), garasának aranyveretén (a Nemzeti Múzeum éremtára 75/1833) a Madónna ábrázolásai a hozzá kap-

MÁTYÁS KIRÁLY PÉNZÉRMEI

EMLÉKPÉNZEK

csolt jelmondat (450 éve pénzeink díszítő elemei) a legnagyobb uralkodók példáját követik.

Napjaink éremművészetében a reneszánszra való utalások ősi jelképeket, törvényeket, a magyar államhatalom egyenjogúságát, a Szent Korona jogát, nemzeti létünk sokszínűségét a mögöttük levő társadalmi, gazdasági érzületünket fejezik ki.

Mind a reneszánsz kultúrában, mind napjainkban nem ismeretlen a személyes érmek, plakettok gyűjtése. Uralkodása alatt Mátyás is rajongással az itáliai mesterek alkotásait gyűjtötte. Már életében is több érem készült róla (l. Balogh Jolán: Mátyás király és a művészet, Bp. 1985. 261-263.).

Korunk bizonyossága, hogy Mátyás humanizmusa a nagy király halálával nem tűnt el nyomtalanul: az éremművészet az alkotók és gyűjtők közös szenvedélye maradt.

Igazolásul: a Magyar Nemzeti Bank a Magyar Pénzverő Zrt.-vel 1990-ben Mátyás halálának 500. évfordulójára 5000 Ft-os aranyérmét (20 mm, 6,82 g.), Kutas László és Tóth Sándor (Szeged) alkotásában, valamint 40 mm-es ezüst 500 Ft-ost, 2008-ban Mátyás trónra lépésének 550. évfordulóján 50 000 Ft-os aranyveretet (25 mm, 10 g.), ifj. Szilávcics László alkotásában, valamint 50 Ft-os forgalmi emlékpénzt adott ki.

Mátyás Corvináiban 1487-ben a király éremarcképét a miniatúrai a fönti leírások szerint alkalmazták. Korunkban az uralkodó jellemábrázolásait a Fritz Mihály alkotta

FRITZ MIHÁLY EMLÉKÉRMEI

(1990-) öntött, vert érmek ábrázolásai bizonyítják. A 12,5 mm-es érme előlapján balra néző, tölgylevél koszorúval ékesített MÁTYÁS KIRÁLY 1458–1490, vert pénzérmeivel a humanistát történelmi hűséggel ábrázolja. A másik hasonló méretű bronz érme jobbra néző, babérb koszorúval ékesített arcú, előtte fölirattal: MATHIAS REX, a hódító hadvezért ábrázolja.

(A képzőművészek pályázatait Budapesten a Stefánia Palotában mutatják be.) A szegedi szobrászművészek, Lapis András és Fritz Mihály alkotásain a szegedi vár, az alsóvárosi templom érembe vitt Mátyás arcképevel ábrázolt vert érmekkel pályázhatnak, reprezentálva a csaknem negyvenéves „szegedi éremalkotó műhely” jelenlétét.

EMLÉKPÉNZ 1990-BÓL

Hátlapján országának és a meghódított területeknek rajzolata, rajtuk a hatalmi címerei az akkori állapotot „nem belemagyarozva” ábrázolják.

Az erdélyi fejedelmek korában jelentek meg az ajándékozásra szánt csegely veretek. 1990-ben Fritz Mihály és a szegedi éremverde kivitelezésében ezüst és bronz 50 mm-es négyzetes kompozíció sarkaiba a numizmatikai egyesület és társulat rövidítései kerültek.

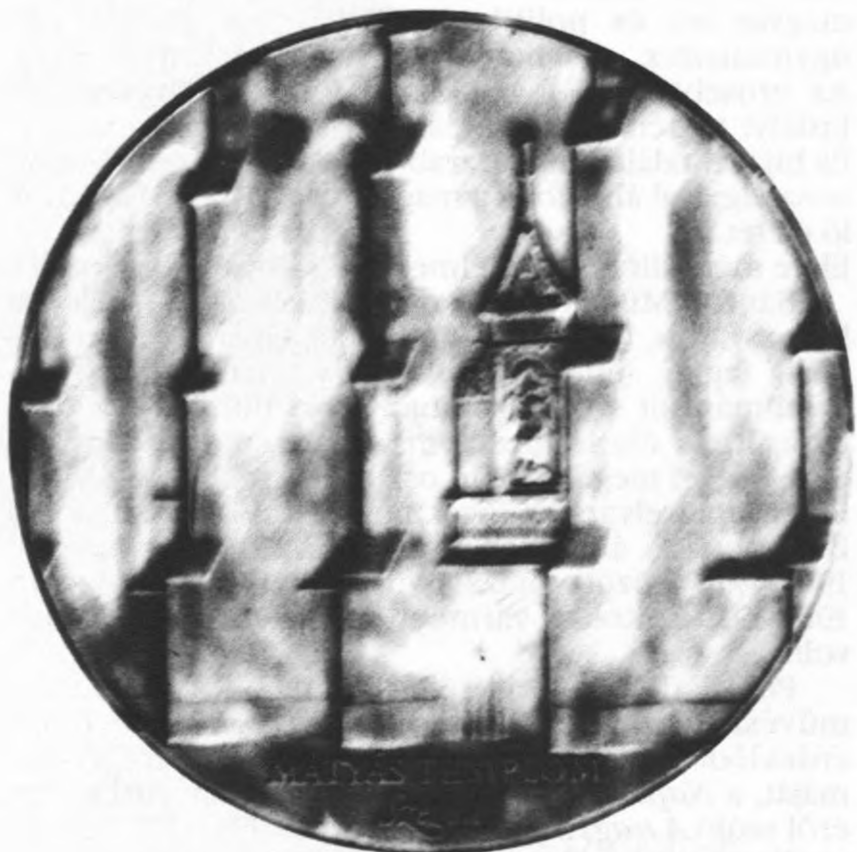
A Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Művészeti Intézet és a Képzőművészeti Lektorátus a 2008-i évfordulón Hunyadiak és a reneszánsz címmel pályázatot hirdetett.

Mátyás király „Istentől kapott” hatalmának, reneszánszának forrására Bálint Sándor Szeged reneszánsz kori műveltsége (Bp., 1975.) című hatalmas munkája a város kegyesrendi kolostorából kisugárzó eszményre utal. Arra a „reneszánsz személyiségre”, aki közel áll a képzőművészetek befogadására is. Derűs lélekkel, mindent átfogó életörömmel, életakarással, Mátyás szellemiségével a művészi alkotásokban fölismeri korunk még élő, de egyre hanyatló humanizmusát.

Bóna Endre

LAPIS ANDRÁS IDEI ÉREMTERVEI

FRITZ MIHÁLYNAK AZ 550-IK ÉVFORDULÓRA KÉSZÍTETT ÉREMTERVEI

“Testvériséget hozván a világra”

GRÓF BÁNFFY MIKLÓS ÉS SZEGED

Gróf Bánffy Miklós! Fehér márványból faragott mellszobrát az Operaház előcsarnokában pillantottam meg. Szép szobor, szép emberről álmodták kőbe. Megcsodáltam, aztán arrébb sétáltam, volt még ott bámeszkodnivaló éppen elég. Több évvel később megtörtént a csoda, Franciaországban Márai Sándor regényeinek francia nyelvű kiadásai után kutatva, Amiens többszintes nagy könyvüzletében, az idegen nyelvű kiadványok között feltűnt a háromkötetes magyar regény, az Erdélyi történet Bánffy Miklós tollából. Nem vettem meg a francia változatot, magyarul akartam elolvasni a regényt. A trilógiát Magyarországon, eredeti nyelven jóval nehezebb volt megszerezni, mint külföldön, s csak évek múlva volt szerencsém elolvasni. Lehet, hogy azért kötöttem össze viszonylag kicsit megkésye a regényíró nevét a magyar színháztörténettel, többek között Bartók színpadi műveivel... s a volt operaházi intendáns szép fehér márványszobrával. Bevallom őszintén, Bánffy Franciaországban megjelent kötetei keltették fel bennem az érdeklődést személye és művészete iránt.

Gróf Bánffy Miklós! A „nagyúr”. A család eredete a honfoglalás koráig vezethető vissza, később IV. Béla király idején már híres nádor-ivadékként jegyzi a történelem a Losonczi-Bánffy ágat, akiknek ősei között Tonuzoba besenyő fejedelem is megemléttetik...

A teremtő testi-lelki szépséggel, tehetséggel egyaránt megáldotta Bánffy Miklóst. A patinás család vármegye nagyságú birtokot, kastélyokat hagyott rá.

Az elmúlt félévszázadban még a neve is csaknem teljesen elhomályosult; munkássága, érdemei ennek következtében feledésbe merültek. A mágnás fogalma – főként ha dúsgazdag erdélyi nagyúr volt valaha az illető –, a patás ördögével volt egyenlő hosszú évtizedekig. Szívesen láttatták őt a művészetpártoló magyar arisztokraták egyikének, egy XX. századi „főúri dilettánsnak”.¹ Az Új Magyar Lexikon nyolcadik változatlan lenyomásának szócikke (Akadémiai Kiadó, 1960.) szűkszavúan ennyit közöl róla: „Bánffy Miklós, gróf: írói nevén Kisbán Miklós (1873-1951); romániai magyar író és politikus. 1921-22-ben magyar külügyminiszter. – Néhány drámájával (A nagyúr, 1913; Az erősebb, 1918) vált ismertté. Fő művében, az Erdélyi történet c. trilógiában (Megszámláltattál..., ... És híjával találtattál..., Darabokra szaggattatol...) némi nosztalgiával ábrázolta a magyar arisztokrácia széthulló életét.”

Élete még „dióhéjban” elmesélve is jóval több ennél... Bánffy Miklós 1873. december 29-én született Kolozsvárott. (Édesapja, gr. Bánffy György, a főrendiház tagja, édesanyja Bánffy Irma bárónő). Tanulmányait szülővárosában majd Budapesten folytatta, itt is érettségizett, majd a sokoldalú művészi tehetséggel megáldott fiú osztályához, származásához illően apai elvárásra jogot tanult Kolozsvárott, majd Budapesten államtudományi doktorátust szerez. 1901-1918 között országgyűlési képviselő, közben 1906-1910-ig Kolozs vármegye és Kolozsvár főispánja volt.

Politikai tevékenységével párhuzamosan, a művész tehetsége is kibontakozik. Színház iránti érdeklődése eleinte szépirodalmi formát ölt: első drámáját, a *Naplegendát* (1906) a hun király, Attila életéről szóló *A nagyúr* követi 1912-ben. 1912-1918 között az állami színházak, azaz a Magyar Királyi Operaház és a Nemzeti Színház intendánsa. Jelentős diplomáciai

tevékenységet fejtett ki a Bethlen kormány külügyminisztereként 1921-22-ben. 1923-27 között a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács elnökeként tevékenykedett.

A Trianoni-szerződés után részben saját birtokai védelméért, részben diplomáciai célokért 1926-ban repatriál Erdélybe, ahol a Magyar Népközösség elnöke lesz. Szépirodalmi tevékenységével sem hagy fel, az *Erdélyi Helikon* c. lap főszerkesztője, a társaság szellemi irányítója, megírja nagy regényét, az Erdélyi történet c. trilógiát (1934-40). Észak-Erdély visszacsatolása után 1940-től öt éven át felsőházi tagként újra a magyar politikai élet legfelsőbb köreiből látjuk. A II. világháborúban bonchidai kastélyát a németek felgyújtják, felbecsülhetetlen értékű műkincseit gépkocsiba, társzekerekre pakolják és elszállítják. Hamarosan a román hatóság legszerényebb értékű ingatlanjait is kisajátítja, egzisztenciálisan lehetetlen né teszik... Évek telnek el, amíg a magyarországi kiutazási engedélyt meg tudja szerezni a román hatóságoktól. Súlyosan beteg, amikor hazatér és újra találkozhat feleségével, Várady Aranka színésznővel és lányával Katinkával. Major Tamás „jóvoltából” Várady Arankát ebben az időben távolították el a Nemzetiből... Az ő kevéske nyugdíjából tengetik életüket, illetve Bánffy a háború előtt a Nemzeti Múzeumnál letétbe helyezett éremgyűjteményének egy-két darabját próbálja értékesíteni. E megalázó helyzetből hamarosan elragadja a halál, 1950. június 5-én hunyt el Budapesten.

***

A hazai megítélés a rendszerváltás óta oldódott valamit, egy előítéletektől mentes szűk kör: néhány, az értékek megőrzése iránt fogékony irodalom-, zene- és színháztörténész felelevenítette alakját, tanulmányok jelentek meg irodalmi, színházművészeti, diplomáciai tevékenységéről. Újra kiadták főművét, az *Erdélyi történet* című regénytrilógiát, 2003-ban születésének

120. évfordulója alkalmából a Protestáns Szemle folyóirat emlékszámával tisztelgett, amelyben többek között Farkas Ferenc zeneszerző, Szegedy-Maszák Mihály irodalomtörténész, Tallián Tibor zeneesztéta, Major Zoltán elevenítette fel, méltatta Bánffy életművét. Szinetár Miklós rendező egy filmet alkotott tiszteletére, amelynek minden kockájából sugárzott az ihlettség és a csodálat, jóllehet műfajilag bizonytalanul lebegtetni a dokumentum és a nagy művészfilm határán. Nyilvánvalóan kiérezhető, hogy Szinetár anyagismerete, motiváltsága jóval több a megmutatottnál – pénzforrás birtokában bőven tellett volna tőle még egy művészfilmre is.

Legutóbb 2006-ban a Bartók emlékévként alkalmából került olykor-olykor szóba az Operaház egykori **intendánsának**, Bánffy Miklósnak neve Bartók két színpadi művének ősbemutatója kapcsán.

Bánffy nem kizárólag főnemesi származása, családjának befolyása folytán örökölte ezt a tisztséget elődjétől, a művészetkedvelő, nemes ízlésű Keglevich István gróftól. Már fiatalon eljegyezte magát a művészetekkel. Előkelő származása, vagyona lehetővé tette, megkönnyítette számára művészi tehetsége kibontakoztatását, a későbbiekben azonban művészi teljesítménye megítélésénél sokkal inkább kárára volt mintsem előnyére születési kiváltsága.

Rajzolni, festeni a híres festőtől, Székely Bertalantól tanult. Éveken keresztül járt a neves mester műtermébe, aki szívesen foglalkozott a tehetséges, ösztönösen jó rajzkészséggel rendelkező fiúval. Az 1910-es évektől ránc maradt díszlet- és jelmeztervei kiváló színpadi érzékről, alapos színházismeretről tanúskodnak. Máig sincs adatunk róla, tanult-e valaha valakitől speciális díszlet- és kosztümtervezést. Marosi Ildikó erdélyi kutató, Bánffy alapos ismerője *Kis/Bánffy könyv – bonchidai Prospero* c. tanulmánykötetében (p. 56.) sem jut közelebb Bánffy színpadi tervezőművészetét illetően mestereihez.²

Bánffy Madách Imre költői drámáját a magyar irodalom „leg hatalmasabb” és „legnemzetközibb jellegű művének” tartotta.

Első, mély benyomást keltő színházi élménye is a Tragédia előadásához fűződött, amely akkor még Paulay első rendezésében ment a Nemzeti Színházban. 1934-ben az Erdélyi Helikonban részletekben megjelent tanulmányában³ így írja meg találkozását Madách művével:

„Serdülő fiúcska koromban láttam először a Tragédiát a régi Nemzetiben. Ma is emlékszem,

milyen hatást tett reám. a Zichy-féle albumot is akkoriban kaptam valamelyik karácsonykor. Egész gondolatvilágomat befolyásolta. Talán ezért fűz nagyobb, mélyebb, régibb rajongás Az Ember Tragédiájához, mint bármi máshoz, amit valaha is színpadon láttam. Kölyök korom óta színházbolondja voltam, és később, érett fejjel hat és fél évig az állami színházak élén állottam, ez a viszony elmélyült, tudatosabbá lett. E munkám közben sokat tanultam, mert minden scenikai ismeretét meg akartam szerezni, hogy annál hathatósabban szolgálhassak. Ez időben nagyon szerettem volna a Tragédiát megújítani, mely akkoriban még a régi Paulay-féle rendezésben ment. A maga korában kitűnő rendezés, mely természetesen csupán korának a technikai fölkészültségével számolhatván, ebből a szempontból kissé már avult volt. Az első két évemet azonban az opera megiffjtása foglalta el, azután pedig kiütött a világháború, mely minden nagyszabású tervnek gátat vetett. Ezért akkor nem kerülhetett sor a följújtására.”

A tanulmány folytatásából tehát kitetszik, Bánffy mennyire jól ismerte korának jelentős magyar rendezéseit: az 1922-es kiváló, Hevesi Sándor-féle színpadra állítást; Vojnovich Géza jubileumi, kevésbé színpadszerű, didaktikusan „irodalmiasított” verzióját, sőt mi több jelen van Bécsben is 1934. január 23-án a Burg-Theaterben a Hermann Röbbeling Tragédia rendezésének fényes külsőségek között megrendezett premierjén.

Ez utóbbi olyannyira maradandó színházi élményt jelentett számára, hogy arra sarkallta, tollat ragadjon, kielemezze, összehasonlítsa elsősorban a két jubileumi előadást, de a téma kapcsán kitér az általa eddig megismert többi színpadi megjelenítésre, sőt a tanulmány végén ismerteti saját színházi elképzelését is a Tragédiáról.

Az élmény, az írás 1934-es esztendő elejéről való, s Bánffy Tragédia-konceptiója kőszínházi látomás, amely ily formában nem valósult meg soha... Annál érdekesebb viszont az a tény, hogy 1934 augusztusában az ő rendezésében láthatják a nézők a Szegedi Szabadtéri Játékokon Az ember tragédiáját nyolc estén, a következő nyáron 1935-ben pedig hat alkalommal. Mikor kérhették fel erre a feladatra, időben hogyan, mikor történhetett mindez? Erre a fent említett, Erdélyi Helikon *áprilisi számában* megjelent Bánffy-tanulmány lábjegyzete világít rá:

„A szegedi szabadtéri előadásra, melynek rende-

AZ 1934-ES SZABADTÉRI TRAGÉDIA- ELŐADÁS ATHENI KÉPE

zésére e sorok íróját újabban fölkérték, ez nem vonatkozik (t. i. a kőszínházi elképzelés) mert a szabadtéri játéknak egészen más föltételei és más rendű lehetőségei vannak”.⁴

A felkérés, amelyet tehát 1934 tavaszán kapott, Bánffy színpadi életművének ismeretében nem meglepő. Még érthetőbb, miért eshetett éppen őrá a választás, ha felelevenítjük: a kor történelmi, kultúrpolitikai összefüggéseiből a következő személyi tényezőket. Köztudott, Bánffyt régi barátság fűzte gr. Klebelsberg Kunóhoz, a szegedi egyetemi negyed, a Dóm-tér megálmodójához. Marosi Ildikó erdélyi kutató, a Bánffy életmű alapos ismerőjének könyvében olvashatják az alábbiakat (p. 58.):

„Feltételezésem szerint a szegedi vendégszereplésben, a szegedi meghívás elfogadásában szerepet játszhatott Bánffy Miklósnak a Klebelsberg Kunóhoz fűződő barátsága. S bár a régi barát ekkor már halott, de városépítő munkájának folytatásában, egykori közös célkitűzéseik valóráváltásában és továbbéléséért érezhette Bánffy fontosnak a meghívás elfogadását.

Közös munkáikra csak néhány adalék: Bánffyt nagyon érdekelte és izgatta a Kelet, Timur Lenk mecénás-művészetpártoló munkájától a keleti lötenyésztségig. Barátja, Klebelsberg Kunó ösztönzésére József Ferenc főherceg védnökségével 1906-ban megalakul a konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, melynek előkészítéséért Bánffy többször is járt Konstantinápolyban és Szófiában. Így az első világháború előtt török és bolgár fiatalok tanulhattak Magyarországon és viszonzásig alapon, például Kós Károly, ugyanebben az időben ösztöndíjjal Kelet művészetét tanulmányozhatta. Ugyancsak Klebelsberg kérésére vállalta el Bánffy Miklós az Országos Magyar képzőművészeti Tanács elnöki tisztét is. Ezenkívül mindketten tagjai voltak Bethlen István kormányának (1922-31) s egyaránt baráti szálak fűzték őket a miniszterelnökhöz.”

Bánffy, az Ellenzék című lap 1934. augusztus 14. számában közzé tett nyilatkozatában szintén rávilágít arra, hogy ki valójában a Szegedi Szabadtéri Játékok megálmodója:⁵

„- A szegedi Dóm-teret Klebelsberg Kunó gróf kultuszministersége alatt, az ő művészi érzékére támaszkodva már úgy építették fel, hogy alkalmassá váljék szabadtéri játékok rendezésére. A szegedi Dóm-tér pontosan négyszer akkora, mint a salzburgi, és így sokkal több lehetőséget nyújt a színpad és a nézőtér felépítésében is. A tér akusztikája, mint bizonyult, kitűnő. Maga a város elsőrangúan elérhető, most épül ki a nemzetközi autótűt, közel esik a magyar fővároshoz, kitűnő vonatösszeköttetése van. A város hotelkultúrája, éttermeivel, a Tisza-strandjával minden tekintetben kielégítheti a külföldi igényeket is. Leszögezhetjük tehát, hogy igenis, Szeged minden tekintetben alkalmas arra, hogy itt fejlődjék ki a magyar Salzburg.”

1934 nyarára Bánffy kidolgozta a Tragédia szabadtéri előadásának koncepcióját. Természetesen korábbi Madách-olvasatából is sokat megőrzött, de az impozáns helyszín lehetőségeit figyelembe véve, szabadterre adaptálta alapkoncepcióját. Idézet az 1934-es kőszínházi elképzelésből:⁶

„E rendezés alapgondolata az a megállapítás, hogy a Tragédiának valóban csupán három szereplője van: Ádám, Éva és Lucifer. Az első kép és az utolsó onnan kezdve, midőn „az ég megnyílik”, a drámai misztérium kerete, mely keret teljessé, tökéletessé teszi a művet, de a dráma ezek nélkül is fönnáll. Még a kiengesztelődés is már ki van fejezve az Ádám „Uram legyőztél...” utáni sorokban és Éva szavaiban:

„Ha úgy akarja Isten, majd fogamzik
Más a nyomorban, aki eltörüli,
Testvériséget hozván a világra”,

melyek a Megváltóra céloznak. Az ezután következő angyallátomás is szükséges, hogynem! - de szükséges mint művészi és filozófiai befejezés és mint az első prologszerű kép pandantja; azonban a szereplők lelki fejlődése itt már le van zárva, mint ahogy a dráma akkor is megállana, ha a paradicsom-képpel kezdődne csak. Ezeket nem azért mondom, mintha e részeket fölöslegesnek tartanám - hitem szerint soha el nem hagyhatók, lényegesek, Madách egész gondolatvilágának fönséges kifejezései -, hanem azért, hogy a rendezés alapgondolatát érthetővé tegyem.

Igy hát ebből indulva ki úgy vélem, e három szereplőnek kell állandóan előttünk lenni, ezek képviselik „a valóságot” szemben minden egyébvel, ami csupán látomás és álom.

Ebből a megállapításból folyik a rendező föladata. Ezt a három személyt kell szemünk előtt tartani.”

A későbbiekben, a szegedi szabadtéri elképzeléséről adott nyilatkozataiban is ezt az elvet hangsúlyozta: „(...) a költeményben csupán három valóságos szereplő szerepel: Ádám, Éva és Lucifer. A többi, ami a darabban előfordul, csupán álom, látomás.” A szegedi színpadot ennek a rendezői felfogásnak megfelelően építette meg.

Bánffy 1934 július 15-én kezdte el Szegeden rendezői munkáját. 500 egyetemi hallgatóból és főként munkásokból szervezett statisztériának kellett a bonyolult színpadi mozgásokat betanítani. A három hét próbaidő szinte éjt s nappalt kitevő munkájában többen is osztoztak Bánffyval: elsősorban ifj. Oláh Gusztáv segédrendező, aki Fülöp Zoltánnal együtt Bánffy rendezői elképzeléseivel hűen a díszletet is kialakította, Szentpál Olga koreográfus és Sarlay Imre segédrendező.

Mint a szabadtéri első két évében, a színpad most is a templom homlokzata elé épült, amelyet hatalmas kifeszített vászonnal takarnak el. A vászon kétféle célt is szolgál: ide vetítik a változó helyszíneket s részben takarják is vele a helyszínek hangulatához csak olykor illeszkedő templombejáratot. A világítótoronyt az Y (ipszilon) alakú nézőtér két széthajló szára között, középen helyezték el. A templomot a rendezés nem zárja ki teljesen a játékból, „az orgona és a harangzúgás felemelő, cselekvő hatásai a darabnak”.⁷ A nézőtér a színpadtól a napjaink színpadi gyakorlatában is használatos fényfüggönnyel választották el - vagyis a színpadváltozásokat a „színpad előtt kigyulladó vakító villanyfűzérrel” tették láthatatlanná. Az előadás a hatalmas színpadon, öt különböző magasságúra épített játéktéren zajlik. Bánffy nem módosít a Tragédiáról kialakított alapelképzelésen. A dráma három valós főszereplő, Ádám, Éva és Lucifer között feszül, a történelmi színek álom és látomás jellegét a szabadterén sajátos színpadi eszközökkel érzékeltette. Tisztában volt azzal is, hogy azok a részletszépségek, a közelségből eredő intimitás, amelyek a kőszínház színpadi-nézőtéri sajátosságaiból következnek a szabadter monumentalitásának szükségszerűen áldozatul esnek. Meg kellett tehát oldania szinte a lehetetlent, úgy kellett kiemelnie a három főszereplőt, úgy kellett mozgatnia a tömeget formáló nagyszámú statisztériát, hogy Ádám, Éva és Lucifer alakja ne olvadjon be a csoportos szereplők népes hadába, színpadi jelenlétüket, színészi alakformálásukat a legtávolabbi néző számára is jól érzékeltesse. Monumentalitás, lendület egyrészt, finom líraiság és mély gondolatiság másrészt a követelmény - mert Madách remekműve - olvasva is -, nem csupán a színházi megjelenítéskor „a lehető legellentétebb anyagot magába foglaló mű”⁸ - ahogy Kárpáti Aurél, korának egyik legigényesebb kritikusa is kifejti.

Bánffy - aki fiatalabb korában azzal is felhívta magára a figyelmet, hogy 1916-ban milyen eredetien, milyen döbbenetes erejű tablókban rendezte meg IV. Károly koronázási ünnepségét - tökéletesen tisztában van a nagyszabású látványosságok hatásmechanizmusával. Tudja azt is, hogy a szabadterin éppen ezekről az

effektusokról nem szabad lemondania, éppenséggel az 500 statiszta mesteri mozgása és a főszereplők hármásának kiemelése adja majd izgalmas feszültségét az előadásnak.

Technikailag hogyan éri el ezt a hatást? A függőlegesen tagolt, több szintű színpadot, amely oldalt emelkedő teraszokat alkot, vízszintesen is megbontja. A nézőtér felé kissé megemeli az előszínpadot – egy mélyebb középszínpadot alakít ki, amelyet egy szintén megemelt, hátsó színpad határol. Ebben a „színpadi árokban” megjelenő tömeg többségében fél testmagasságban emelkedik csak ki. A statisztéria létszáma optikailag még többnek látszik, a lenti emberár látomászerűbb, a rendezés részben ilyen módon emeli ki a magánszereplőket, részben a jobbról, balról megemelt színpad teraszokra helyezi a bensőségebb lírai jeleneteket.

Nézzünk néhány példát a tömegmozgatásra! Bánffy bejátszatja az egész teret. Tankréd csattogó patájú lovakon érkezik a keresztes lovagok serege élén a Dóm-téri kapu felől; a rongyos párizsi néptömegek is kívülről, kétfelől áramlanak be, lepik el a párizsi szint. A francia nemzetőrök a Marseillaise hangjaira is innen masíroznak ki és be.

A győztes Miltiadesz a megmagasított oldal-színpadon jelenik meg katonái körében, így még inkább kihangsúlyozódik fogadtatása – a mélységben „a színpadi árokban” hódolattal, alázattal leborul előtte a nép.

„Színes lámpák imbolygó fényében” udvaroncaitól körülvéve itt jelenik meg, innen sétál be Rudolf császár a prágai színben. Az oldalszínpadokat „mind a két oldalon egy-egy torony végzi be, szellemesen takarja a benne elrejtett reflektorokat”⁹ – olvashatjuk az előadásról készült legalaposabb korabeli beszámolóban.

„A jobb oldali Pallasz Athéné templomát, Izóra kolostorát és a falanszter múzeumát jelzi, míg a bal oldalon Kepler csillagvizsgálója emelkedik. Ez a bal oldali kulissza finoman és zseniálisan illeszkedik a régi Bertalan-toronyhoz, s azzal szervesen összenő, s az egész képnek történelmi hitelt ad. A teraszokat és a tornyokat lépcsők és hidak kötik össze, s az egész színpad megoldása olyan szellemes, hogy az ötszáz főnyi statisztéria húsz másodperc alatt belepheti a színpadot, s ugyanannyi idő alatt onnan el is tűnhetik.”

Az óriási tér, a helyesen tagolt színpad végre megoldja azt a feloldhatatlannak hitt feszültséget, amely az egyáltalán nem „arctalan” madáchi tömeg mozgása, játéka és a magánszereplő oly sok esetben fontos néma drámai akciójának párhuzamossága között lapang. Bánffy rendezésében Lucia imáját nem zavarja a Miltiadesz felett ítélkező tömeg őriöngése.

Hogyan oldja meg Bánffy a mennyei képek jóval szerényebb színpadi lehetőséggel, fogással kecsegtető jeleneteit.

Pütkösti leírásában mutatom be a kezdést:

„A téren áhítatosan ül a csend. A nyolcezer ember szorongva fojtja vissza lélegzetét. Az orgona, a harsonák és dobok zúgásában fent, a végtelen magasságban megvilágosodik a két toronykereszt. Most fény-sávok csapnak elő, a torony kiugró párkányán, a harmincméteres szédítő magasságban, szinte már a csillagok között, szabadon lebegnek az angyalok. Lassan kivilágosodik a színpad, s az angyalok hatalmas seregéből csúcsosan kiemelkedik a három főangyal, míg elől sötétségben burkolózva áll Lucifer.”

Adámnak mutatott luciferi víziók az emberi sors jövőjéről a következőképpen különülnek el. A történelmi színek között elmosódó, semmibe vesző felhők úsznak át a vetítő vászon egén, mintegy érzékelve a történelmi képek álomszerűségét, a teremtés örök voltát a változó, mulékony emberi kisszerűséggel szemben.

Pütkösti szerint: „A rendezés legnagyobb élvezettel, de a legnagyobb sikerrel is a prágai kép üres pompá-

jában és fenségében éli ki magát. Ravel Pavane-ja vezeti be zeneileg ezt a szint, amely mindvégig lenyűgözően szép, és demonikusan robban át a francia forradalomba. Vörös fényben, házak füstölgő romjai között félelmetes tömeg vonul a színpadra, s a néző érzi, hogy ezt a tömeget irányítani talán, de kormányozni nem lehet, és Danton ebben a forga-tagban, amelyet felidézett, szükségszerűen bukik el”. A szereplők, – Éva – Tőkés Anna; Ádám – Táray Ferenc és Lehotay Árpád; Lucifer – Csontos Gyula – kiválóaknak bizonyultak. A korabeli beszámolók alapján legnagyobb feltűnést hármójuk közül Csontos Lucifer alakítása keltette.

A szemtanú kritikus, Kárpáti így lelkesedik: „Micsoda nagyszerű ördög volt ez: félelmetesen nagy és erős lázadó, igazi osztályrésze a teremtésnek. Maga a testet öltött kritikus kételkedés, nyers anyagelvűség, metsző gúny és emberi logika.” Pütkösti egyenesen így jeleníti meg: „(...) vannak pillanatai, mikor az emberben megfagy a vér és döbbenve érzi, hogy Lucifer igazi megismerésítője nem is lehet más.”

Az előadást a lapok többsége hihetetlen lelkesedéssel üdvözölte, alapos elemző cikkekben tárták fel az előadás szépségét, amely formai megfogalmazásában jól közvetítette esténként hat-nyolcezer embernek a Tragédia szellemiségét. Kritikus fanyalgást nemigen találunk a korabeli beszámolóknak, azon a néhány tárgyilagos felvetésen kívül – amely valljuk be a leírások alapján helytálló (pl. a monumentalitás vajjon nem visz-e el a „történelmi revü felé?”) az öröm hatja át a tudósításokat, szívesen látják a kiépülő magyar Salzburgot a híres velencei Szent Márk-térnél kétszer nagyobb remek adottságú téren.

A Tragédia 1934-es évi nyolcas előadás szériáját a következő nyáron újabb hat előadás követte. 1935-ben a nyári fesztivál programjának kínálatát kibővítik: Mascagni Parasztbecsület c. operáját, amelyet a mester vezényelt személyesen. Hubay Jenő: A cremonai hegedűs c. egyfelvonásosával játsszák három alkalommal. Az újszegedi uszoda víziszínpadán Mosselli Glaukos c. darabját mutatják be különlegességként.

Az 1934-es bemutató előadáson megjelent az osztrák kancellár, a magyar kormány képviselői, a külföldi diplomácia magyarországi képviselői, a magyar kultúra lelkes tisztelői és a hazai szellemi élet kimagasló személyiségei.

Gróf Bánffy Miklós és művészcsapatának produkciója elismerő kritikát kapott a nemzetközi sajtóban. Angol, német, olasz lapok ismertetik az előadást, mutatják be a várost.

Bánffy szakmai működését valamifajta „befelé tudottság”, szerénység, tudatos háttérbe vonulás jellemezte. Jóllehet maradandó értéké szublimálta származási előnyét, de mindvégig éreznie kellett, hogy egy lassanként háttérbe szoruló társadalmi osztály, az arisztokrácia, amelyhez születésénél fogva tartozik, nem előnyös háttér a művész számára. Talán ezzel magyarázható az is, miért nem szignálta műveit, miért rejtőzött álnevek mögé, miért „bújt el”, miért akarta oly sokszor, hogy neve titokban maradjon.

Bánffy az író, képzőművész, illusztrátor, díszlet- és jelmeztervező, rendező vallotta, hogy a színház „összetett művészi látomás”. Európai kitekintéssel rendelkező, nagy műveltségű ember volt, aki belülről, gyakorlatban is ismerte a színházat, s elképzeléseit meg tudta valósítani.

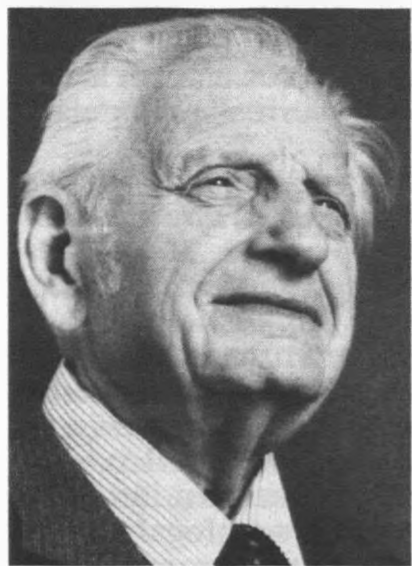
Saját korában a legnyitottabb, a legmodernebb ízlésű alkotók egyike volt. Neve, ha egy időre el is homályosult, napjainkban új fényrel ragyog. Bánffy Miklós talán maga is sejtette, hogy az idő neki dolgozik, s Prosperóként bízott varázspálcájának csodáiban, alkotásainak értékében.

Gyémánt Csilla

A tér varázslója

VARGA MÁTYÁS KÉT SZABADTÉRI KORSZAKA

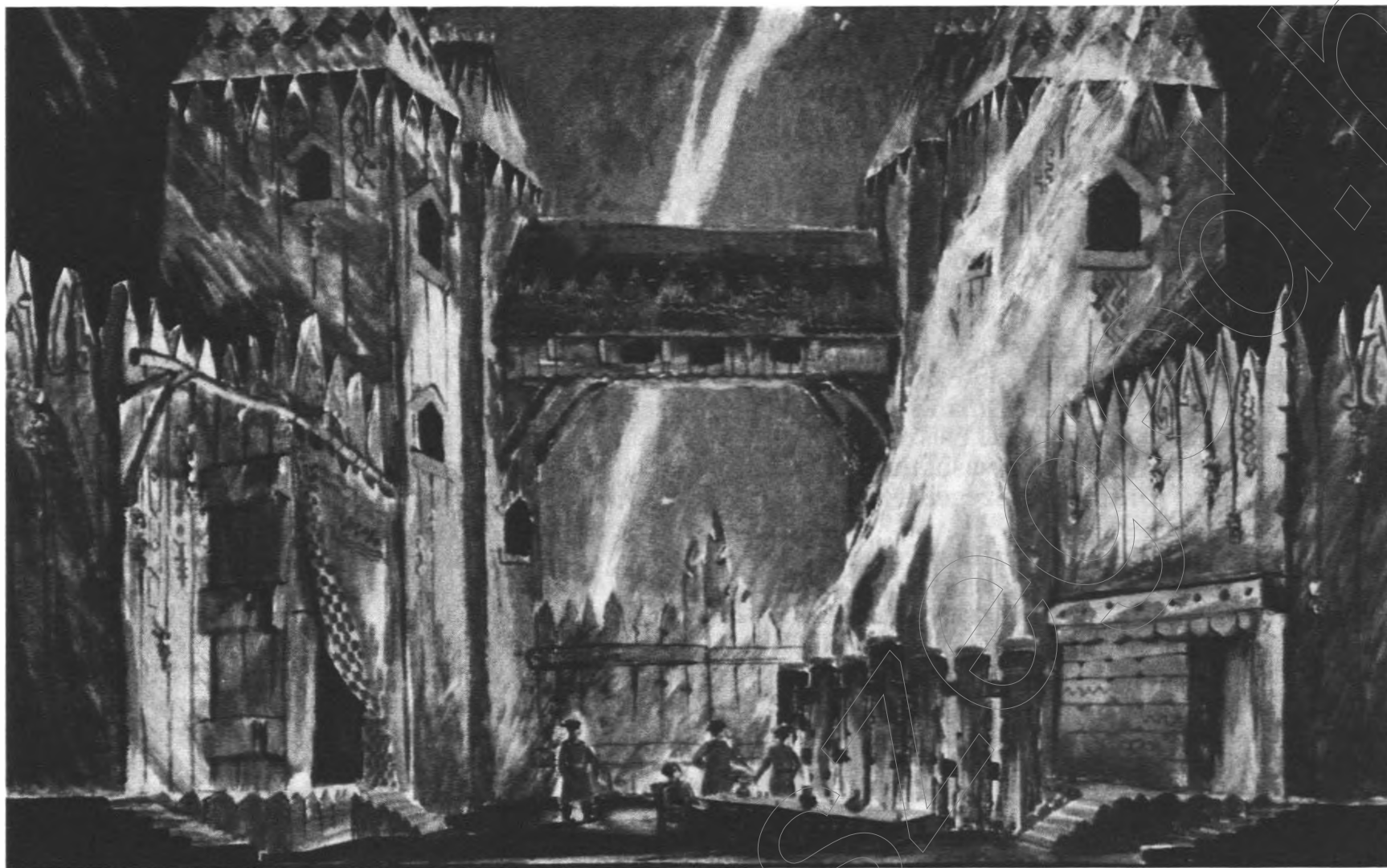
Varga Mátyás (1910-2002) Kossuth-díjas kiváló művész a 20. századi magyar színháztörténet egyik legjelentősebb alakja. 1910-ben született és szinte végigélte a századot. A budapesti Nemzeti Színház, a kolozsvári Nemzeti Színház, a Szegedi Nemzeti Színház és a Szegedi Szabadtéri Játékok voltak rendkívül gazdag életpályájának legfontosabb terepei. Fantasztikus mesterségbeli tudással, óriási képzelőerővel, rendkívüli szakmai alázattal és példás színházszeretettel építette csodálatos életművét. A hosszú évtizedek periódusaiban is kiemelkedik a Szegedi Szabadtéri Játékokhoz kötődő kapcsolata, 1936-ban már ő lett a Játékok vezető szcenikusa, s az 1959-es újraindulásnál is ott volt a bölcsőringatók között. Nem véletlen, hogy Szeged városa díszpolgárává választotta.

1

Csaknem fél évszázad telt el a nagy, majnem az egész várost elpusztító árvíz óta. Az újjáépült, egységesen eklektikus képet mutató modern nagyváros illúzióját a Trianont követő kultúrpolitikai szempontok csak növelték. A húszas évek második felére realitássá vált, hogy a „nagy víz” utáni fogadalm hatalmas temploma mégiscsak elkészül. Újabb lökést adott a fejlődésnek az egyetemek Kolozsvárról Szegedre repatriálása, s az ezzel kapcsolatos nagy építkezések. A dóm köré szerveződő épületegyüttes megvalósítására - egy tervpályázat nyerteseként - Rerrich Béla kapott megbízást. Amikor körvonalazódtak a dóm és az azt körülvevő épületsor körvonala, amikor kezdett kibontakozni egy sajátos, egyedi szépségű tér architektúrája, hamarosan felvetődött annak gondolata is: akár színházat, misztériumokat, passiójátékokat is lehetne rendezni a téren. S működött akkoriban az egyetemen egy diákcsoport, mely Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának nevezte magát, s melynek tagjai a legpogresszívebb európai eszmeáramlatokhoz, szellemi vonulatokhoz kötődtek. Falukutatásokat végeztek, néprajzi gyűjtőutakat szerveztek, szociográfiával foglalkoztak, magas szinten művelték a költészetet, a képzőművészetet, a fotót. Könyveket, füzeteket jelentettek meg, színházi előadásokat, matinékat szerveztek. Egyik mozgatójuk Hont Ferenc volt, aki a párizsi Odéon színházban 1927-ben Firmin Gémier asszisztense volt, s közreműködött a Munka Ünnepe című hatalmas szabadtéri játék megvalósításában. De ismerte a Max Reinhardt által létrehozott Salburgi Ünnepi Játékokat is, ahol a középkori misztériumjátékok és a nagy operaelőadások békésen megfértek egymás mellett. Hazatérve Szegedre, a Délmagyarország című lap hasábjain fölvetette a Tisza-parti játékok gondolatát, s ebben segítőtársai nemcsak a Kollégiumon belüli barátai, Buday György, Radnóti Miklós, Ortutay Gyula voltak, de Pásztor János, a Délmagyarország főszerkesztője is. A kísérleti Tragédia-előadást követően - Hont rendezte Buday díszletei előtt - csak akkor karolták fel az ötletet, amikor Szeged országgyűlési képviselője, gróf Klebelsberg Kunó, felismerte a szabadtéri programok lehetőségeit, s kezdettől a hivatalos kultúrpolitika elismert része lett.

Így 1931 lett a Szegedi Szabadtéri Játékok hivatalos induló dátuma, s ezt követően nyolc éven át népesült be a dóm előtti tér.

A nyitó előadás Voinovich Géza: Magyar passió című misztériumjátéka volt Hevesi Sándor rendezésében, majd 1933-ban Hont végre megrendezhette álmai netovábbját, Madách örökérvényű remekét, Az ember tragédiáját. 1935 nyarán a Magyar Operaház híres rendezői színpadra állítják Madách Az ember tragédiája című művét és Mascagni Parasztbecsületét. Ez a két produkció jelölte ki a követendő utat. Nádasdy Kálmán már akkor felismerte a szegedi tér lényegét: népszínházat kell kialakítani! Bánffy Miklós és Oláh Gusztáv után, 1936-ban Janovics Jenő lett a Játékok művészeti vezetője, aki maga mellé hívta szcenikusnak Varga Mátyást. Az első közös nyári szezonban Janovics három műsort tűzött műsorra: Madách Tragédiáját, Herczeg Ferenc Bizánc című történelmi színművét és Kacsóh Pongrác János vitéz című daljátékát. Mindhárom darab díszleteit, látványeffektusait Varga Mátyás tervezte. Az azt követő években minden nyáron a „szegedi katlanban” dolgozott. Munkatársa lett Sziklai Jenőnek, Táray Ferencnek, Kiss Ferencnek, Nádasdy Kálmánnak. Díszleteket készített többek között Berczeli Anzelm Károly Fekete Mária című misztériumjátékához, Kodály Zoltán Hány Jánosához, Ujházi György István király népe című történelmi drámájához. Ezek alatt az évek alatt teljesen új dimenziókban dolgozott. A színpad mögött magasodó neogótikus templom klinkerttéglái, fehér kőcsipkái, márványszentjei, kilencven méterre emelkedő tornyai önmagukban is hatalmas művészi kihívást jelentettek. A díszlet részévé tenni az építészeti architektúrát, vagy eltakarni, leválasztani a színpadot a dóm-tól? Az U-alakban körbeépített tér épületeinek arányrendje, az oszlopcsarnok történelmi levegőt árasztó pantheonja újabb - figyelmen kívül nem hagyható - architekturális elemek. S akkor még nem beszéltünk a színpad óriás méreteiről, a negyvenméteres mélységről, a hatvanméteres szélességről, arról, hogy függönnyt alkalmazni képtelenség, arról, hogy forgószínpad híján miként lehet a díszletváltozásokat megoldani és sorolhatnám. Varga Mátyás mindezekre a kérdésekre frappáns

ÚJHÁZI GYÖRGY: ISTVÁN KIRÁLY NÉPE (1938)

válaszokat adott. Csak át kell lapozni terveinek táráját, vagy végignézni a korabeli fotográfiákat, kiderül, hogy minden kihívás újabb és újabb telitalálatra, eredeti megoldásra készítette. Gondoljunk csak az 1936-os Tragédia hatalmas háttérfüggönyre vetített stilizált diaképekre, az István király népe óriási történelmi freskójára, arra, hogy a Bizánc előadásain milyen természetességgel engedte játszani a dómot, vagy miként sűrítette – eltakarva a kényszerű architektúrát – egyik templom elé a másikat, az alsóvárosit a Fekete Mária színpadképében. Lugosi Döme 1939-ben így összegzi Varga Mátyás szegedi színpadalkotói periódusát: „Szerintem a Bizánc díszlete a legstílusosabb, a János vitéz tündérországa a legköltőibb, a Fekete Mária a legszegedibb, az István király népe a legősibb, Az ember tragédiája a legtörténelmibb és legváltozatosabb színpadi képekkel gazdagította a magyar színpadművészet történetét.” (Lugosi Döme: A szegedi dóm-téri színpad festője Varga Mátyás – 1939, Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat Rt.)

Az ecset és a véső ez időben is hűséges társai. Olyan kezéhez idomult szerszámok, melyek segítségével akkor is kifejezheti gondolatait, érzéseit, ha az élet más területein csalódások érik. A színházi világ pedig nem szűkölködik a féltékenység, az irigység, a karrierizmus, a kicsinyesség jelenlétével sem. Színházi tapasztalatai, a nagy méretek által megkívánt stilizációs tapasztalatok, a komponálás nagyvonalúsága beépültek újabb, temperával készített képeinek struktúrájába. Tájképeket, port-

réket, vallásos tárgyú kompozíciókat készít. Első, nagy nyilvánosság előtti fellépése a Nemzeti Szalonban zajlott 1939 februárjában, ahol résztvevője a Nyolc festő, nyolc szobrász címmel megrendezett tárlatnak. A kiállítás maradandó értékű erkölcsi és anyagi sikert jelent számára. A képes magazinok közlik festményeinek reprodukcióit, a hírlapi recenziók szinte mindegyike a három legkvalitásosabb és legreményteljesebb alkotó között említi nevét. Egy festményét a főváros vásárolta meg képtára részére, két alkotását pedig beválogatták a lengyel-magyar közös kiállítás anyagába. Külön figyelem szegeződött megújuló fametszőművészetére is. A mester, Varga Nándor Lajos hatását levetkezve egyedi metsző-stílust dolgozott ki, önálló, új kifejezésmóddal kísérletezett. Önarcépe keresett lappá vált a gyűjtők körében, több bemutaton is szerepelt. „A komor tekintet őseréje legnagyobb összhangban áll a vésőkezelés őseréjű kifejezésmódjával. Pontozó technikájával valósággal borostássá teszi a kiütköző bajuszt. (...) Az arc képek metszése terén sokat várhatunk még tőle, valóságos Rembrandt-hatású árnyfoltokból alakul ki a kép összhangja. Több népballada-metszetet készített, általában rajongó szeretettel dédelget minden fametszésre alkalmas népi motívumot. Fametszőművésze a mai olasz fametszőművészethez áll a legközelebb, s valószínű, hogy állami ösztöndíjjal rövidesen Rómába kerül huzamosabb művészeti tanulmányútra” – írta Lugosi főntebb említett munkájában, mint aki már tud valamit. Ám a történelem kegyetlen, s mindig közbeszól...

2

„Jegyezzük meg a napot: 1959. július 25... kerek húsz évi csönd után a Dóm téren felhangzik Vaszy Viktor zenei szignálja: Szeged híres város... A nézőtér zsúfolt, az izgalom tetőponton. A fényszóró csóvája Kállai Gyula miniszterelnökhelyettest, a párt Politikai Bizottságának tagját kíséri a mikro-

fonhoz, aki a következő megnyitó beszéddel indítja útjára a felújított szabadtéri játékokat:

„A magyar kulturális élet nagy ünnepnapjára jötünk össze. Hosszú szünet után a kormány és Szeged város közös erőfeszítésével újra felépült a szegedi Dóm téri szabadtéri színpad, Közép-

Európa egyik legnagyobb és legszebb nyári színpada. Szeged szabadtéri színpada ismét otthonába fogadja a színjátszás mestereit, hogy örömet, szórakozást és művelődési lehetőséget biztosítson a szegedieknek, a hazai vidékekről és külföldről érkező vendégeknek...

A szabadtéri játékok felújítása szerves része pártunk kulturális politikájának, amelynek legfőbb célja a tömegek öntudatának, műveltségi színvonalának növekedése, a dolgozó nép kulturális felemelkedése...

Legyen az újjászületett szegedi szabadtéri színpad a tömegek szocialista nevelésének iskolája, mutasson példát az ország többi színpadának is, öregbítse a magyar szocialista kultúra és színjátszás hírét hazánk határain túl is." - olvashatjuk Sz. Simon István: A Játékok története - Szeged 1983 című kötetében.

A városi tanács Tari Jánost bízta meg az újjászületett szabadtéri megszervezésével és irányításával. A két vezető szcenikus, Varga Mátyás és Bakó József lett. A műsor a következő volt: Erkel: Hunyadi László; Kacsoh: János Vitéz; Vasilenko-Glier-Punyi: Eszmeralda (a moszkvai Nyemirovics-Dancsenko Színház balettársulatának vendégjátéka); a Magyar Állami Népi Együttes bemutatója (a brüsszeli világiállításon előadott programmal); az Állami Hangversenyzenekar koncertje (Kodály: Psalmus Hungaricus, Beethoven: III. Leonóra nyitány és V. Szimfónia) és Kós Károly: Budai Nagy Antal című drámája.

Siker, élénk hazai és nemzetközi sajtóvisszhang, 74 517 néző a 16 előadáson. Szeged ismét letette névjegyét az európai jelentőségű szabadtéri színpadok asztalára. A város idegenforgalma megélenkült, főként Jugoszláviából jöttek sokan. Szovjet balett-együttessel, romániai magyar szerzővel, mindjárt hozzásegődött némi nemzetköziség is.

Az álom valóságos alakot kezdett öltetni...

A tárgyyszerű összefoglalás pedig ennyi lehet: „A játékok első, lényegében kísérleti éve jól zárult. Egyaránt népszerű lett a művészek és a közönség körében is. Szeged ezen a nyáron az országos érdeklődés középpontjába került, a játékok megteremtették a város idegenforgalma fellendülésének alapjait. Ez a nyár beváltotta a hozzáfűzött reményeket, azokat igazolta, akik a fesztivál felújítását sürgették... Az első évad eredményei... mindenkit meggyőztek arról, hogy nem egy rövid kísérletről van szó csupán, hanem adottak a feltételei egy hosszú távú tervezésnek és kibontakozásnak” (Horváth Mihály Szegedi Szabadtéri Játékok című kéziratos tanulmánya, 1974)

A Film Színház Muzsika 1973. július 21-i száma összeállítást közölt Dalos László szerkesztésében a szabadtéri játékok történetéről. Ebben Varga Mátyás a következő visszaemlékezést írta Madáchtól Madáchig címmel: „Emlékeim között böngészve szívesen idézem fel, hogyan kezdődött a Szegedi Szabadtéri Játékok sorozata. Salzburg és Verona művészi játékok felkeltették Szeged színházrajongóinak figyelmét. Fáradságot nem kímélve és anyagi áldozatot sem sajnálva megvalósították később a magyar Salzburgot. Eleinte délután tartották az előadásokat. A napfény városában természetes volt, hogy a reflektor a szegedi égő tüzes nap volt. Bánffy Miklós és Oláh Gusztáv később megteremtette a korszerű esti előadásokat. A szabadtéri játékok akkori vezetősége a következő évek produkcióira megnyerte az akkori színházi élet legjelentősebb szervezőjét és alkotóját, Jankovics Jenőt. Jankovics Jenő felkérésére 1936-ban elvállaltam a játékok szcenikai vezetését és mindjárt az első alka-

lommal díszletet terveztem Az ember tragédiájához és Herczeg Ferenc Bizáncához. Ez a mű volt legelőször összhangban a templom gigantikus mives architektúrájával. A harmadik tervezésem a János Vitéz, Kacsoh daljátéka. Mint ifjú ember, nagy lendülettel bátorsággal oldottam meg a rám rótt feladatokat. Jankovics Jenő az 1936-os játékok végén meleg szavakkal köszönte meg munkámat, és kifejezte, hogy a jövőben is számít közreműködésemre. Ez az eljegyzés 1936 óta - húszéves szünettel, hiszen 1939 után csak 1959-ben indultak ismét az előadások - a játékok állandó tervezője lettem. Tizenkilenc nyaramat töltöttem Szegeden.

Szeged számomra már édesapám meséiben is élt. Apám a híres szegedi hármashonvédhuszár-ezredben szolgált. Sokat hallottam az akkori Kass Kávéházról... Szeged és a Szabadtéri játékok szerelmese lettem. Nagy sikerek születésénél voltam jelen. Több alkalommal terveztem díszletet a következő művekhez: Az ember tragédiája; Bánk bán; Hunyadi László; Budai Nagy Antal; Aida; A trubadúr; Csínom Palkó; Vidróczki; Carmen; Hány János; Cigánybáró. Az idén a Mózes szegedi színpadképét készítettem el. Nagy költők, írók, zeneszerzők látomásait igyekeztem megvalósítani. Megtetézve az én hajnali vízióimmal, képeimmel. Sokan féltették a színház varázsát. Hogy ezek a hatalmas méretek mindent tönkretesznek. De a nagyméretű színpad és nézőtér: csodát varázsolt Rerrich Béla épületei közé. A látvány lenyűgözi a közönséget. A legfelsőbb drámai kettős, Bánk bán és Gertrudis között olyan feszültséggel sugárzik, amilyent zárt színház soha nem tud adni. Az ember tragédiájának képei ezen a színpadon kitárulkoznak. Kapcsolatot tudnak teremteni a végtelen világgal. A történelmi képek teret kapnak. Verdi Aidájával elértük a maximumot. A színpadi kép szélessége hatvan méter volt, az emelvények hét és fél, a háttér huszonhat méter magasságú. A Tisza partjára oda tudtuk varázsolni a végtelen egyiptomi tájat, monumentális építményeivel. A bevonulással a legnagyobb sikert értük el. Ezekben, de intim jelentelekben is Kós Károly Budai Nagy Antalában, végtelenül feszült csend uralkodott, talán csak az angyalok szárnyának suhogását lehetett hallani. Kodály Hány Jánosa, Kacsoh János Vitéze: mosolyt varázsolt hétezer néző arcára.

Ez a színház : a nép színháza. Szegeden megvalósult az igazi népszínház. És a Népek Színháza is, például a Hegyen-völgyön lakodalom című népi táncjátékkal.

Szeretem ezt a színházat. Annyira valóságosnak tartom, hogy ha nem volna, még egyszer ki kellene találni! Szükség van rá, mert a játékok alatt a művészetet szerető dolgozó ember ünnepet ül, s ebbe a nagy ünnepbe bekapcsolódnak a környező országok is. A Szegedi Szabadtéri Színház szellemi erejével nemcsak a város művészeti szívverését dobogtatja. Felfigyelt a Játékokra a külföld is. Ezt bizonyítja a külföldiek népes serege, akik egyre többen érkeznek.

Mindent összevetve: megelégedéssel nyugtázom azt a tizenkilenc esztendőt. Ugy érzem, érdemes volt dolgoznom, sok-sok hajnali munka közben ébren álmodni..."

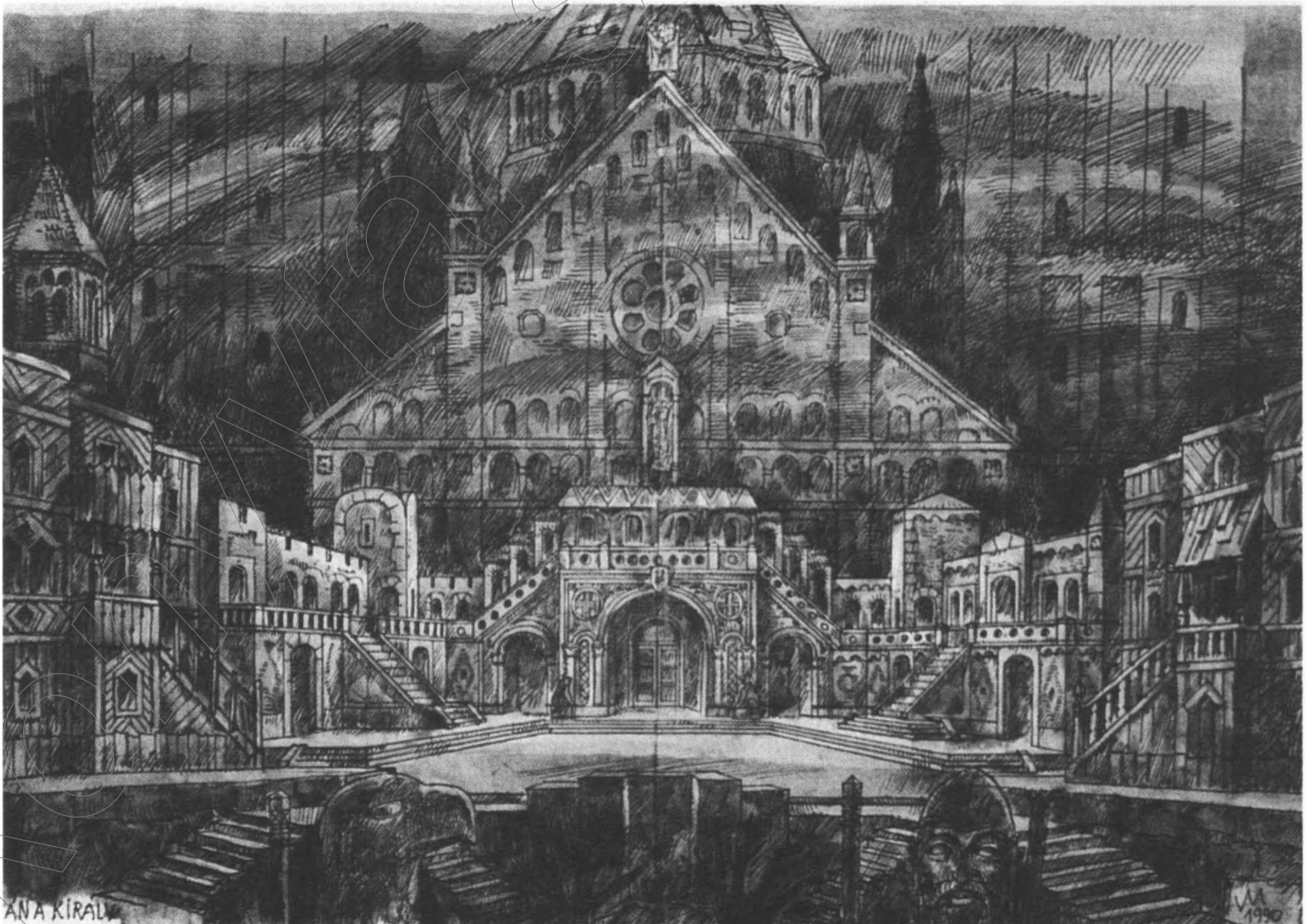
A Szegedi Szabadtéri Játékok 1959-es újraindítása egyszerre volt a város, a magyar színházi közélet és mindenek előtt a konszolidációs politika ünnepe. A politikai vezetésnek az európai elfogadhatóság szempontjából létkérdésnek számított az ideológiai, szellemi nyitás - a nyugat-európai irodalom, képzőművészet, zene, tánc, színház, bár meglehetősen szűrt - befogadása. Ennek ellensúlyozására

kiváló lehetőséget kínált Szeged. A két háború közötti tradíción, a negyvenes évek közepén megfogalmazott új igényeken és a korhoz igazítva újraindítani egy tömegfesztivált, s ezáltal a nemzeti karaktert, a pozitív történelmi szemléletet, a szocializmus művészetfilozófiáját reprezentáló népszínház-koncepciót megvalósítani. A hatvanas-hetvenes években nyugati minták alapján tért hódító kísérleti színház, szegény színház, avantgard színház, jelzésekkel dolgozó amatőr színházi mozgalom egyik fontos ellensúlyát jelentette a szegedi nyári fesztivál, zászlajára tűzött népszínházi koncepciójával, melyet legpregnansabban elsőként Nádasdy Kálmán fogalmazott meg, amikor arról beszélt, hogy a Dóm téri nézőtér hat-hétezres publikumának döntő többsége itt találkozik először testközelben színházzal, tehát elsődlegesen fontos feladat népszerű művek sorra tűzése, klasszikusok bemutatása, a dráma, opera, balett és néptánc műfajainak közkinccsé tétele. Ez a hatalmas tér nem lehet kísérleti műhely, itt klasszikus értékek érthető, látványos, maradandó élményt nyújtó előadásait kell produkálni. Varga Mátyás teljes melleszélességgel és őszinte hittel állt a hatalmas kihívás elé, s harminc esztendeig a Szegedi Szabadtéri Játékok egyik legfoglalkoztatottabb művésze lett. Érdekes sorba állítani azokat a darabokat, melyekhez díszleteket tervezett a dóm két tornya elé. 1959: Erkel: Hunyadi László, Kós Károly: Budai Nagy Antal, 1960: Erkel Ferenc: Hunyadi László, Farkas Ferenc: Csínom Palkó, Madách Imre: Az ember tragédiája, 1961: Erkel Ferenc: Hunyadi László, Erkel Ferenc: Bánk bán, Madách: Az ember tragédiája, 1962: Erkel: Bánk bán, Madách: Az ember tragédiája, Verdi: Aida, 1965: Kodály Zoltán: Hány János, 1967: Erkel: Hunyadi László, 1968: Verdi: Aida, 1969: Bizet: Carmen, 1970: Mascagni: Parasztbecsület, Leoncavallo: Bajazzók, 1971: Illyés Gyula: Dózsa

György, Farkas Ferenc: Csínom Palkó, 1972: J. Strauss: A cigánybáró, 1973: Madách: Mózes, 1974: Vörösmarty: Cillei és a Hunyadiak, 1975: Beethoven: Fidelio, 1976: Madách: Az ember tragédiája, 1978: Erkel: Hunyadi László, 1980 Verdi: Falstaff, Bizet: Carmen, 1981: J. Strauss: A cigánybáró, 1982: J. Strauss: A cigánybáró, 1983: Erkel: Hunyadi László, 1984: Erkel: Hunyadi László, 1988: Szakcsi-Lakatos-Csemer: A bestia... 1989: Puccini: Turandot, Lehár Ferenc: A mosoly országa, 1990: Szörényi - Bródy: István a király.

Varga Mátyás személye, tapasztalata, kapcsolatai, embersége, alázata és művészetbe öltött mesteriségi tudása jelentette a folytonosságot, a biztonságot. Egyszerű volna csak annyit mondani, mindent tudott, amit a Dóm térről és a szegedi színpadról tudni lehet. Ő a Dóm tér mágusa, varázslója volt. Ő volt az, aki ezen a színpadon, ezen a téren, ebben az architektúrában millióban kiteljesítette mindazt, amit népszínháznak neveznek. Vagyis a popularitás minőségét, a látvány és mondanivaló monumentális egységét, minden rendezői elképzelés autentikus megvalósítását, s annak hiteles ellentétét is. A dóm méretei, karakteres építészeti megjelenése, a tér határozott arányrendje és anyaghasználata, a harminc méteres színpad – mely akár hatvan méterig fokozható – számára a legmostohább technikai és anyagi körülmények között is képes volt hiteles freskót alkotni klasszikus magyar drámához, népszerű operához, könnyed daljátékhoz, újdonságaival meglepő rockoperához. Egyszóval mindenhez, és minden körülmények között. Ezt hívják profizmusnak, magas szintű mesteriségi tudásnak, művészi tehetségnek. Nem véletlen tehát, ha itt a forró nyári katlanban lett a legnépszerűbb, a legkedveltebb művésze a szegedi szabadtérinek.

Tandi Lajos

SZÖRÉNYI - BRÓDY: ISTVÁN A KIRÁLY (1990)

Nem kitalálni, megálmodni kell!

KESSELYÁK GERGELLYEL ÉRTÉKEKRŐL, HARMÓNIÁRÓL

A legfiatalabb karmester generáció elismert tehetsége. Ki gondolná, hogy több mint tizenöt éves pályafutás áll mögötte... Az 1995-ös nemzetközi karmesterverseny III. helyeztjeként ismerte meg nevét az egész ország. De indult már 1993-ban is, zeneakadémista „zöldfülüként” bejutott a középdöntőbe... A komolyzenei közéletben gyorsan terjedt a híre a tehetséges fiatalembernek, akire ez, a győzelem nélküli verseny irányította rá a szakma figyelmét és korai, bátor benevezésének hihetetlen hozadéka lett: egy korán, diákkorban elindult karmesteri pálya, amikor is a szakmai rutint a karmesteri pulpituson szerezte meg.

1993-ban és 95-ben én is a képernyőn csüngtem. Hála a televíziós közvetítéseknek, akkor még országos közügy, napi beszédtema volt ez a nemzetközi komolyzenei megmérettetés. Szinte mindenkinek megvolt a maga titkos jelöltje a külföldi és hazai versenyzők között. Természetesen a magyar versenyzőkért jobban izgultunk. Tudtuk, nem illik a vendéglátó országnak elnyerni a pálmát, de bocsánatos bűn, hogy a mieink fejére nagyobb büszkeséggel kívántuk a babérkoszorút. Kesselyák Gergely nevét akkoriban tanulta meg az ország. Könnyű volt megjegyezni a névhez tartozó fiatalember külsejét is... Vékony, diákos, szinte gimnazista alkat, szőkés, lobogó hajfürtök keretezte tiszta fiatal arcán, a gyermeki lelkesedés a fiatal férfi céltudatosságával, elmélyültségével, kemény akarásával váltakozott. Ismeretlenül is lehetett őt szeretni, „Gergőért” sokan szorítottak azokban a hetekben. Sikerének sokan örültek.

Pár éve személyesen is megismerhettem. Többször készítettem vele közös műsort a Szegedi Szabadtéri Játékok programjáról, művészi terveiről a Szegedi Operabarátok összejövetelein. Megjelenése alig változott az évek során, arckifejezése még őrzi a diákos lelkesedést, rövid hajjal azonban férfiasabbnak tűnik.

Amikor megtudja, hogy hosszabb cikket, afféle arcképvázlatot akarok készíteni róla, készségesen veszi elő határidőnaplóját, rögtön rá is kérdez a cikk jellegére, természetére, s viccesen el is süt egy anekdotát Churchillről. Az angol diplomata állítólag egy róla készülő írás kapcsán megkérdezte az újságírót, milyen hosszúra tervezi cikkét, hogy tudja három órát vagy három napot szakítson-e ki életéből. Amikor a szabadkozó riporter egy percet kért csak, ezt válaszolta: Na látja uram! Ehhez a jól tömörített, megszerkesztett egy perchez kell a három nap...

Ezek után féltem, mennyi időt tud kiszakítani zsúfolt napirendjéből, hogy elkészíthessük ezt az írást. Az „egy perchez”, egy oldalhoz szükséges „három napot”, vagy talál majd valami kompromisszumos megoldást mondjuk 8-10 flekknyi anyaghoz.

A próbák utáni „holt időt”, pihenőjét ajánlotta fel, ebédeljünk együtt valamelyik általa kedvelt árnyas teraszon – és a könnyű pasta és egy deci fehérbor elfogyasztása közben elbeszélgetünk. Kérte, hozzak magammal diktafont mert hajlamos a kalandozásokra, gyors asszociációs váltásokra.

Két nap múlva, a megbeszélte időpontban a szemerkélő eső, a megerősödő szél a vendéglő belső terébe kényszerített bennünket. A legcsendesebb zugban foglalunk helyet, a bor illatos és az ásványvíz kellemesen hűvös... Amíg készül a cukkinis sajtos penne gyermekkoráról faggatom.

- *Meghatározónak tartja-e a gyermekkorát? A család, az otthon légköre, az első élmények, hogyan jelölték ki az ön pályaválasztását?*

- Utólag, visszatekintve értelmezheti csak az ember életének bizonyos szakaszait, gondolkodhat el azon, a primér élmények hogyan járultak hozzá személyisége kialakulásához, jellemfejlődéséhez... Az én gyermekkoromat is bizonyára meghatározták szüleim, testvéreim... Az a tény, hogy népes családban nőttem fel. Elsősülöttként öcsém, Bence és négy húgom játszótársa, időnként őrzője, felügyelője is voltam. Korán megtanultam, hogy a „kicsi” szent, segíteni, irányítani, olykor regulázni is kell őket. Magától, természetes módon alakult ki, ahogy jöttek sorban, hogy szeretettel ugyan, de fegyelmeznem, reguláznom is kellett őket. Nem csupán a „ne dönts fel az én kockavára-

mat” játékszabályának elfogadására gondolok itt, hanem egy olyan családi létformára, ami a mi gyermeki-testvéri életközösségünket meghatározta, különböző korú, egymás után születő testvéreknek közösen megélhető játékokat adott, közös tevékenységet, célokat biztosított... Különös fantáziajátékokat, színházastit játszottunk, zenéltünk...

- *Szülei, felmenői között voltak-e profi zenészek, avagy más művészeti ág aktív művelői, képviselői?*

- Tudtommal senki. Szüleim mind a ketten pedagógus végzettségűek: apám fizika-matematika szakos tanári diplomát szerzett, édesanyám a Testnevelési Főiskolán végzett. Válogatott kosárlabdázó is volt. Tulajdonképpen egyikük sem tanított. Apám elektronikával kezdett foglalkozni, távközlési mérnökként dolgozott. Édesanyám később, amikor már felnőtt-

tünk, az egészségügyben helyezkedett el.

- *Ha zenész nem is, de aktívan zenélő azért biztosan akadt a családban?*

- Régebben a zenetanulás hozzátartozott a polgári műveltséghez, így apám is tanult zongorázni. A mi lakásukban, pláne ahogy jöttek egymás után a testvéreim és növekedtünk nem fért el a zongora. Édesapám saját szüleihez járt, ha ideje megengedte, gyakorolni. Itt, az apai nagyszülőknél hallottam őt játszani vasárnapi családi ebédek, látogatások alkalmával. Népszerű darabokat zongorázott: olyasmiket, mint Mozart: Török induló, Beethoven: Für Elise, vagy a Lohengrin Nászindulója. Természetes módon nőtem bele a zenébe, mert tulajdonképpen az egész család operarajongó is volt. Anyai nagyszüleimnek, szüleimnek is bérletük volt az Operába. Ünnepi alkalmakkor, amikor együtt volt az egész família, a társalgás témája igen gyakran az operában látott előadások körül forgott. Elmesélték egymásnak élményeiket, megvitatták, összehasonlították a látott előadásokat, az énekesek teljesítményét, kinek ki a kedvenc énekes, miért jobb, miért szerethetőbb egyik a másikánál. Mielőtt betettem volna lábamat az Operába, pici gyermekként már sejtettem, hogy ez a világ csodálatos és izgalmas lehet.

Figyeltem ahogyan szervezkednek, készülődnek szüleim egy-egy előadás megtekintése előtt. Minden eltért a megszokottól! Ránk valamilyen rokon vigyázott ilyenkor, akivel másképpen telt az este mint szüleinkkel... Megőriztem emlékezetemben ezeknek az estéknek a „szertartását”, különös hangulatát. Szüleim szépen felöltözködtek, édesanyám szekrényéből előkerült az alkalomhoz illő ékszer, az elmaradhatatlan kis retikül, az indulás előtti egy csepp parfüm a fül hajlatához, a tarkóra... Mindkettőjükön a felszabadultság, a várakozás izgalma érződött. Vártam, de természetesen is vettem, hogy majd velem is megtörténik az, ami ővelük, és egy napon én is beléphetek ebbe a csodálatos világba.

- *Hány éves korában látott először operaelőadást?*

- Hatéves lehettem, a nagyszüleim vittek el először a János vitézre. Miután hálás közönségnek bizonyultam rendszeresen megismétlődött az operalátogatás... Így láttam kisgyermekként A Sevillai borbélyt, Janačektól A ravasz rókácskát... stb.

- *Puccini Turandotjával mikor találkozott először?*

- Viszonylag igen korai élményem ez az opera, amire valószínűleg azért vittek el, mert minden morbiditása ellenére van benne valami „mesés”, a „mesés Keleten” játszódik, a főhősnek próbákat kell kiállnia stb. Talán nyolcéves lehettem, amikor az akkori színpompás előadást láttam. Az előadás végén szüleim kérdésére, tetszett-e, indulatosan azt válaszoltam: „Nem tetszik mert túl színes!”. Közben pedig iszonyúan tetszett, de valamiért dühös voltam... Tudat alatt féltékeny lehettem... sértette valahogy az önérzetemet... hogy ilyet is lehet csinálni és ezt nem én csináltam... (!?) Vagy talán azt gondoltam, én másképp mesélném, láttatnám...

- *Miért?*

- Akkor én még természetesen nem tudtam, hogy miért... Így teremtődtem, valami motoszkált már bennem négy-ötévesen... Beethoven IX. szimfóniáját hallgatták szüleim, kissámlira álltam és állítólag végig hadonásztam, vezényeltem a zenét... Majd folyamatosan egy hangszerért, egy hegedűért nyaggattam a szüleimet. Mint említettem, évekig rendkívül sok, közös „fantáziajátékot” játszottunk testvéreimmel, mivel igen összetartó gyerekek voltunk. Mint legidősebb, én voltam az irányítója, ha úgy tetszik rendezője ezeknek a közös játékoknak.

Kitaláltunk magunknak egy képzeletbeli országot. Ennek az országnak volt neve, folyói, fővárosa és a szomszédos „országoknak” is. Mindez „baba-nyelven”. Öcsémmel megterveztük az ország vasúthálózatát, útjait. Fővárosában (ez egy női nevet viselt) villamos és HÉV közlekedett, aminek megterveztük az útvonalát. Idővel bővült a fantáziajáték; ahogy nőttünk, úgy gazdagodott képzeletbeli birodalmunk is. Kitaláltuk társasági életét, színházait, énekkarát, tánccsoportjait, újságot szerkesztettünk. A mi hatos, testvéri közösségünkhöz két szomszédgyerek is csatlakozott. A nagy szerepjátékok legfontosabb eseménye minden évben az az előadás volt, amit így, most már nyolcan, közösen hoztunk létre. A lakás összenyitható két nagyobb szobájából alakítottuk ki a mi színházunkat: a színpadot és a nézőteret. Még függönyt is fabrikáltunk! A játékban mindenki részt vett, a közönség a szülőkből és a közeli szomszédokból verbuválódott. Az „előadás” történetét mi találtuk ki Bencével, az

KESSELYÁK A KARMESTERI PULPITUSON

öcsémrel. Idővel kísérőzenével is gazdagítottuk az előadást.

- *Az öccse is zenész lett?*

- Nem, Bence bölcsész lett, francia-finn szakon végzett az egyetemen, jelenleg nyelvtanár, de ő is tanult csellózni mint én.

- *Mintha hegedűért nyaggatta volna eleinte szüleit...*

- Igen így volt, először hegedülni szerettem volna. Túlzás nélkül mondhatom, óvodás koromban még a fürdőkádban is erről fecsegtem, de szüleim megértették velem, hogy erre még várni kell két-három évet. A zenetanulás komoly dolog. Hamarosan eljött az az idő, amikor is talán túlzás, így éreztem akkor, és ma is így érzem, kezembe vettem a sorso-mat. Már tudtam olvasni, egy szeptemberi tanévkez-déskor az iskola ajtaján végigfutott a szemem egy hird-etményen: „Szeptembertől indul a zeneoktatás az iskolánkban: kezdőknek cselló és zongora délutánon-ként, beiratkozás másnap”. Gondoltam, ha lúd, legyen kövér! Így lett a gyermeki szemmel „kis” hege-dűből igazi nagy hangszer, cselló. Anyám elvitt beíra-tott, hangszerem is lett.

- *Támogatták szülei abban az elképzelésében, hogy zenei pályát válasszon?*

- Amikor tapasztalták kitartásomat támogattak, job-ban mondvá hagyták, hogy hangszert tanuljak, külön-böző „tücsök-zenekarokban” járjak csellózni, fellép-ni. Valójában a szívük mélyén féltettek, inkább lebe-széltek, nyilván tisztában voltak velem, ismeretség, összeköttetések hiányában, milyen nehéz felvételiz-ni, bejutni, majd érvényesülni művészpályán. Ők már akkor nyilván megtapasztalták a gyermeki vágyalom és az élet valós lehetőségei közötti különbséget. Én egy darabig követtem tanácsaikat, aztán mégis négyé-ves kori sugallatom, elhivatottságom bizonyult erő-sebbnek. Szüleim azt szerették volna, ha orvosi pályá-ra lépek. A jó nevű, jó hírű Piarista (Szent István) Gimnáziumba íratlak, azt mondogatták, szeresd a zenét, de ne válaszd hivatásodul! Így történt, hogy biológia fakultásra kerültem a gimnáziumban - hogy megalapozzam az orvosi felvételit...

- *Mi változott közben, hogyan történt meg a „pálfordulás”?*

- Mi? Jóllehet kitűnő tanuló voltam, könnyen ment nekem minden tantárgy, talán sikerrel felvételizhet-tem volna az orvosira, bár oda is nehéz volt bejutni akkoriban. Orvosként valószínűleg boldogtalan ember lettem volna... De egyébként is úgy tapaszta-lom, az ember sorsát nem a racionális mérlegelés, okoskodás dönti el.

- *Hát mi?*

- Az a titokzatos dolog, amiért négyévesen végigvezé-nyeltem Beethoven IX. szimfóniáját, vagy ami tizen-négy évesen történt velem Balatonalmádiban egy zenei táborban. Závorszky István vezetésével minden este térzenét adtunk. Szerettem csellózni, szerettem kamarázni, de minden fellépés előtt, nem a jóleső izgalom, hanem félelem fogott el. Ez a félelem akkor nyáron, elsős gimnazistaként múlt el... A zenekar egyik csellistája, kis barátnóm titokban elkottyintotta a vágyálmommat a dirigensnek, aki az egyik esti zené-lés alkalmával váratlanul átadta karmesteri pálcáját s beült a helyemre csellózni. A „Nem akarod átvenni egy kicsit?” - felszólításra én a világ legtermésze-sebb módján vezényeltem a következő műsorszámok-at, az Anna-polkát, Tic-tac polkát... és hihetetlenül jól éreztem magamat a bőrömben. Jóllehet ugyanúgy a nyilvánosság előtt szerepeltem, mint csellistaként, de nem izgultam, megszűnt a görcs, a félelem...

- *1989-ben az érettségi évében már csak színt kellett vallania szülei előtt, jóllehet önmagában már min-dent tisztázott.*

- Igen, 18 éves koromra már eldöntöttem: az orvosi pálya helyett zenei elhivatottságot éreztem és biztos voltam döntésem helyességében. Az is világos volt előttem, hogy a Zeneakadémia karmesterképző sza-kára akarok felvételt nyerni. Mivel nem zenei szakkö-

zépiskolában végeztem, jóllehet többéves hangszer-tanulás, diákzenekari gyakorlat állt mögöttem, tisztá-ban voltam fogyatékoságaimmal, elméleti hiányossá-gaimmal is. Nem akartam több évig próbálkozni, „fel-vételizni járni”, ezért érettségi után egy év komoly felkészülési időt szabtam ki magamnak.

- *Tehát érettségi után rögtön nem ment el felvételiz-ni, egy évig készült a felvételire?*

- Igen. Szüleim ismét figyelmeztettek, hogy megélni valószínűleg nem tudok majd a zenéből, de ha ennyi-re akarom, akkor jár nekem a különóra, a magántanár és a nyugodt felkészülési idő otthon. Bevállalták, még ha kétes kimenetelűnek ítélték is meg. Bizalmukkal nem éltem vissza, saját elvárásaimnak is meg kellett felelnem, ezért keményen végigdolgoztam azt az egy évet.

- *Mi mindent kellett pótolnia?*

- Mindent meg kellett tanulnom, amit azok tudtak, akik konziba jártak. Avarné Zsuzsa tanárnő vállalt el. Hozzá fordultak mindazok, akik hasonló cipőben jár-tak, mint én. Nagyon komoly zeneelméleti tudást kap-tam tőle. Hogy milyen hatékonyan tanított, sikeres, művészpályára került növendékeinek arányszáma is mutatja. A jelenlegi fiatalabb karmester generációból hárman nála készültek fel a felvételire... Ebben az idő-szakban korán keltem, későn feküdtem, mert a zene-elméleten, összhangzattanon kívül napi több órát gyakoroltam. Eleinte problémát okozott az is, hogy viszonylag későn kezdtem el zongorázni...

- *1991-ben sikeres felvételi vizsga után a Zeneakadémia hallgatója lett és ettől kezdve végre azzal foglalkozhatott, ami igazán érdekelte. Kik let-tek a mesterei, kik határozták meg művészi fejlődé-sét?*

- A karmesterképző szakon mindenek előtt meste-rem, Lukács Ervin nevét emelem ki. Lukács elsősor-ban imponálóan nagy tudásával, lenyűgöző személyi-ségével hatott. Nem „tanított” a szó klasszikus érte-lmében, inkább megmutatta magát, engedte ellesni fogásait. Aki erre a „módszerre” fogékony volt, az nagyon sokat meríthetett az ő roppant nagy tudás-ából, tulajdonképpen átvehette tőle a mesterség lényeges tudnivalóit.

- *Többféle mester létezik. Vaszy például vaskézzel vagy gyöngéd szigorral, de mégis hallatlan türelem-mel felépítette az ő énekeseit. Karmestereivel már nem volt ennyire türelmes, toleráns.*

- Voltaképpen magányos-farkas szakma a mienk, nagyon szoros kapcsolódások, fej-fej melletti évtize-dekig tartó barátságok sem léteznek, illetve a felada-tok hoznak össze, illetve választanak szét bennünket. Magánéletünket is ennek rendeljük alá. Természetesen rokonszenvek, érzelmi kötődések itt is léteznek. Vannak olyanok, akikkel két év kihagyás után ugyanott folytatjuk ahol abbahagytuk.

- *Kik voltak az évfolyamtársai, említsen néhány nevet, akikkel együtt indult.*

Karvezetés szakon Körmendi Zsolt, Szabó Sipos Máté, aki jelenleg az Operaház karigazgatója. Karmester szakon Hamar Zsolt, de vele nem egyszer-re végeztem, ő a zeneszerzés szakon is tanult, össze-vont vagy csúsztatott évfolyamot. Persze az a fajta hét-köznap, de mégis irigylésre méltó férfibarátságok, társaságok, amikor a haverok együtt járnak sportolni, sörözni, meccsre kimaradtak az életemből. Huszonéves zeneakadémista koromban is az emléke-zetes emberi találkozásaim, élményeim a szakmához kötődtek, versenyekhez, mesterkurzusokhoz...

- *Melyik volt a legemlékezetesebb?*

- Jurij Szimonov 1993-as és 1995-ös mesterkurzusa kétségen kívül új távlatot nyitott előttem, művészi habitusa, tudása olyan új impulzusokat adott, amely-eket Wagner vezénylesnél kamatoztattam.

- *Ön nagyon fiatalon, huszonkét esztendő-s korá-ban az 1993-as Budapesten rendezett Nemzetközi Karmesterversenyen tűnt fel.*

- Igen, még másodéves hallgató voltam akkor, mond-

AZ IDEI TURANDOT KESSELYÁK HATODIK OPERARENDEZÉSE

hatnám „zöldfülü”. Igaz, díjat nem nyertem, mint egy évvel később Pármában 1994-ben, az Arturo Toscanini versenyen, ahol a nemzetközi verseny 3. helyezését értem el, mégis állíthatom, hogy pályám akkor, ott 1993-ban indult el, amikor csak a közép-döntőbe jutottam be, díjat nem nyertem. Ekkor, kezdőként abszolút rendben éreztem magam, erőpróbának, tanulási, megismerési folyamatnak szántam részvételemet, nem számítottam arra, milyen erkölcsi hozadéka lesz, kik figyelnek fel rám akkor. Ekkortól datálódik barátságom Selmeczi Györggyel... 1993 óta kezdtek rendszeresen hívni az ország vezető szimfonikus zenekaraihoz, különböző zenés színházak produkcióihoz vezényelni. Tizenöt év távlatából úgy ítélem meg, nagyobb hatású eseménye lett életemnek, pályámnak ez az 1993-as verseny mint az 1995-ös, ahol díjazott lettem.

- *Mi volt a tapasztalata, mi okozott csalódást 1995-ben? Az Ön nevét szélesebb körben akkor ismerték meg, akkor szorított a fiatal magyar versenyzőkért a fél ország, sokaknak Ön volt a kedvenc versenyzője, nem kevesen fogadtak Önre mint magyar befutóra?*

- Az Akadémia III. évfolyamától én szinte éjjel nappal dolgoztam. A szakmát élesben, napi gyakorlatban is elsajátítottam. Úgy éreztem, ahol megfordultam szerettek. Tudom, 1995-ben Miskolcon, a színházban, indulásom legszebb időszaka fűződik ehhez a városhoz, éjszakai ügyeletet tartottak a színháziak, egész éjjel tárcsázták a közönségzavazás hívószámait, annyira mellettük voltak. Aztán mégiscsak harmadik helyezést értem el... Szembe kellett nézmem ezzel a ténnyel, és el kellett viselnem azt az érzést, hogy mást, mindegy milyen módon, de előnyben részesítettek. A televíziós közvetítés jóvoltából ismertebb lettem, de nem érzem azt, hogy jelentősen előre lendítette volna karrieremet ez a dolog, érzelmileg pedig kicsit megtépzott, jóllehet az ilyen irányú tapasztalás is erősíti az ember személyiségét.

- *Ön 1995-ben diplomázott a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen, 24 éves korában országosan ismertté vált, már hallgatóként folyamatosan foglalkoztatták, 1997-ben az ország legfiatalabb*

zeneigazgatója a Miskolci Nemzeti Színház operatagozata élén... igazán nem panaszkodhat.

- Van, amit az ember racionálisan helyre tud tenni, és van amit érzelmileg nehezebben tud feldolgozni.

- *Mit?*

- Nyilván fiatalon először talákoztam olyan jelenséggel, amit nehezen emésztettem meg... a siker és a kudarc relatív voltát... Egyébként valóban nem panaszkodhatom, remek lehetőségekkel, munkatársakkal ajándékozott meg a sors. Ha belegondolok, 1994 óta az Operaház vendégkarmestere, 2001 óta karmestere majd rövid ideig, de zeneigazgatója lehettem. Selmeczi Györggyel közösen álmotduk meg 2001-ben a „Bartók+” Nemzetközi Operafesztivált, amelynek alapító igazgatója lehettem. Vezényelhettem külföldön, évek óta művészeti tanácsadója, vezetője lehetek Európa legszebb, legnagyobb szabadtéri színházának itt Szegeden, igazán nincs okom az elégedetlenségre.

- *Önt meghívásos pályázat (2004. november) elnyerése után 2005-ben nevezték ki a Szegedi Szabadtéri Játékok művészeti vezetőjévé. A 2005-ös nyári programot már Ön készítette elő. Az eltelt évek alatt fokozatosan meg tudta-e valósítani művészi koncepcióját?*

- Miután a Játékok 2004 októberében hivatalosan újra különvált a Szegedi Nemzeti Színháztól, világos volt előttem, hogy az önálló, független fesztiválnak saját „színházi műhelyt” kell kialakítani, művészi szempontból önálló arculatú nyári fesztivál színház-zá kell válnia. Céлом az értékteremtés volt. Meggyőződésem, a világ kulturális örökségét, így Magyarországot is, akkor gazdagítjuk, ha új produkciókkal következetesen megvalósítunk egy értékes művészi programot.

- *Napjainkban divat a kész produkciók adása-vevése, a koprodukció..., a produkciók cseréje. Mit gondol a „befogadó színházról”, vagy az olyan jellegű vállalkozásról – amelynek évekig szintén a nevét adta –, mint a miskolci „Bartók+” fesztivál?*

- A befogadó színházaknak is megvan a maguk szerepe, jelentősége, de meggyőződésem, nem gazdagítja új értékekkel a világ kulturális örökségét, csupán a

meglévőket forgatja. Kockázata csak az újnak van, az ország művészi élete csak úgy megy előre, ha új értékek születnek. Ugyanakkor nem nevezném kulturális kereskedelemnek azt a művészi munkát sem, amit Miskolcon folytattunk, jóllehet ide javarészt produkciónkat hívtunk meg. A „Bartók+” fesztivál többek között nagy szerepet szánt Közép-Európa operajátászása, nevezetesen a határon túli magyar operajátás megismertetésének. Ez a fesztivál részben befogadó színházi, részben egy egységes művészi célkitűzést is megvalósít, évadonként tudatosan kidolgozott tematika köré szervezi a saját és vendégprodukciónkat.

- Szegeden tehát új értékeket akart létrehozni. Mennyire tették lehetővé eddig az itteni lehetőségek? Mit sikerült megvalósítania elképzeléseiből?

- Az én koncepcióm a következő alappilléreken nyugszik: az elsődleges célom új produkciónk létrehozása, amennyiben lehet új darab íratása; ugyanakkor célom a Szegedi Szabadtéri játékok nemes tradícióinak őrzése, oly módon, hogy a bevált műsorból mi is elővesszük az olyan attraktív, nagy volumenű operákat mint a Nabucco, az Aida vagy az idén a Turandot. Nem zárkózunk el az igényes népszínházak favorizált műfajai, az operett, a musical reprezentatív darabjainak bemutatása előtt sem. Az operettet úgy szerettem volna a fiatalabb korosztály számára izgalmassá, befogadhatóvá tenni, hogy ne sértse a műfaj tradícióit ismerő és szerető közönség ízlését sem. Az a rendezői csoport, akikben én már a pályázatom írásakor is gondolkodtam ilyen ízléssel, látásmóddal közeledett a műfajhoz. A tradíciókhoz híven a néptánc, a balett is színesíti a műsorkínálatot, itt is a korszerűség, napjaink igénye dominált, amikor olyan táncos-koreográfus-rendezőkre gondoltam mint Juronics Tamás, Román Sándor.

- Pályázatában megnevezett rendezők között találjuk Kerényi Miklós Gábort, Kovalik Balázst, Alföldi Róbertet és Szikora Jánost. Az eddig létrehozott zenés színházi produkciónk, operák, operettek, musicalek sikere azt igazolja, hogy ők tisztában vannak azzal, hogy a videoklipeken felnőtt fiatalok számára hogyan kell változatos, izgalmas látványvilágot teremteni, úgy hogy a konzervatív közönséget se sértsék meg.

- Valóban a hagyomány, az értékek őrzése nem megcsontosodott tradíciót jelent. Alföldi Csárdáskirálynője, Szikora Bánk bánja, Eszenyi Marica grófnője is az általam megjelölt vonulatba sorolható, de idetartozónak érzem saját Nabucco rendezésemet és remélhetőleg az idei Turandot egyaránt kielégíti a művész-színházi és az értékteremtő népszínházi igényeket is.

- Úgy tűnik elégedett, elképzelései, céljai megvalósulása láttán. Mi az, amit álmaiból mégsem sikerült megvalósítania?

- Először arról ejtenék még néhány szót, amivel kifejezetten elégedett vagyok. Nagyon sokra becsülöm azt a nyugodt légkört, ami itt körülvesz. A magas művészi színvonal, a komoly teljesítmények mögött rengeteg háttér munka rejtőzik. Itt Szegeden pontos és remek a szervezés. A műszak, a teljes produkciós stáb hihetetlen odaadással végzi a munkáját. Mint karmester és rendező magam is jóleső érzéssel tapasztaltam azt a nyugodt alkotói légkört, ami ebben a városban érezhető. Azért szeretnek ide nevezni rendezők is visszatérni, mert itt kényeztetik, tenyerükön hordozzák az alkotókat, tiszteletben tartja a vezetés is a művészi szabadságot. Innen még a szakma „nehéz fiúi” is elégedetten távoznak...

- Mivel elégedetlen?

- Nehezen valósul meg az az álmom, hogy az Újszegedi Szabadtéri Színház művészileg a Dóm téri egyenrangú párjává nőjön. Azt szerettem volna, ha ez a helyszín a maga „ligetes” bukolikus hangulatával jól kiegészítette volna az ismert Dóm téri Játékok zenei programját. Ide a fapadokra lezserebb, „farmeres” közönséget képzeltem, akiknek örömmel játszottam

volna ebben a szép, természetes közegben például Mozart Varázsfuvoláját. Ebből a dédelgetett álomból, hogy ez lesz a második operai játszóhely sajnos nem valósult meg semmi, illetve vajmi kevés. Felújították az öltözőket, színpadot, nézőteret... Sikert aratott az első, gyermekközönséget is megcélzó zenés előadásunk a János vitéz című daljáték... de aztán másként alakultak a dolgok. Öt előadás helyett nem tudunk hetet megvalósítani ugyanazzal a költségvetéssel két helyszínen. Pedig kényelmes lett volna a próbarend szempontjából is: felváltva tartottuk volna a bemutatókat, főpróbaheteket, nem maradt volna program nélkül a város egész nyáron, majd minden héten bemutatót tarthattunk volna. Am egyelőre a vezetés nem meri vállalni azt a kockázatot, hogy felboruljon a tervezett költségvetés, amelyért magánvagyonukkal felelnek. Újszegeden az énekkar, a zenekar és a teljes stáb költségvetése csak elenyészően kisebb, mint bent a Dóm téren, a fizető közönség a nagy nézőtér ezekben mérhetően több, nagyságrendekben mérhető a két színház becsült jegybevétele közti különbség. Újszegeden tavaly és az idén is befogadunk produkciónkat, ha saját bemutatóra nem telik. A költségvetést nem lehet figyelmen kívül hagyni, a bevételt teljesíteniünk kell!

- Mi hoz a konyhára legtöbbit? Melyik műfaj a favorizált? Mire mennek be a nézők? Múlik-e a látogatottság, tapasztalata szerint, a jó piár-munkán?

- Egyik nyáron, talán két éve, felméréseket végeztünk az egyetem szociológiai tanszékével. A kitöltött kérdőívek feldolgozása után az adatokból az derült ki, szükségünk van a nyári musical-sorozatra 7-8 estén át, amelyek a biztos bevételt hozzák.

- Ezek után félve kérdezem meg, folytatni akarják-e azt az igényes nyári drámajátást, ami itt a Szabadtéren szintén hagyomány volt. Sokan szívesen vennének részt Madách remekművének, Az ember tragédiájának előadásán.

- Sajnos a tapasztalat azt mutatja, az emberek többsége, ha egy évben egyszer-kétszer rászánja azt a nagyobb összeget a színházra, amibe manapság kerül, akkor a könnyebb szellemi ellenállás felé megy el, szórakozni, kikapcsolódni akar. Féltő, hogy a Tragédiára csak egy-két estén jönne be a közönség... Keletje van az attraktív zenés színháznak - úgy tűnik.

- Mennyire elégíti ki karmesteri, rendezői ambícióit Szeged?

- Az életösztönünk a legerősebb. Úgy vélem az embert erősen motiválja a boldogságra való törekvés. A boldogtalan embert az jellemzi, hogy nem tudja a jelent élvezni, szívesen réved a megszépítő múltba, épít légvárakat a jövőben. Én akkor érzem magamat boldognak, ha reggel, amikor felébredek, örülök az előttem álló napnak. Nem udvariasságból mondom, de a Szegeden töltött napoknak eddig mindig örültem. Ez nem akar „nyers udvarlás” lenni... szeretem a várost, az embereket, a munkalégkört. Azokban az intézményekben, ahol én megfordultam - szabadtéri, szimfonikusok, színház - ott mindenki szereti azt, amit csinál, és azoknak a szava dominál, akik „lelkesek”. Ezt más városban ilyen arányban nem tapasztaltam. Igen, őszintén mondom, szeretem a város légkört. Már az ötödik nyarat fogom itt tölteni. Leköltözöm egész nyárra, lakást bérelek. Gondjaim Pesten hagyom! Szegeden vidáman ébredek. Imádom a reggeli sétát, kávézást valamelyik hangulatos teraszon. Szeretem a város mediterrán jellegét. Itt nyugodtan ki lehet ülni, beszélgetni árnyas vendéglői udvarok, teraszok valamelyikén - napközben vagy este egyformán hangulatosak. Szeretem a Dóm teret, büszke vagyok arra, hogy Európa legnagyobb szabadtéri színpadának lehetek a művészeti vezetője. Fontos a karrier, a megmérettetés a nagyvilágban, Bécs, Milánó... de az igazi elmélyült szakmai műhelymunkát semmi sem pótolhatja. Persze meg kell felelni bizonyos társadalmi elfogadottságnak, elvárásnak, de az igazi mély művészi örömet az okozza, ahogyan

a Walkürön dolgozhattunk a szegedi szimfonikusokkal és a szólistákkal, vagy most a Turandot próbáin a szabadtérin.

- *Irigylésre méltóan optimistának, bizakodónak tűnik. Mintha a művészeti életre olyannyira jellemző intrika, presztízsharc nem is érintené...*

- A művészeti élet ilyen, vele jár a tusakodás, az, hogy időnként mindenki mindenkire meg van sértődve, hogy mindenki magát fényezi. Én nagy családban nőttem fel, megszoktam, hogy az együttélés alapja a tolerancia, egymás elviselése. Gyermekkorom, a tapasztalt együttélési modell sokat segített nekem a konfliktusok kezelésében.

- *Követendőnek tartja-e szülei példáját, milyen család-modell lebeg az Ön szeme előtt?*

- Mindig is nagy családban gondolkodtam, szilárd emberi kapcsolatokban. 16-17 évesen voltam először szerelmes egy nálam két évvel fiatalabb kislányba, aki szintén csellózott. Évekig jártunk együtt, a szülők is megismertek, a két család együtt járt nyaralni. Aztán hét év elmúltával valahogy vége lett az egésznek, ő nem zenei pályát választott, engem pedig bedaráltak az események, amikor is minden egyes nap rövidnek tűnt. Az életemet úgy kellett élnem, ahogy napjaim ritmusa diktálta... nevezetesen a muzsikálás, tanulás, zenélés, vezénylés feladatai. Lehet, hogy én egy másik karmát örököltem, most még mindenestre arra a belső hangra hallgatom, amelyik azt súgja, hogy rengeteg szakmai feladat áll előttem, s mindez teljes embert követel. Szüleim példája azt is megmutatta, a család, a gyermekek felnevelése is hatalmas életfeladat. Majd érezni fogom, ha képes leszek arra, hogy annak is megfeleljek. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy nem élek jelenleg is harmonikus párkapcsolatban.

- *Erős hite van? Vallásos-e?*

- Talán különválasztanám a vallást és a hitet. Gyermekkoromban részesültem hitoktatásban. Apám görög katolikus, de római katolikus hittanra jártam, még ministráltam is; a Piarista Gimnázium, ahol érettségiztem szintén hatással lehetett lelki-szellemi fejlődésekre. Az Isten számomra egy harmonikus belső rendet jelent.

- *Szokott-e álmodni? Mennyire segítik a rendezőt a belső sugallatok, a képzelet, a belső vizualitás?*

- A zene inspirálja belső látásomat. Ebből, a zene által sugallt vízióból építem fel az opera látványvilágát. Van úgy, hogy a képzőművészet, egy festmény gyakorol rám maradandó hatást s ez az élmény a későbbiekben akarva-akaratlan előbukkan a tudatom mélyből - üzen nekem, és akkor tudom innen kell elindulnom. Ez történt legutóbb épp a Turandot esetében: Arnold Böcklin Holtak szigete című sejtelmes festménye üzent nekem... indította el bennem azt, az álomszerű, varázslatos képi világot, amely reményeim szerint Turandot-rendezésemben majd fölsejlik a Dóm téren.

- *Ez nagyon költőien hangzik...*

- Ha nagyon elragad a képzelet, magamban mindig Kerényi Miklós Gábor rendezésről alkotott szentenciáira gondolok, a tőle tanultakat ismétlem önmagamban. Először is a rendező *filológus* és *filozófus* - ismeri a darabot, annak műveltségi anyagát, összefüggésrendszerét, tudja mit akar átadni, van koncepciója (bár utálok a szót), vagyis tud tömöríteni. Ezt követően a rendezőben rejlő *művész* megkeresi a színpadi eszközöket, amellyel megalkotja az operaelőadást. Harmadik követelmény: *mesteremberré* válnunk, kidolgozzuk a technikai megoldásokat a legfinomabb részletekig - például azt, hogyan foglalja el helyét tíz ütem alatt a 120 tagú kórus. Végül, de nem utolsósorban népszerűsíteni kell, el kell tudni „adni” is a produkciót - a *menedzselésből* is ki kell venni a részünket.

- *1999-ben rendezett először operát a Miskolci Nemzeti Színházban. Ha jól számolom 2008 nyarán a szegedi Turandot a hatodik operarendezése*

lesz - Rigoletto, Szerelmi bájital, A kékszakállú herceg vára, Don Giovanni, Nabucco - két Verdi, Donizetti, Bartók, Mozart és most egy Puccini-opera.

- Amennyiben a különböző operagalákat nem soroljuk ide, valóban a Turandot a hatodik rendezésem.

- *Rendezői palettája igen sokszínű. Felkéréseknek tett-e eleget, vagy saját vágyálmát sikerült megvalósítania?*

- Időnként a feladat keresi meg az embert, ez természetes, de szívem szerint azt szeretem megrendezni, amiről évek óta van vízióm, elképzelésem. **Vallom, nem kitalálni, megálmodni kell a művészetet!** Az én operarendezéseim ilyenek: az álmaimat próbálom materializálni a legkomplexebb eszközök: a zene, ének, a mozgás, a világítás, különböző effektek segítségével. Az elkészült rendezésben azonban az eredeti álomnak kell megjelennie.

- *Hisz-e az opera jövőjében?*

- Vágyálmom egy igényes zenei nyelven megszólaló, széles néptömegekhez szóló XXI. századi zenés színház, olyasféle, amilyen hatásában a XIX. századi olasz opera lehetett. Verdi operáit magukénak érezték és érzik az olaszok manapság is... Dallamai „slágerekké” váltak, az utca népe is fütyülte... Még Puccini is ilyen volt... Az opera mindenkié volt, nem csupán az elit privilégiuma. Aztán valami megroppant, megszűnt ez az egység. A XX. században két vonulatot figyelhetünk meg: az egyik a nagyon igényes, úgynevezett „modern” opera, amely valljuk be, a szűk szakmán kívül a kutyát sem érdekeli, a másik a népszerű, tömegeket vonzó, de zeneileg gyakran igénytelen, közhelyekből építkező musical. A zene az emberekhez kell, hogy szóljon! Az értékeket újra egyesíteni kellene, mert mit ér az igényes modern opera népszerűség nélkül és mit a népszerű, de igényesség nélküli musical.

- *Zeneszerzéssel is foglalkozik. Eddigi művei - Húsvéti Oratórium, Tertia Die, Requiem, Missa Allegra, Missa da camera -, egyházzenei jellegűek. Csak nem dolgozik titokban egy operán?*

- Titkos álmodat sejtette meg...! Igen, dolgozom egy operán. Évek óta dédelgetek egy témát, a címe egyelőre maradjon titokban, a zenei vázlatát már elkészítettem. Olyan operát szeretnék komponálni, amelyik a fent említett kettős erényt egyesítené. Szívesen beiktatnám a legújabb hangszereket, a modern technikát... Egyáltalán nincs előítéletem a hangszereket illetően. A zenetörténet nagyjainál is megfigyelhetjük, hogy bátran újítottak. Mozart beemelte a klarinétot zenekarába, sőt nemes indulatot fejezett ki vele. A XX. században a szaxofon nyert polgárjogot a komolyzenében. Lám, Bartók sem idegenkedett tőle! Sajnos, túl gyors ritmusban élek, nehezen tudok nyugodt időszakokat kiszakítani, a komponáláshoz pedig az kellene. A Zeneakadémián zeneszerzéstanárom Orbán György nem az aktív zeneszerzést, hanem a partitúrát tanította elsősorban, mint a „zeneszerző írásos végrendeletét”. Mint karmester, évek óta empatikusan igyekszem ezeket az „írásos végrendeleteket” életre kelteni. A komponálás eszköztárát, technikáját illetően nyilvánvalóan nincs még rutinom, tehát nem is haladok túl gyorsan, hiába van meg a zenei alapötlet, a kidolgozáshoz idő és nyugalom kellene.

- *Tehát az időtényező olykor legyűri?*

- Hallgatom a belső hangra, remélem megérezem majd, mikor kell csökkentenem a tempót, és akkor váltani fogok...

- *Szereti-e ezt a kort, amiben élünk?*

- Nem lett rosszabb a világ...! Háború, erőszak, természeti katasztrófa száz évvel ezelőtt is tépázta az embereket. Ki vagyunk szolgáltatva, de hány olyan térség van a nagyvilágban, ahol az emberek hihetetlenül szegények de vidámak és boldogok. Én a jelenben élek, most itt vagyok Szegeden, és a mediterrán Szeged, jelenlegi feladataim hozzájárulnak a boldogságomhoz.

Gyémánt Csilla

Angyali üdvözlés

A MÚZEUM RÉGI-ÚJ KINCSE

Szeged kincseinek újabb, eddig rejtve maradt szépségével dicsekedhet a város: a Móra Ferenc Múzeum raktárából előkerült nagyméretű táblakép a külföldi művészettörténészeket is lenyűgözte. A Múzeumok éjszakájára készülő közgyűjtemény ezért Budapesten restauráltatta az Angyali üdvözlés című művet, amelyet sokan Michelangelo tanítványa, Giorgio Vasari alkotásának tulajdonítanak – a legalaposabb szakvéleményt azonban Monica Bietti, a Firenzei Kápolnák igazgatója adja majd. Június 21-én ezrek voltak kíváncsiak a helyreállított festményre, s a kép karrierje folytatódik a Biblia éve keretében megnyíló őszi kiállításon, majd a 2009 elején rendezendő szakrális témájú tárlaton.

Régen látott biztonsági intézkedések közepette érkezett Szegedre június 18-án az Angyali üdvözlés című festmény, amely csaknem négy hónapos restaurálási munka után tért vissza a Tisza-parti városba, hogy 21-én méltó ékessége lehessen a Múzeumok éjszakájának. A festményen az angyali üdvözlésnek az a pillanata látható, amikor Isten hírnöke, Gábrriel arkangyal a szüziesség jelképével, a liliummaggal megjelenik. A művészettörténetben ez Mária szeplőtelen fogantatását jelenti. A feltehetően az 1500-as évek közepén Firenzében keletkezett alkotás mai értékét több mint százmillió forintba becsülik. A kép helyreállítása hárommillió forintot emésztett föl, és a Budapesti Szépművészeti Múzeum restaurátor művésze, Kovács Zsuzsa végezte egy háromtagú csoport élén. A fővárosi közgyűjtemény munkatársától sok érdekességet tudtunk meg a késő középkori festményről és a restaurálás nehézségeiről.

Előtűnnek a rétegek

- A kép meglehetősen veszélyeztetett állapotban került a kezem közé - mondja Kovács Zsuzsa. - Több helyen már elvált a festék a fatáblától, így féltő volt, hogy elvesz az eredeti festékréteg, és a kép több része is örökre megsemmisül. Nagy sze-

rencse azonban, hogy a fő alakok arca, eltekintve az angyal kezétől, tökéletesen, szépen megmaradtak. Mária arca közelében, nagyjából a fülénél, végigvonul egy repedés, az arc azonban nagyon szépen megmaradt. Az említett repedést pedig sikerült annyira minimalizálni, hogy a szemlélő elfogadhatja egy több mint ötszáz éves festmény romlásának. A kép alapjául szolgáló fatáblák ugyancsak nagyon rossz állapotban voltak, elferdülve, megvetemedve, így az egészet darabjaira kellett szétszedni a javításhoz.

- *Úgy tudni, besegített a mai technika, végeztek egészen modern vizsgálatokat is.*

- Valóban, ezeket az analíziseket Tóth Mária, a Geofizikai Intézet munkatársa végezte el. A rétegvizsgálatok különböző festékanyagokat mutattak ki, s ezek között érdekességekkel is találkoztunk. Kiderült például, hogy a kép teljes felületét ólomfehérrel vonták be. Ennek feltehetően szigetelés volt a célja, föltáplálendő a festékréteget erősen szívó alapot, hogy a rá kerülő festékréteg ne legyen nagyon matt. Ez azonban akkoriban nem volt általános eljárás. Amit még szintén kimutatott az analízis: Mária köpenyét azurittal festették meg. Ez a festék ebben a korban eléggé gyakori volt, a

ISMÉT SZEGEDEN A RESTAURÁLT KÉP - ZAKAR PÉTER, HORVÁTH FERENC, KOVÁCS ZSUZSA ÉS SZABÓ TAMÁS A BEMUTATÓN

reneszánsz időszakában szerették is. Hogy mégis óvatosan bántak vele, annak elsősorban az volt az oka, hogy szinte aranyárban mérték, az alapanyaga ugyanis összezúzott féldrágakő volt. Mária ruhájáról azt derítették ki, hogy ez egy minium alapú festék, a vöröshöz akkoriban ezt szintén gyakran használták. A képen látható zöld pedig – mint Mária ágyának baldachinja – malachit. Tudjuk, hogy ez is meglehetősen drága volt az alapanyag miatt. Végeztünk infravörös vizsgálatokat is: ez régebbi táblaképeknél igen hasznos információkkal szolgálhat. Tudjuk, hogy az infravörös fény bizonyos mértékben alámegy a festékrétegnek, ezért itt sok minden kiderülhet. A kép megalkotásánál az előzmény többnyire valamilyen alárajzolás, azonban itt ebben a fázisban is szokatlan módon ecsetet használt a mester. Ez arról árulkodik, hogy a művész meglehetősen gyorsan dolgozott.

- Volt-e szükség kifejezetten pótlásra, hiányzó részek megfestésére?

- Nem volt meg a képen látható lilium egy része, s ugyancsak hiányzott az angyal lábáról az egyik ujj. A munka kezdetén még úgy látszott, mintha csak három lábujj maradt volna meg, azonban a tisztítás során még egyet „megtaláltam”.

- Az ilyen jellegű beavatkozásoknál meddig mehet el a restaurátor, amikor még nem sérti az eredeti mű hitelességét?

- Ez attól is függ, hogy egy kép mennyire komplett. Ha csak néhány, és nem túl lényeges dolog hiányzik, akkor azt sugallja a helyzet, hogy kellő alázattal, de pótolni szükséges. Mindazonáltal nagyon fontosnak éreztem azokat az informális beszélgetéseket, amelyeket a kollégáimmal folytattam, hiszen talán éppen ezeknek a gondolatcséréknek a révén sikerül megtalálni azt az igen kényes egyensúlyt, ami az optimális megoldást jelenti. Nagyon fontos kérdés nálunk, mikor mondjuk azt, hogy most teszem le az ecsetet, mert eddig elősegítettem az egykori mester koncepciójának az érvényesülését, de innentől fennáll a veszélye, hogy elviszem egy olyan irányba, amely által lehet, hogy a kép szebb lesz, de nem lesz eredeti. Ennél a képnél ez egy igen súlyos dilemma volt, hiszen még nem tudhatjuk a szerzőt teljes bizonyossággal, tehát nem vihettem el a képet semmilyen irányba.

- Különleges a kép kerete is, de vajon ugyanebből a korból származik?

- A keret egy XIX. századi neoreneszánsz darab, ami szintén romos volt. Hozzá kell tenni, hogy napjainkra már ez a keret is értéket képvisel.

- Mennyi idejét emésztette föl a helyreállítás?

- Több hónapig tartott a munka, méghozzá úgy, hogy ennyire kemény tempóban kellett dolgoznom, mint az életben még sohasem – ezt a szigorú határidőt éppen a Múzeumok éjszakája szabta meg.

- Keltett-e valamilyen nemzetközi visszhangot a kép megtalálása és restaurálása?

- Igen, s ebben a szerencse is közrejátszott. Éppen a Medici-kiállítás bontása zajlott ugyanis, amikor

végeztem a festmény tisztítási munkáival. Ebben az állapotban még sok persze az elváltozás és a hiány, de már látszanak az eredeti rétegek. S ekkor keltette fel a kép azoknak a külföldi szakembereknek a figyelmét, akik a Medici-kiállítás bontásakor a visszaszállítandó műveket érkeztek ide ellenőrizni. Természetesen szóba került, vajon ki festhette, s abban eléggé egyöntetű vélemény alakult ki, hogy a mester firenzei volt, és a kép az 1500-as évek elején keletkezhetett.

- Munka közben nem „tippelte” meg valamelyik egykori mestert mint lehetséges alkotót?

- Egészen más a hozzáállásom a festmények restaurálásakor. Az én örömemet nem elsősorban az alkotó személye szerzi, hanem az a pillanat, amikor egy borzasztó állapotból visszahozott festmény egyszer csak elkezd élni.

Kutat az újrafelfedező

Szabó Tamás, a város Móra Ferenc Múzeuma képzőművészeti osztályának megbízott vezetője maga is restaurátor. Ő volt az első ember, aki évtizedek után ismét megpillantotta a több mint ötszáz éves táblaképet.

- Az Angyali üdvözet az ismeretlenség raktári félhomályából került napvilágra a közelmúltban – több mint nyolcvan év után.

- Raktári nyilvántartás alapján dolgozunk. Az, hogy egy képet a mérete okán évekig, esetleg évtizedekig nem lehet mozdítani, az éppen a raktár szűkösége miatt magyarázható, hiszen több mint 9700 műtárgyunk van. Ez többszöröse a Móra idejében létező állománynak, hiszen akkor mintegy ezeröttszáz volt ez a szám. Tavaly szeptemberben néztem át a raktári anyag kartotékait: a Biblia éve keretében megrendezendő nemzetközi kiállítás mintegy hat évszázad bibliai témájú múzeumi műkincseiből ad majd válogatást. Ebben a panonhalmi, az esztergomi és szegedi egyházmegyei múzeumokon kívül egyéb egyházi múzeumok és állami közgyűjtemények is társulnak. Kelet-Szlovákiából a kassai múzeum például az egyik legszebb gyűjteménnyel jelentkezik. Tehát eközben az előkészítő-kereső munka közben került elő az Angyali üdvözet.

- Mi szerepelt a kartotékon?

- Egy 6x6-os, meglehetősen gyöngye minőségű archív fotót láttam 1950-ből, valamint az adatokat. Ezekből már erős volt a gyanúm, hogy ez valami egészen szép dolog lehet. Huszonnyolc éve vagyok a múzeumnál, és még sohasem láttam ezt a képet – szinte ki kellett bontani a fél raktárat, hogy ezt a sarokba állított nagyméretű festményt kiszedjük. Élőben megpillantva azonnal láttam, hogy valami gyönyörűséggel állok szemben, azonban általánosan olyan rossz állapotban volt, hogy abban a formájában nem lehetett volna bemutatni. A képet egyébként személyesen Móra Ferenc leltározta be 1925-ben, ám ennek a műalkotás nem szerepel a Móra-levelezésben. Egészen unikális anyagot találtam tehát meg, amiből pontosan megtudhattam, hogy ki restaurálta, az is kiderült belőle, hogy Móra hogyan szerezte meg ezt az anyagot – mert igazából neki köszönhetjük. 1922-ben meghal a tulajdonos özvegye, Enyedi Lukácsné Zsótér Ilona. A házastársak egymás közti szerződésüket kiegészít

szítették egy másik irattal, amelyben a túlélő vállalta, hogy új végrendeletet készít, és egy százhusz darabból álló műkincsegyüttest adományoz Szeged város múzeumának. A végrendeletet azonban egyenes ági leszármazott híján az oldalági rokonok támadták meg, s a városnak végül három darab festmény jutott – végkielégítés és kárpótlás címén. Maga az egyezés Mórának köszönhető, ha ő nem tárgyal a város küldötteként, valószínűleg ma ezek sincsenek nálunk. Tehát az Angyali üdvözetnek van két gyönyörű társa, az egyiket magam restauráltam 2005-ben, a másik helyreállítása most folyik.

– *Mit lehet még tudni a kép előéletéről?*

– Az első adat, ami a képről szerepel, egy évszám: 1896. Megtudtam, hogy az első ismert tulajdonos Gáki Illés, egy kevésbé ismert budapesti műgyűjtő volt, akitől aztán Enyedi Lukács megvette. Az is bizonyossá vált, hogy a festményt 1902-ben ötvenkét másik képpel együtt kiállították a budapesti Múcsarnokban. A tárlatról katalógus is készült, ebben az Angyali üdvözet Cristofano Allori alkotásaként szerepel.

– *A későbbi „raktári félhomály” nyújtotta ismeretlenségnek lehetett haszna is. Például nem került ki külföldre. Ismerjük az elhúzódo, hosszadalmas visszaszerezési pereket...*

– Ha erről a képről már 1925-ben minden kiderült volna, nagy valószínűséggel sokkal viszontagságosabb utat járt volna be. Hiszen akik a háború forgatagában műkincseket „gyűjtöttek össze”, jórészt tudták, hogy mit keressenek. Vasari Kánai menyegzője is így került ki Magyarországról, végül harminchárom év pereskedés után, 1999-ben sikerült visszakapni a kanadai államtól, ahol az ottawai múzeum már be is leltározta.

– *Mennyire volt gyakori a középkorban az Angyali üdvözet mint képzőművészeti téma?*

– Az az igazán érdekes szemlélet, ahogyan ez ezen a képen megjelenik. Az imázsámolyon térdeplő Mária megjelenítése ugyanis nagyon ritka ábrázolás. Az, hogy éppen imádkozik, azt jelenti, hogy ez ikonográfiailag egy új típus. Úgy érzem, a korábbi képek sokkal hidegebben, távolságtartóbban kezelték ezt a jelenetet. Általában csak a figurák láthatók, nemigen lehetett látni, hogy Mária hogyan fogadja Isten hírnökét. Azzal, hogy bejön a Szentlélek is, ez egy újabb koncepció. Nincs meg az a fényzőn sem, ami sok más képen magából Gábiel arkangyalból árad, és lényegileg Jézus fogantatását jelenti. Itt a Szentlélek fényzőne az, amiből ezt a misztikus egyesülést érzékelhetjük, Gábiel tulajdonképpen csak közvetíti az ígét. Ez azért érdekes, mert ezáltal lesz a képnek egy finom, nagyon visszafogott, szinte szellemi erotikus kisugárzása. Azt hiszem, ennek a képnek igen nagy hatása volt a barokkra, mert érzelmet indított el a szemlélő felé. Rilkének van egy azonos című verse, ami éppen erre asszociál: *„Hozzád sincs Isten közelebb: / mindüntől messze van. / De megáldotta kezedet / oly csodálatosan: / más asszonykézen nem ragyog / ily érett gazdagság. / Én hajnal és harmat vagyok, / de Te: a lombos ág.”*

– A mű igen rossz állapotban volt, ezért abban a formájában alkalmatlan lett volna a bemutatásra. Az alkotáson történt későbbi beavatkozásokról a

szakember egészen pontos dolgokat is közölhet.

– Az elmúlt évszázadok hanyattatásai meglehetősen megviselték a fatáblát, ám pontosan meghatározható, hogy történtek beavatkozások. Csakhogy a konzerválás során sajnos olyan anyagokat használtak, amelyek nem használtak a képnek. A fatetemedett, elferdült, s ennek a helyrehozatala igen komoly munka volt, azzal, hogy a restaurátor az eredeti optikai hatást próbálta visszahozni. A közelmúltban előkerült levéltári iratok szerint az utolsó beavatkozást Beer József Konstantin, a festőtől lett képkonzervátor végezte a képen, 1925-ben. Az akkori restaurálás megerősítette a tábla-kép hátulját, eltüntetett bizonyos sérüléseket és repedéseket, de a kor elvárásai alapján átfestett eredeti részeket is. Napjainkra azonban a 20-as években használt gyantás olajfesték és a szennyezett lakk is elsötétedett, így csak a kép teljes restaurálása maradt az egyetlen út.

– *Szegeden jórészt azt a véleményt lehetett hallani, hogy lehetetlen a kép pillanatnyi értékét megbecsülni, mert megfoghatatlan. Azonban minden egyes útnál, szállításkor biztosítani kell, ez pedig már keményen pénzkérdés.*

– Természetesen nem akartuk elkövetni azt a hibát, hogy a kép ideszállításakor egyáltalán nem biztosítjuk a festményt. Maga a pontos összeg üzleti titok, de mindenképpen sok tízmillió forint-ról beszélhetünk.

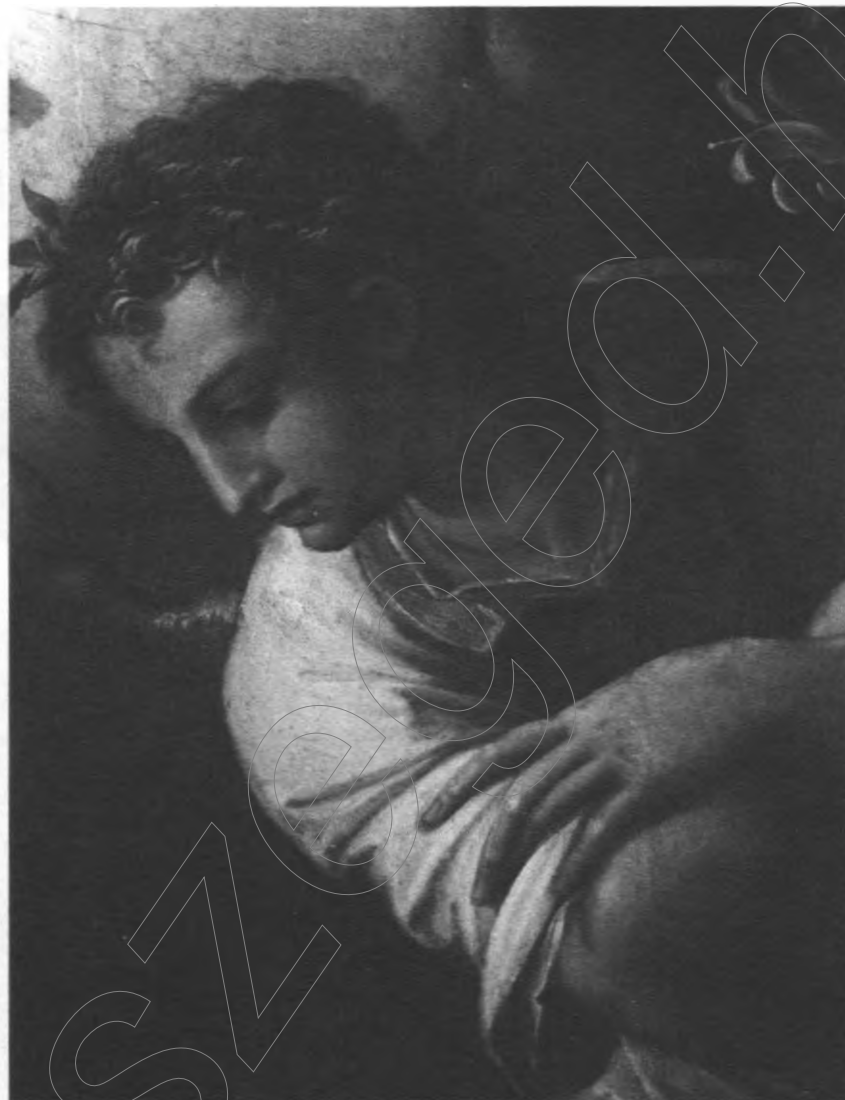
– *Sokan már most is Vasarival hozzák összefüggésbe a festményt.*

– Senkit sem szeretnék befolyásolni sem a véleményemmel, de még az érzéseimmel sem. Láttam albumokban, fotókon Vasari-alkotásokat. Láttam Cristofano Allorit és Alessandro Allorit, sőt Bronzinót is, amikor megnéztem a Mediciek fénykorát Budapesten. Ezeket a neveket egymás mellé téve én nem érzem egészen biztosnak Vasarit. Az viszont annál biztosabb, hogy Monica Bietti asszonynak hihetetlenül nehéz dolga lesz a szakvélemény megalkotásánál.

– *A helyi és az országos sajtó mégis elsősorban azt a lehetőséget járta körül, hogy hátha Giorgio Vasari a kép alkotója. Azonban korántsem biztos, hogy az attribúálásra felkért Monica Bietti, a Firenzei Kápolnák igazgatónője is ezen a véleményen lesz. Ha mégsem Vasari a mester, befolyásolja ez a mű rangját, értékét?*

– Semmiképpen sem, bár több szaktekintély elsőként megfogalmazott szavai is e feltételezést valószínűsítették. Nagyon sokan látták a képet, Bietti asszony is személyesen jött el megnézni, és a restaurálás ideje alatt megtekintette Louis A. Waldman. A Harvard Egyetem Firenzei Reneszánsz Kutatóközpontjának programigazgatójának első reakciója a következő volt: „Száz forintba... nem, ezer forintba merek fogadni, hogy ez Vasari!” Azonban – hangsúlyozva Monica Bietti rendkívüli felelősségét – a képpel kapcsolatos attribúáló tanulmányra úgy kell majd tekinteni, mint egy véleményre, s ez akkor is igaz, ha ezt a munkát Tátrai Vilmos, Prokopp Mária vagy Louis A. Waldman végezte volna el. Példák sorát lehetne felhozni, amikor az idő előrehaladtával sorra dőlnek meg addigi feltételezések, s új elgondolások kerülnek felszínre.

A FESTMÉNY KÉT RÉSZLETE - MÁRIA ÉS AZ ANGYAL

- Egy több mint ötszáz esztendő képnél néha elég nehéz lehet megdönthetetlen bizonyítékokat találni a pontos beazonosításra.

- Valóban, Vasarinál sincs például aláírás vagy egyéb jelzet, ezért a művészettörténészre hárul végigkutatni régi gyűjtemények, kiállítások katalógusait, hogy minél pontosabban be lehessen határolni, milyen körből ered a kép. Hiszen a véleményt, a feltételezést alá is kell támasztani. Ha azonban a szakértői vélekedések teljes mértékben bebizonyosodnak, és tényleg Vasari a szerző, az 1925-ben hagyatékként a szegedi múzeum tulajdonába került táblakép a második Vasari-mű, amelyet magyarországi közgyűjteményben, magyar földön őriznek.

- A restaurált Angyali üdvözlés előtt tehát képzőművészeti, múzeumi karrier áll. Milyen nagyszabású

válogatásokba kerül be a kép a közeljövőben?

- A már említett Biblia éve keretében nyíló kiállításon természetesen ott a helye. Ez a rendezvény-sorozat egyébként meglehetősen szigorú követelményeket támaszt a bekerülő művekkel szemben, hiszen nem általában a vallásos, hanem kifejezetten a bibliai tematika az irányadó. Sajnálatos, de ilyen módon került ki a válogatásból például a Mária mennybemenetele és a Mária megkoronázása című alkotás. Az Angyali üdvözlés azonban ezen kívül is tervezzük beválogatni egy 2009 eleji szakrális gondolatkörű kiállításra - a kép tehát még sokáig igazi főszereplő lesz.

Papp Ferenc

Az eddig szóba került lehetséges alkotók

ALESSANDRO ALLORI, teljes nevén *Alessandro di Cristofano di Lorenzo del Bronzino Allori* (Firenze, 1535. május 3. - Firenze, 1607. szeptember 22.): olasz manierista festő, *Cristofano Allori* festő apja. Nevelőapjának, *Agnolo Bronzino* festőnek a tanítványa volt. Nevelőapja 1571-ben bekövetkezett halála után egy ideig maga is Bronzino név alatt dolgozott *Alessandro Bronzino Allori* néven, ami némi zavart okozott. Fiát, *Cristofano Allorit* kezdetben maga tanította. Michelangelo utánzója; kitűnő képességei közé tartozott az anatómiai festés. Leghíresebb műve a Poggio a Cajano-i villában levő freskósorozat, amelyen az antikvitás fő alakjait és a Medici-ház történetét ábrázolta. A Krisztus holtteste két angyallal című táblaképet Budapesten őrzik, a Szépművészeti Múzeumban.

GIORGIO VASARI (Arezzo, 1511. július 30.(?) - Firenze, 1574. június 27.) olasz építész, manierista festő, művészeti író. Fiatalon került Firenzébe, ahol Michelangelo és Andrea del Sarto tanítványa volt, de leginkább Raffaello és Michelangelo nagy római fal-festményeinek a másolásával képezte ki magát. Tanult rajzolni, festeni, és ötvösséget is. Firenzében nagyrészt a Medici-család szolgálatában állt. Tevékenykedett Arezzóban, Bolognában, Nápolyban, Velencében, Rómában, Riminiben, Ravennában, Urbinoban. Michelangelóval közelebbi kapcsolatba került, festett képeket is a kartonjai szerint, és az ő tanácsára építészeti tanulmányokat is folytatott. Budapesten két képe található: A kánai menyegző és A három grácia.

Melegbuzdulások-megtorpanások

SZEGED KÉPZŐMŰVÉSZETE - (1945-1960)

DOROGI IMRE: SUGÁRZÁS A TISZA FELETT

A háborús pusztítások, a nagyobb bombatámadások szerencsésen elkerülték a várost, így érthető, hogy hazánkban a képzőművészeti élet újjáéledése időben itt kezdődött meg legkorábban. *Dinnyés Ferenc, Erdélyi Mihály, Vinkler László, Tápai Antal, Vlasics Károly*, a város háborút megelőző időszakának számon tartott mesterei álltak a mozgolódás élére. Néhány hónapi szervezőmunka eredményeként 1945 tavaszán, március 15-én megnyílt tizenhat szegedi alkotó részvételével a „*Demokratikus Magyarország Első Képzőművészeti tárlata*” a DISZ - székházban, amelyet a következő egy-két évben még további közös tárlatok követtek. A képzőművészek a továbbiakban is igen aktívan kivették részüket a szellemi újjáépítésből, a képzőművészeti élet szervezeti kereteinek megteremtéséből. Sorra megalkultak a különféle művészeti csoportosulások, a *Szegedi Szépműves Céh*, (1946 júliusában) amely feladatául tűzte ki az itt élő művészek támogatását, és tervezte egy szegedi művésztelep létesítését is, a *Szegedi Művészeti Tanács* (1946), a *Képzőművészek Baráti Köre* (1949), amelyek a

különböző művészeti műfajok közeledését tűzték ki célul, illetve az új típusú közönségkapcsolatok megszervezését szorgalmazták.

Az újra meginduló szegedi egyetemen 1947-től önálló művészettörténeti fakultás létesült, a megszüntetett kolozsvári egyetemről ide érkezett *Felvinczi Takács Zoltán* (1880-1964) vezetésével. Egyfajta szellemi találkozóhely lett a tanszék az itt működő képzőművészek számára, de fontos körülmény, hogy később neves művészettörténészekké lett tanítványok, doktorandusok - *Dávid Katalin, D. Fehér Zsuzsa, Lehel István* - kezdték itt pályájukat. Különösen *D. Fehér Zsuzsa* (1925-2001) későbbi művészettörténeti tevékenysége érdemes a figyelemre, aki a hetvenes évek végéig sokat tett a szegedi képzőművészet fellendítéséért és országos elismertetéséért.

Ugyancsak ebben az évben indult meg az önálló tanárképzés is, a szegedi *Tanárképző Főiskola Rajz- és Művészettörténet Tanszékének* munkáját *Vinkler László* szervezte meg, aki ekkortól megbízott tanszékvezetőként tevékenykedett

1957-ig. A tanszék egyik legfontosabb tényezője lett a városi képzőművészeti életének, a város hatvanas évtizedben jelentkező új művészgenerációjának nevelője lett, s az sem elhanyagolható, hogy kenyéradó foglalkoztatást adott néhány szegedi művésznek.

A város képzőművészeti életére a későbbiekben jelentős hatással volt a *képzőművészeti szabadiskola* megalapítása, amely 1949. júliusában kezdte meg működését. *Tápai Antal, Vlasics Károly, Dorogi Imre és Baranyi Károly (1894-1978)* voltak az alapító mesterek. A Horváth Mihály utcában - a volt vásárcsarnok helyén - a második emeleten kezdték meg a tanítást, *Vlasics Károly* festőművész lett a körvezető. Egy év múlva a körnek költözködni kellett a Dózsa György utcába. Innen rövid idő múlva végleges helyére, a Tábor utcába került, ahol a nyolcvanas évek elejéig, számos szegedi képzőművészt pályára segítő műhelyként Tábor utcai képzőművész kör néven folyamatosan működött.

Megindult tehát egy egészségesnek induló szellemi pezsgés, amely azonban a fordulat évében, 1949-ben megtorpant, és rövid idő alatt szinte minden eredménye kárba veszett, mivel politikai akaratból minden civil szerveződést erőszakosan felszámoltak, így a képzőművészek önkéntes szervezeteit is.

A második világháborút követően, jól látható módon megváltozott a város köztereinek arculata. Az országban itt állítottak föl legkorábban - 1945. május 1-jén - egyszerre két szovjet hősi emlékművet is, a Széchenyi téren. 1946-ban belügyminiszteri körrendelet intézkedett a királyt ábrázoló, vagy a volt királlysági államformára utaló köztéri emlékművek, szobrok eltávolításáról. A *Hősök kapuja freskói* e rendelkezésnek estek áldozatul elsőként. *Abanovák Vilmos* freskóján előbb csak Horthy alakját meszelték le, majd később az egész felületet levakolták. Lebontották a város valamennyi irredenta rendeltetésű vagy Horthyra emlékeztető, illetve a tudatos nemzetépítő politikát képviselő gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszterre és működésére emlékeztető monumentumokat. Az új rendszer rögtön megkezdte a Dóm téri *Nemzeti Emlécsarnok* szoboremlékeinek "korrekcióját", amely során több emlékművet eltávolítottak, megsemmisítettek (*Werbőczy, I. Ferencz József, stb.*) 1948-ban mindezek „ellensúlyozására” elhelyezték a proletár költő József Attila

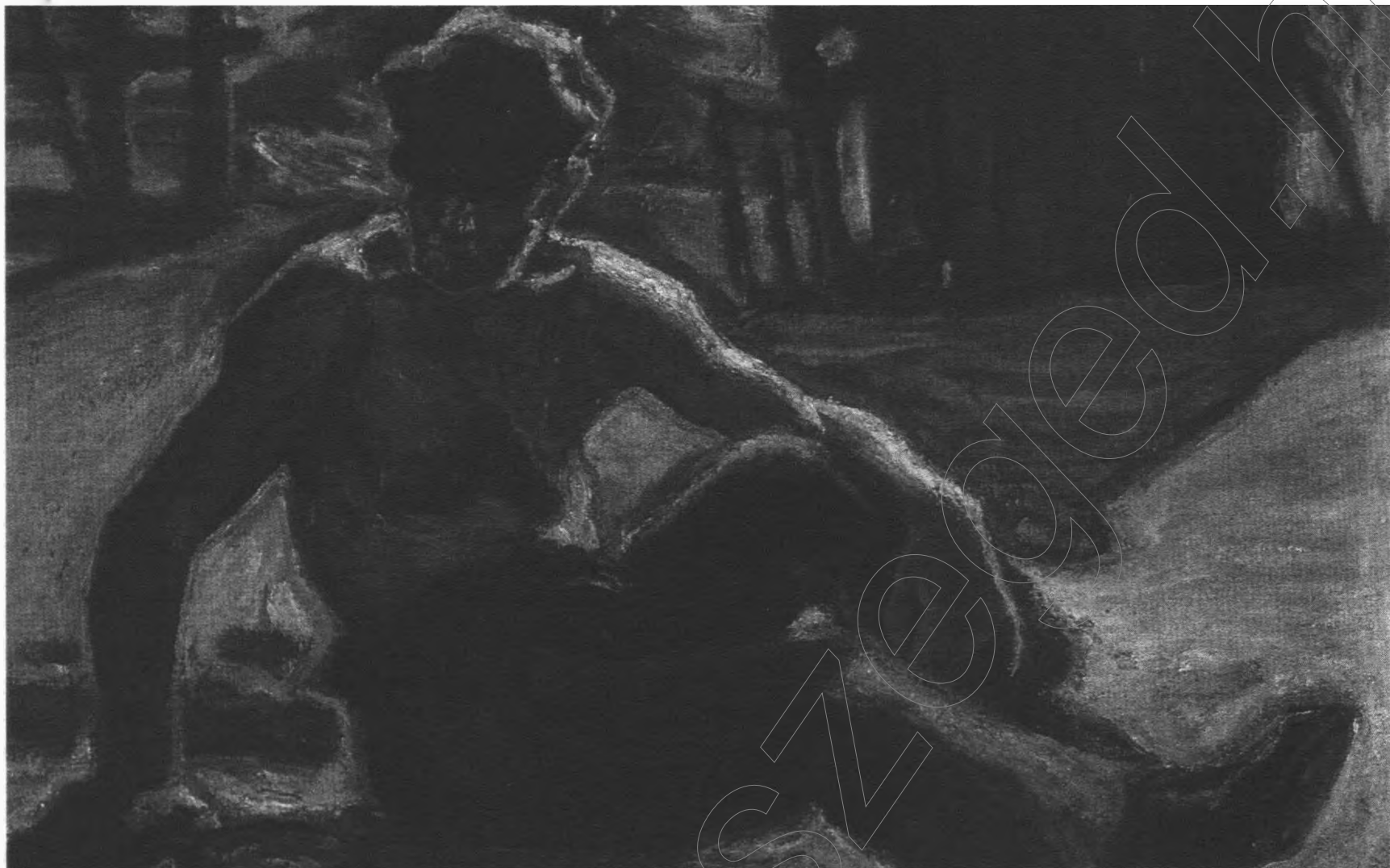
(Tápai Antal), a mártír Radnóti Miklós és a baloldaliként halála után méltatlanul mellőzött Móra Ferenc (Tápai Antal) emlékműveit. 1950-ben a városháza udvarára vitték a Stefániáról Erzsébet királyné szobrát.

1950-ben, a tanácsrendszer bevezetésével, a közigazgatási átrendeződéssel drámai fordulat következett be, a megyeszékhely a közeli Hódmezővásárhelyre került, a város „a szegedi gondolat okán” - bűnös városként a mellőzött települések közé számított. A képzőművészeti életet közvetlen és igen drasztikus politikai befolyás alá került. Megalakult a *Magyar Képzőművészek Szövetsége Csongrád Megyei Munkacsoportja* vásárhelyi székhellyel, amelynek 1950-1960-ig *Jánoska Tivadar (1891-1960)* volt a vezetője. A hivatalosan művésznek nyilvánított alkotókat volt hivatott ez a szovjet mintára megalakított szervezet a Rákosi-korszak ideológiájának megfelelően a hatalom számára átlátható és kezelhető szervezeti formába terelni. Szerepe volt abban is, hogy az alkotók a szovjet képzőművészet ideológiai mintáját megismerjék és kövessék. Említésre érdemes a Rákosi-korszak köztéri szobrászatának egy jellemző propagandisztikus terméke a Tápai Antal alkototta Lenin-Sztálin emlékmű, amely szovjet mintára készült. Szobrot, emlékművet alig állítottak az ötvenes évtized derekáig, mivel a várost nem fejlesztették, így alig volt építkezés. Ebben az időszakban említésre érdemes köztéri alkotást csak Tápai Antal készített. A színház homlokzatára 1956 őszén készített el a két fülkeszobrot, *Katona József és Erkel Ferenc* figuráját. Ezek a művei az 1959-ben felállított *Evezőssel* életművének jelentős alkotásai közé tartoznak.

A *Móra Ferenc Múzeum* az ötvenes évtizedben a város képzőművészeti életének legfontosabb bázisává lett. Az új épületszárnyakkal bővült a múzeum élére dinamikus munkastílusú, művészetpártoló igazgató, *Bálint Alajos* került. A múzeumban ekkor kezdett dolgozni *Szelesi Zoltán (Szeged, 1920. január 27.- Szeged, 1985. december 23.)* művészettörténész, aki közel három évtizedig hű krónikása és monográfusa volt a város képzőművészetének. 1950 augusztusában megnyílt a múzeum képzőművészeti gyűjteményéből az „*Alföld tája és népe, Munkácsy Honfoglalása*” címmel újjárendezett kiállítás. A másik esemény meghatározó volt a város képzőművészetére: a szegedi iparosoktól államosított *Horváth*

TÁPAI ANTAL: DÓZSA DOMBORMŰ

DINNYÉS FERENC: PIHENO MUNKÁS

Mihály utcai volt Iparcsarnok épületét 1951-től a képzőművészet szolgálatába állították, itt nyílt meg az első *Megyei Képzőművészeti kiállítás*, amelyeket évente rendeztek meg a *Nyári Tárlatok* megindulásáig. A Képtár több évtizedes áldásos működését ténylegesen 1953. augusztusától 2001 végéig számíthatjuk, amikortól a múzeum részeként, elsősorban képző- és iparművészeti időszaki kiállítások befogadó csarnoka lett. Már a kezdeti években egymást váltották itt a Szépművészeti Múzeum és a Nemzeti Galéria gyűjteményeiből rendezett vendégkiállítások és itt nyílt lehetőség a szegedi képzőművészek gyűjteményes kiállításainak megrendezésére. Fontos szerepe lett a Képtárnak a külföldről - többnyire a szocialista országokból - érkező kiállítások bemutatásában is.

A képzőművészeti élet intézményes viszonyainak áttekintése után következzen az alkotómunka fejleményeinek számba vétele. A második világháborút követő évtized szegedi képzőművészetének megítélésekor figyelemmel kell lennünk arra, hogy a modern szemléletű piktúra alapjait már a két világháború közötti időszakban megteremtették a meghatározó mesterek: mindenk előtt *Dinnyés Ferenc*, *Dorogi Imre*, *Erdélyi Mihály* és *Vinkler László*, *Tápai Antal*. Ők maradtak a városban, míg mások távoztak - mint például *Buday György* grafikus, *Petri Lajos* szobrász -, illetve többen idős koruk miatt (*Vágó Gábor* szobrász 1894-1968) visszavonultak.

A művészeti és a szellemi élet kétségtelen megpezdülése ellenére - ami csak az első három évre, a koalíciós időszakra volt jellemző - a társadalmi rendszer megváltozása miatt azok a művészek, akiket származásuk, korábbi munkásságuk arra predesztinált volna, hogy zökkenőmentesen folytassák pályájukat, komoly alkotói válságba kerültek. *Tóbiás György* hosszú időre letette az

ecsetet, festői pályája gyakorlatilag le is zárult. Ugyanez történt *Tápay Lajossal* is, aki sokáig nem találta helyét az új körülmények között, holott naturalisztikus, realiztikus törekvései összhangban lettek volna az "új kor új követelményeivel". Különösen feltűnő, hogy *Parobek Alajos* szociális érzékenységgű festészete, Munkácsy-hagyományokat követő szemlélete festészete sem talált folytatásra, teljes elhagyatottságban halt meg.

Az előző korszakból átszüremlő festői irányzat, a római iskola, jellemző színezettel eresztett gyökeret a déli fekvésű Szegeden, amely jelentős művekben öltött alakot Szegeden: *Aba-Novák Vilmos* freskói (*Dömötör torony*, *Hősök kapuja*), az alsóvárosi templom *Mária* freskói, (*Kontuly Béla* 1948), *Vinkler* murális munkáiról, a *Fodor telepi* templomban, *Dóm téri papi szeminárium*-ban, illetve az *Árpád téri iskola lépcsőházaiban* lévő szekciók. Ezt a látásmódot részben *Vinkler*, és részben *Dorogi* örökölte tovább táblakép festészetében. A másik karakteres irányzat a posztnagybányai törekvések helyi színezetű jelenségei, amelynek méltó folytatói lettek *Vlasics Károly* és *Dorogi Imre*, valamint az ebben a korszakban még aktív mesterek, *Szöke Győző*, *Csizmazia Kálmán*, és mások. *Erdélyi Mihály* meseszövésszerű piktúrája egyedi jelenségként élt tovább és töretlen ívvel bontakozott ki a hatvanas évtized elejére. *Vinkler László* művészete képviselte legmarkánsabban a kortárs képzőművészeti törekvéseket, a lírai-expresszionista, neoprimitív és prekubista irányzatokat. Ő 1945-1947-ig hivatalosan is tagja volt a feloszlata után laza csoportként működő *Európai Iskolának*, amely a *Szentendrei Iskola* hagyományait és az európai haladó művészi formákat, a kubizmust, szürrealizmust, nonfigurációt preferálta.

Ezeknek az alkotói ambícióknak vetett

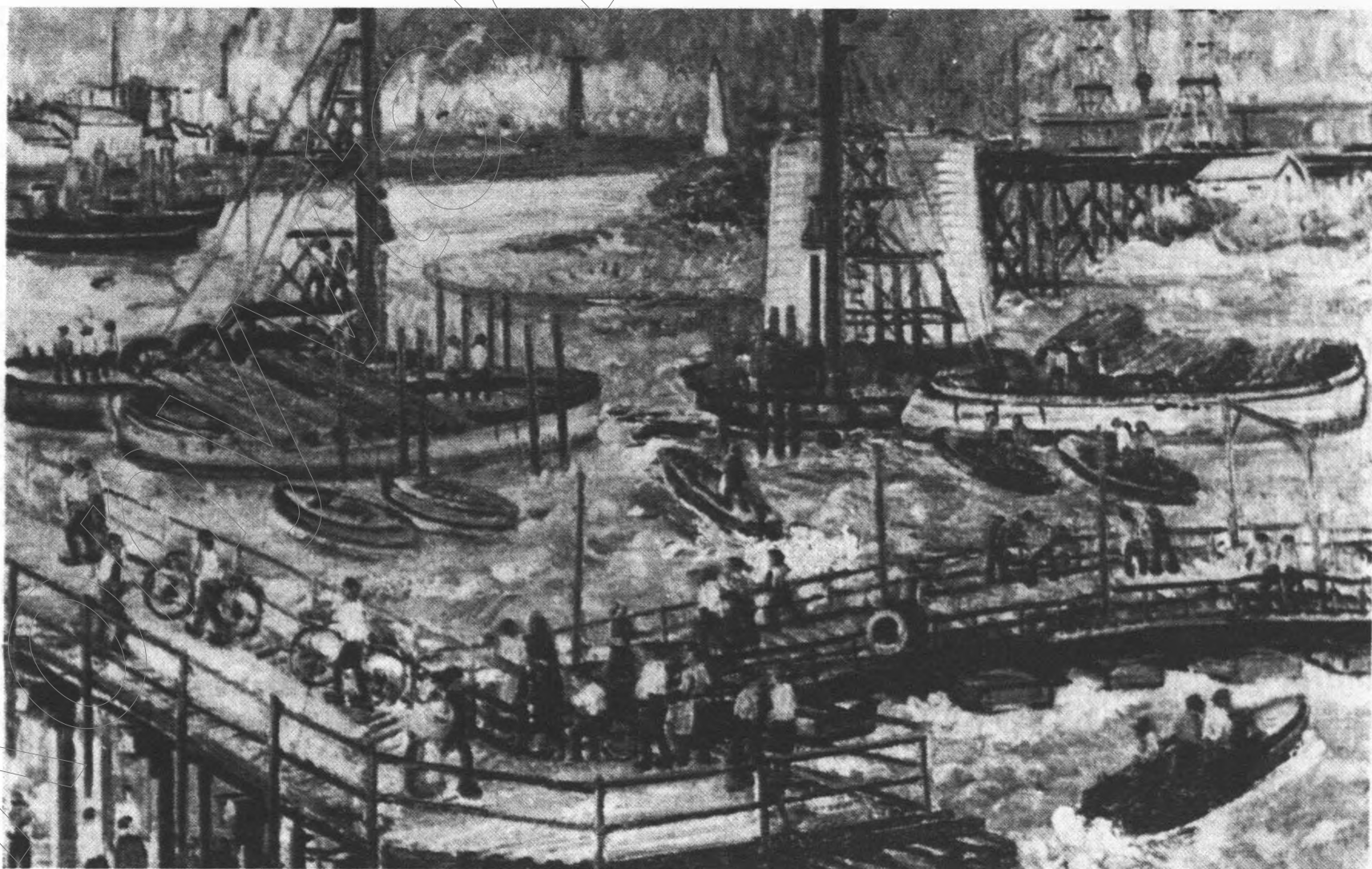
véget a szellemi élet gyors, politikai ellenőrzés alá rendelése 1948/49 táján. Az új társadalmi alapról kiinduló festői kísérletek viharos gyorsasággal beletorkoltak a szovjet típusú művészetirányítás normarendszerébe, a propagatív realizmus irányzatába. Ennek a kényszernek csak kevesen voltak képesek önkéntes visszavonulással ellenállni (például *Dinnyés, Dorogi*, rövid ideig *Vinkler* is).

Az ötvenes évek szellemet, lelket, gúzsba kötő politikai légkörében *Tápai Antal* mellett, hogy egyes köztéri alkotásaival (Lenin-Sztálin emlékmű, Lenin domborművek) kiszolgálta a korszak politikai propaganda gépezetét, ebben az időszakban teljesítette ki felragyogó értékekben bővelkedő expresszív indíttatású, szürrealisztikus plasztikai világát. Erre lehet példa a szimbolizmusával tüntetően aktuális műve, az 1956-ban készült *Vihar* című kompozíciója, a *Don Quijote, illetve a XX. század c. domborműve*. Az értékeiben felragyogó szobrászi pálya a hatvanas évek elején lényegében lezárult. A szakmai megaláztatások arra készítették a mestert, hogy alkotóereje teljében letegye a szobrász szerszámokat. Alighanem megérezhette szobrászi pályája folytathatatlanságát az ötvenes évek derekán és a hatvanas évek elején, ezért terelhette talán át energiáit, tudását a fiatal tehetségek pártolásába, tanításába. A legendás hírű *Tábor utcai képzőművész kör*, amelyet *Vlasics Károllyal*, a festővel közösen hívott életre, még bő másfél évtizedig aranykorát élte. A mai szegedi szobrászok közül többeket segített pályára.

Az 1956-os forradalom eseményei a város képzőművészetén nem hagytak maradandó nyomot. A szovjet hősi emlékműveket megcsonkították, a Lenin-Sztálin emlékművet pedig eltávolították a Stefániáról. A forradalom utáni két-három

évben sajátos módon felélénkült a kiállítási aktivitás a szegedi képzőművészek körében. Sorra nyíltak a Képtárban az összegző jellegű önálló kiállítások, amelyeket egyrészt a korszakban meghatározó szerepű alkotók rendeztek, például *Dorogi Imre, Vincze András, Vinkler László, Tápai Antal*.⁶ Másrészt azok a festők, akik a későbbi történelekből és magából a művészeti közéletből is jobbra kiszorultak, s ez által önálló kiállításuk egyúttal az aktív alkotói pálya lezárulását is jelentették. (*Dinnyés Ferenc, Jánoska Tivadar, Vincze András, Szekfű János, Szőke Győző, Dénes János, Csizmazia Kálmán*.) Ekkor startolt a hatvanas évtizedet meghatározó generáció számos tagja is önálló bemutatkozással, mint például *Hemmert János, Pintér József, Kopasz Márta, Cs. Pataj Mihály*, és *Fontos Sándor*. Volt egy komoly negatívuma is ennek az időszaknak, mivel ekkor zajlott le az a politikai indítékú, de szakmai köntösbe bújtatott szövetségi, illetve művészeti alaptagsági tagrevízió, amelynek következményeként a háború előtti művésznemzedék kevéssé aktív és talán kevéssé megalkuvó tagjai és tehetséges, pályájukat éppen csak elkezdő alkotók is kirostálódtak. Ennek a folyamatnak kárvallottja volt az idősebb generációból többek között *Tápai Antal, Szőke Győző, Szekfű János*, a fiatalok közül *Szűcs Árpád, Lehel István* és még többen mások. Ekkortól számíthatjuk a kiállítások kötelező zsűriztetését is, ami jelentősen gátolta a képzőművészek alkotói szabadságát.

A szegedi képzőművészet első periódusának eseménytörténetét önkényes cezúrával itt zárhatjuk le azzal, hogy a város fejlődésének egyik legdinamikusabb szakasza éppen a hatvanas évtized beköszöntével indult el, s ami utána következett, az sok mindenben különbözött az eddigi tör-

ERDÉLYI MIHÁLY: HÍDÉPÍTÉS

ténésektől. Ennek szelle-
mi értelemben is újabb
korszaknak a nyitánya
kétségtelenül a szegedi
szabadtéri játékok hagyó-
mányának felújítása.
Ezzel egy időben, 1959
júliusában indult útjára a
Szegedi Nyári Tárlat
címmel, első alkalommal
megrendezett és a később-
iekben évente tartott
országos képzőművésze-
ti seregszemle, amely az
akkorra már sokadszor
megrendezett megyei
képzőművészeti kiállítás
örökébe lépett és a
későbbi évtizedekben
fontos szerepet játszott a
Szegedhez kötődő kép-
zőművészet hazai megis-
mertetésében.

A korszak konf-
liktusos helyzetet jól jel-
lemezte *Vinkler László*
1968-ban kelt írásában, a
szegedi képzőművészet
Magyar Nemzeti Galéri-
ában rendezett bemuta-
tójáról írt kritikájában: "Az állásfoglalás válsága
főként a második generációt terheli, de nem hagy-
ja érintetlenül sem az elsőt, sem a harmadikat.
Történelemszemléletnek és egy esztétikai criticiz-
musnak sokszoros összekapcsolódása tette lehető-
vé azt a periódust a szegedi művészet történeté-
ben is, amely a múlt felé bizonyos utakat lezár,
másokat nyitva hagy. Ez a vívódás a „vonzások és
választások” útvesztőjében olyan analitikus
munka, amilyennek előképét Európában másutt is
meg lehet találni, de Szegeden is megvolt, bár egy
fázissal később, a maga sajátos, élő talaja. Általában
azt lehet mondani, hogy a második világháború
sodrását átélő, akkor 35-40 évesek - nevezzük őket
e helyütt második generációnak - a kiszámíthatat-
lanból a kiszámítható felé, a véletlenből a szükség-
szerű felé vonzódtak."

A szegedi képzőművészet ötvenes évtize-
dének történetéhez kell sorolnunk azokat a kis-
mestereket is, akiknek aktív képzőművész pályáját
lényegében lezárta a világháború, illetve akik már
nem vettek részt a hatvanas évtized szegedi képző-
művészeti életének megújulásában.
Képzőművészeti működésük - ha nem is volt
meghatározó - mégis nyomot hagyott valamilyen
formában a korszak városhoz kötődő képzőművé-
szetében, ezért érdemes feljegyeznünk működé-
sük jellemző ismérveit.

Jánoska Tivadar festő (1891-1960) festő a
Szegedi Építőipari Technikum rajztanára volt,
emellett 1950-60 között ő volt a helyi képzőművé-
szek munkacsoportjának vezetője. Művei az alföl-
di festészet lírai, dekoratív téma- és színvilágába
illeszkednek, választékos előadású szegedi és tápéi
utcarészleteiben a figyelemreméltó tartalmi érté-

KOPASZ MÁRTA: TANULMÁNY

kek mellett ízléssel fejez-
te ki az összecsengő szí-
nek festőiségét. Hagya-
tékának jelentős részét
1970-ben vásárolta meg a
Móra Ferenc Múzeum.

Tápay Lajos festő
(Kistelek, 1873. július 9. -
Szeged, 1964. január 14.)
Ösztönös, szenvedélyes
hevületű festői alkatának
megfelelően erős szín-
kontrasztokra épített fes-
tőiség jellemzi műveit. A
Tisza-parti táj realista
szellemű festője volt, aki
népi témájú jelenetek és
a táj szépségei mellett
mély átéléssel ábrázolta a
tisza halászok, kubiko-
sok hétköznapi életét is.
Későbbi művein főként
gyári munkásokat ábrá-
zolt. Képeiből 1974-ben
rendeztek emlékkiállít-
ást a Bartók Béla
Művelődési Központban.

Major Jenő festő
(1918-1964) festő 1949-
ben került a Szegedi

Pedagógiai Főiskolára, ahol a rajz-tanszéken taní-
tott. Kulturált hatású festményei kiemelkedtek a
tárgyalt időszak helyi tárlatainak átlaganyagából.
Tájábrázolásait és figurális kompozícióit a fény- és
színproblémák tárgyilagos festői megoldása jelle-
mezte. Hagyatéki kiállítását 1964-ben rendezte
meg a Móra Ferenc Múzeum.

A főiskolai tanárképző rajz tanszékének
1957-től lett vezetője *Buday Lajos* (1911-1965)
festő, akinek munkássága Pécs és Szeged között
osztódott meg. Elsősorban a hatvanas évtizedben
pályára került szegedi fiatal művészgeneráció fel-
készítésében szerzett érdemeket. Művészetét a
korszak munkástémákat feldolgozó stiláris felfo-
gás és realista szemlélet uralta.

Szöke Győző festő (1899-1974) festő pályá-
ja szinte teljes egészében Szegedhez kötődött.
Nyilasy és Károlyi pályatársa volt, aki mindvégig
megőrizte piktúrájában az alföldi festészeti hagyó-
mányok ízlésvilágát. A kanyargó Tisza partja és a
környék paraszti népeletének motívumai szolgál-
tak kimeríthetetlen forrásként festészetéhez.
Tüzes koloritú festményeit az alföldi mesterek
hagyományainak megértése és eredményeinek
egyéni hangon való felhasználása jellemzi.
Festőként az ötvenes évtizedben már visszavonult
az aktív szerepléstől, csak a képzőművészeti kiál-
lításokon szerepelt. 1948-tól vezette haláláig a
Széchenyi téri volt fotóműteremben működött
Szegedi Vasutas Képzőművész Kört, amely a
Tábor utcai mellett a város másik jelentős szabad-
iskolája volt.

Kortársa volt a kürtösi születésű
Csizmazia Kálmán (1904-1973) festő, rajztanár,
aki akkor választotta otthonául Szegedet, amikor a

helyi Siketnémák Intézetébe rajztanárként helyezkedett el. Révész Imre volt első mestere, aki mellett a kecskeméti művésztelepen 1923-27-ig tanult. 1927-ben került a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Glatz Oszkár növendéke lett. Mesterének finom naturalista szemlélete, józan valóságlátása nagy hatással volt rá. A tájfestés mellett az emberábrázolás is foglalkoztatta. Míves akvarelljeit a Móra Ferenc Múzeum őrzi.

Vágó Gábor szobrász (1894-1968) aktív pályája is ekkor zárult le. Főképp egyházművészetel foglalkozott, az ő műve a bátaszéki templomban lévő Pieta. Szegeden a zenekonzervatóriumban Bartók Béláról, illetve Kodály Zoltánról készített szobra őrzi emlékét. 1938-ban portrét készített Szent-Györgyi Albertről.

A város huszadik századi képzőművészetének egyik meghatározó egyénisége volt *Dinnyés Ferenc* festő (Budapest, 1886. május 24. – Szeged, 1958. április 18.), akinek pályája ebben a korszakban zárult le. A Magyar Képzőművészeti Főiskolán Ferenczy Károlynál és Hegedűs Lászlónál tanult. Pályája mindvégig Szegedhez kötötte. Festői látásmódjának kialakulására erős hatást gyakorolt Van Gogh és a Fauve-ok művészete és a szecesszió ízlésvilága. Képein a kontrasztos színek ritmikus gazdagságát éppúgy kihasználta, akár a fényárnyék jelenségekben rejlő drámai, dinamikus lehetőségeket. Jellegzetes darabjai festészetének a szegedi városrészleteket megörökítő, árnyékokkal szabdalta, szerkezetes utcaképek, a megfáradt, ellenfényekben vibráló munkás alakok.

Drámai hatásokkal átizzított színpompás festményeit a szecesszió hullámzó nyugtalansága teszi elevenné. Festészete egészében az expresszív színkezelés és a szerkesztő elvű építkezés egységére alapozódott. Már az 1930-as évektől az elvontabb, zaklatottabb és misztikusabb képek kerültek ki az alkotó műhelyéből. Az ötvenes években született, korszakunkra eső kései művei fájó elszigeteltségben és mellőzöttségben születtek, mégsem tértek el lényegesen ettől a felfogástól. A külvilágtól sebeket kapó, belső vívódásokkal teli művész vonagló, szenvedélyes formákkal és monokróm, szürkés tónusokkal vallott legszemélyesebb érzelmeiről. A félelemről, a szenvedésről, a harmóniavágyról. Festői megnyilatkozásaiban vezérszerepet kapott a szimbolikus kifejezés, közlendőit biblikus látomásokba transzponálta, amiket organikus, szeszélyesen kavargó formákkal közvetített.

Művészete a valóság, a mítosz és a mese szövetéből teljesedett ki. A kiforrott, a korszak által respektált, a Szocialista Képzőművészek Csoportja szellemiségével rokonítható festészetét önálló kiállításon csak 1956-ban mutathatta be a szegedi múzeumban. Jellegzetes következménye e korszaknak, hogy csupán halála után tíz évvel kapott méltó értékelést művészete, amikor 1968-ban életművének egészét bemutatta a szegedi Móra Ferenc Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria is.

Tóth Attila

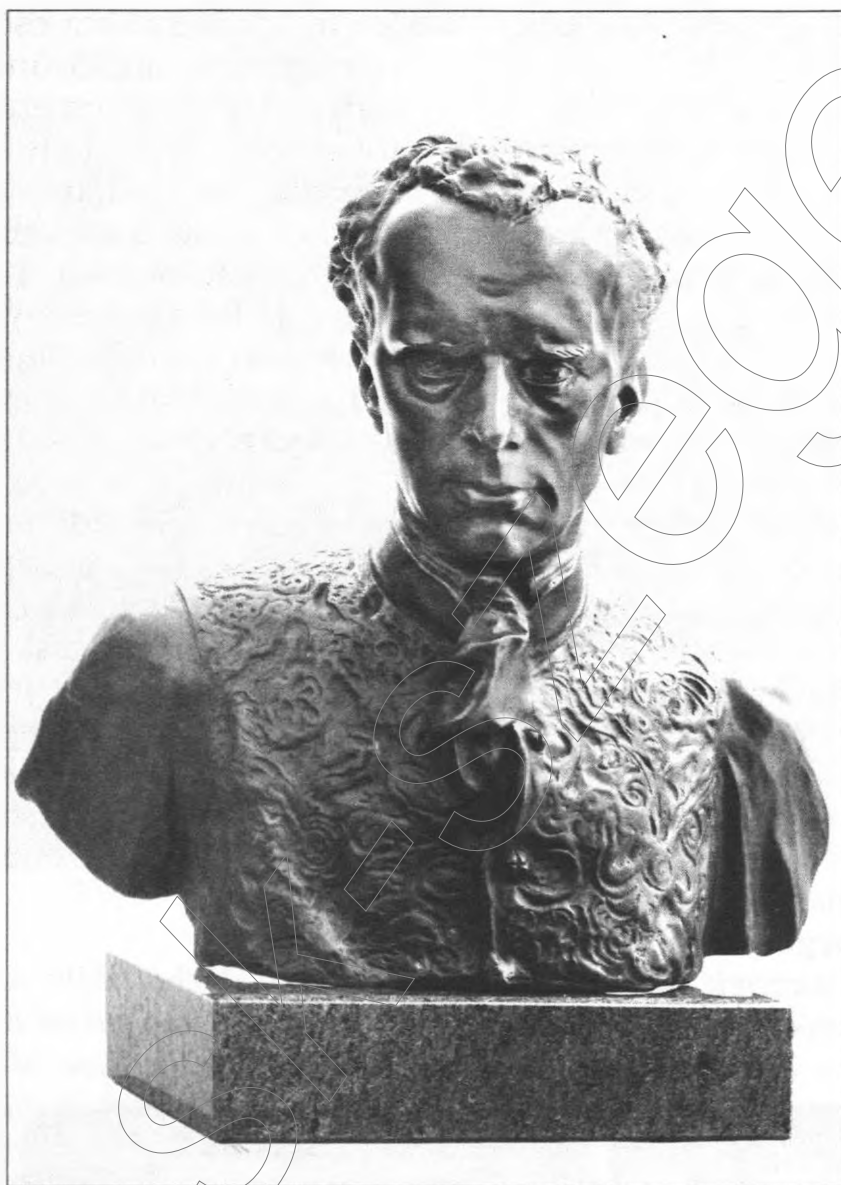

CS. PATAJ MIHÁLY: IPARI TÁJ

Egy Pallavicini-szobor

A SZEGEDI KISFALUDI STRÓBL-KIÁLLÍTÁS SZENZÁCIÓJA

Pallavicini György őrgrófnak (1881–1946), az egykori Andrássy-Friedrich-féle legitimista párt tagjának újonnan bronzba öntött mellszobra látható a szegedi múzeumban. Az eredetileg 1922-ben készített gipsz változatról készült nemes anyagú másolat Kisfaludi Strobl Zsigmond (1884–1975) szobrászművész emlékkiállításán került először az alföldi város nagyközönsége elé.

A tárlaton a 20. század egyik szobrászfejedelmének – akit az 1950-es években kétszer is kitüntettek Kossuth-díjjal – személyes relikviái mellett, mintegy 85 művét állították ki. Az intézmény vezetése méltóképpen ezzel tisztelte a szobrász művészetét, aki hosszú munkássága alatt közel 2600 portrét, több mint 50 köztéri művet és szoborcsoportot készített.

Kisfaludi munkái megtalálhatók a világ leghíresebb és legnagyobb gyűjteményeiben, így a szentpétervári Ermitázs és Puskin Múzeum mellett, a londoni British Múzeumban valamint a moszkvai Tretyakov Képtárban is.

A bemutató legfőbb anyagát – a *Magyar Nemzeti Galéria* újkori szoborkollekciója mellett – a zalaegerszegi *Göcseji Múzeum* Kisfaludy Strobl-gyűjteményéből kölcsönözték. A művész ugyanis végakaratóban a rendkívül gazdag és értékes művészi hagyatékát – köztük az őrgróf portréjának gipszváltozatát – Zalaegerszeg városának adományozta, amelyből a Göcseji Múzeum 1976-ban nyitott állandó kiállítást. Egy-egy Kisfaludi-mű kölcsönadásával csatlakozott a tárlathoz az *Magyar Országos Levéltár*, a mester családja és a szegedi *Teleki-kollégium* is. Ez utóbbi intézmény birtokolja a mesternek gróf *Teleki Blanka* (1806–1862) szabadságharcosról, a magyar nőne-

velés úttörőjéről 1971-ben készített gipszképmását, aki az 1848/49-es szabadságharc leverése után először Szegeden rejtőzködött.

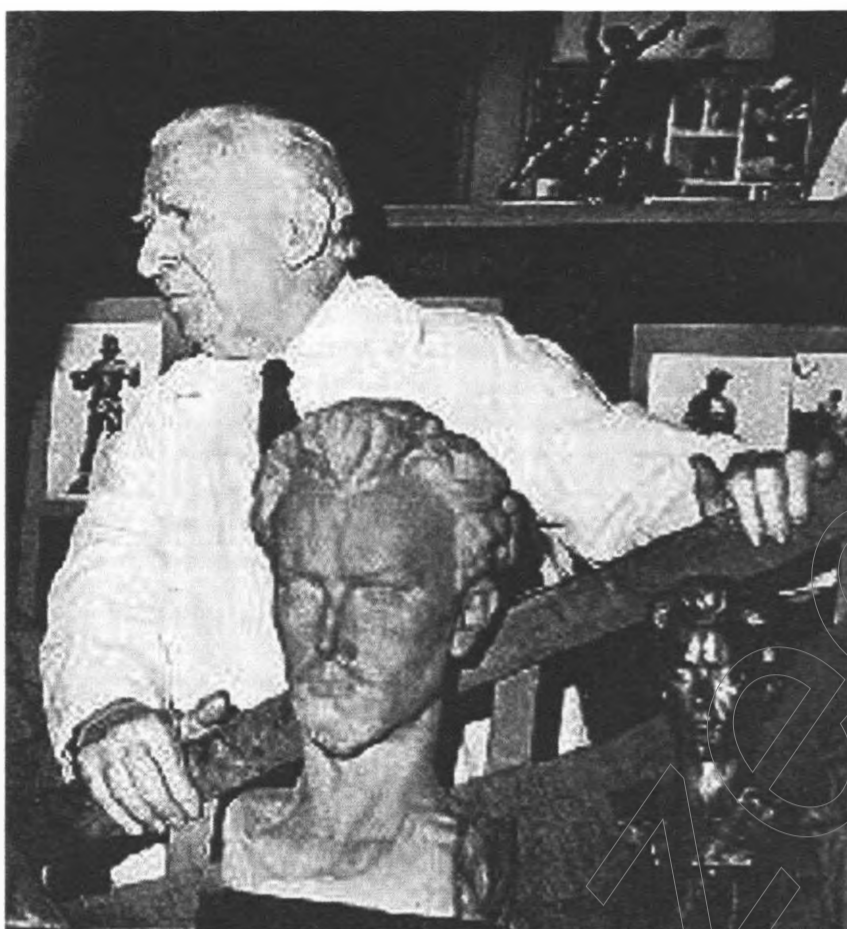
A különböző műfajú szobrászi alkotások közt kisbronz, márvány, terrakotta, natúr és patinázott gipsz, alumínium, vertérem és öntött plakett is helyet kapott. A kiállítás kuriózuma Pallavicini György bronzportréja volt. E régi-új műalkotás kivitelezéséhez a múzeum megkapta a mester leánya, *Kisfaludi Strobl Éva* dr. Visy Lajosné hozzájárulásán kívül a zalaegerszegi közgyűjtemény engedélyét is. A szoboröntési és cizellálási munkálatok elvégzésére meghívásos pályá-

zat útján *Tóth Sándor* (*1933) Munkácsy-díjas szobrászművész kapott megbízást, aki 1954 és 1959 között maga is Strobl-tanítvány volt a képzőművészeti főiskolán. A szobor nemcsak újdonsága és rendkívüli kvalitása okán volt különleges: a megnyitón részt vett a néhány éve hazatelepült *Pallavicini Zita Borbála örgrófnő* (*1971), az ábrázolt személy dédunokája, akinek nagyapja *Pallavicini (Pálinkás) Antal örgróf* az 1956-forradalom mártírja volt.

*Pallavicini György*öt ábrázoló szobor készítése ideje Kisfaludi munkásságának legtermékenyebb időszakára, az 1920-1930-as évekre esik. Ekkoriban születtek a *Liliom*, a *Lábát törölő asszony* és a *Vénusz születése* c. szépséges akt szobrai. Már Angliában alkotta leghíresebb portrészobrai, mint például *George Bernard Shaw* arcképét (1932). Kevésbé közismert, hogy a mestert barátság fűzte a világszerte ünnepezt, fanyar humoráról jól ismert drámaíróhoz, aki fejszobrának fotójára ezt írta: „*jobb, mint az eredeti*”. A mester portréművészetének későbbi, másik nevezetes és bájos darabja *Erzsébet angol trónörökös hercegnőt* jeleníti meg (1937) – amely szintén a kiállításon látható –, s aki ma II. Erzsébet néven Nagy-Britannia uralkodója.

Pallavicini-arcmásának egy korai bronzváltozata – amit ma a Nemzeti Galéria őriz – 1935 októberében szerepelt az a londoni White Allom Galleries termeiben megrendezett retrospektív kiállításon. „...A bemutatott negyvenegy portréból, az Angliában közismert brit személyiségeken kívül két, angol szögből nézve külhoni férfi képmása érdemel említést. A fiatal *Pallavicini György*

A MESTER MŰTERMÉBEN

A SZABADSÁG-SZOBOR MODELLJE

örgróf természetes előkelősége mellett, az akkori londoni olasz nagykövét, *Dino Grandi* keményvágású, markáns fejformája hívta fel magára a figyelmet” – idézi fel a korabeli sajtót Prohászka László, a *Művészet és barátai* 2005. szeptember-októberi számában. A régi és híres itáliai eredetű arisztokrata család leszármazottjáról készített szobor – az életszerűen megmintázott főnemesi arcvonás, a díszes brokátmintás mellény, az állógalléros kozáking és nyaksál – a szege-di bemutatón is sikert hozott.

Pallavicini András örgróf, az ábrázolt személy Torontóban (Kanada) élő unokája, így vallott nagyapjáról 2008. április 2-án megküldött levelében:

„...Nagyatyámmal személyes élményem sajnálatosan nincs, születésem előtt két esztendővel halálozott el. Ilyen formában leginkább családi anekdotákból, illetve történészek irodalmi munkáiból tájékozódhattam, formálhattam meg egyéniségét és megalkuvást nem tűrő büszke karakterét...”

Pallavicini András felidézti *Dessewffy Gyuláné* naplófeljegyzésének részletét, utalva nagyapjának az 1944 őszi, a rendkívül bizonytalan és szélsőséges politikai viszonyok közötti magatartására.

„...Szeptember 20. du. Átsétáltunk Gyuri bácsiékhoz. Érthetően felháborodik a Felsőház összejövetelén. Szidja a sallangos sovinizmust, minden áron részt akar venni és felszólalni az ülésen, azonban taxi nem létezik, és ha még akadna, orvosi kíséretre is feltétlen szükség lenne. Gyuri bácsi nagyon gyengén van, ami azonban vad magyarságában cseppet sem gátolná, hogy a hazaárulóknak oda vághassa az igazságot...”

VEGVARI VITEZEK (EGER)

(Megjelent, Tyekvicska Arpád: *A Biboros és a Katona* c. munkájában, Bp. Századvég Kiadó, 1956-os Intézet, 1994). Majd így folytatja: „...A fenti tényhez kapcsolható a '90-es években megjelent Karsai László: *Befogadók* című könyve. Ebben megtalálható nagyapám parlamenti tiltakozó felszólalása a zsidótörvények antihumanista volta miatt, melyet a parlamenti folyóson kapott orvosi kezelés után tudott csak előadni.

Mi sem bizonyítja jobban magyarságtudatát, tartását, emberségét, hogy egykor, mint az Antibolsevista Komité tagja, majd, mint Dunántúl fő kormány biztosá részt vett a véres proletárdiktatúra pusztításának helyrehozatalában és a bűnöző vétkekes elemek igazságszolgáltatás elé állításában. – 25 évvel később az üldözöttek ügye mellé állt, a megkülönböztető törvényeket az ősi magyar szellemiséggel szembeni merényletnek, szégyennek tartotta...”

*

Pallavicini György tanulmányait Budapesten végezte, jogi képesítést nyert. 1906-ban selmecebányai, majd 1910-ben szegvári kerület országgyűlési képviselője lett. 1917/18-ban júniusában az Eszterházy-kormányban miniszterelnökségi államtitkár és majd a Tanácsköztársaság bukását követően a dunántúli területek fő kormánybiztosá volt. Megbízatása 1920-ban megszűnt, ekkor a dombóvári kerület országgyűlési képviselője lett. Először a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjához, majd abból kilépve egy a Habsburgok trónigényét támogató párthoz csatlakozott. A II. világháború idején Hitler-ellenes nézetet vallott és tiltakozott a zsidó-törvények antihumanista rendelkezései

miatt.

Mint ahogyan apja – *Pallavicini Ede őrgróf* (1845–1914), főrendi ház tag, számos társaság és bank elnöke –, György sem vezethette a csak az elsőszülöttség jogán öröklődő, hitbizománnyá alakított alföldi uradalmakat (Mindszent-Algyő, Sövényháza, Sándorfalva). Saját földtulajdona az apjától 1932-ben megörökölt pusztaradványi birtok és a mosdósi vadászkastély és környéke volt. (A skót lovagvárat utánzó nagy értékű kastélyban egykoron 4000 kötetes könyvtár és értékes szarvasagancs-gyűjtemény volt). □ Apjának keresztnéve, nem tévesztendő össze annak nagyapjával – *Pallavicini Eduard őrgróf* (1787–1839) nevével –, akit Ede-ként is említenek a korabeli források. Eduard, szüleinek *Pallavicini János Károly őrgróf* (1756–1788) és *Zichy Leopoldina grófnő* elhalálása után, 1827-ben kapta meg az öröklést biztosító magyar honosságot és jogot az eredetileg 1802-ben egy genovai társaságtól, illetőleg az Erdődy grófi nemzetségtől megvásárolt uradalmak irányítására. Ő volt, aki 1832-ben az akkor még álló szeri templomromot olajképben részletesen megörökítette. (A festmény ma újra a család birtokában van, amelyről a múzeum képzőművészeti gyűjteménye egy 19. században készített másolatot őriz.)

György nagyapja, a másodszülött *Pallavicini Alfonz őrgróf* (†1875) császári királyi kamarás, tábornok és főrendiházi tagja volt. Tehát a szeri uradalom vezetését, mint elsőszülött fiúgyermek, annak bátyja, *Pallavicini Sándor* (1853–1933) örökölte. Sándor elsőszülött fia, *Alfonz Károly őrgróf* (†1958) 1919-ben került a családi hitbizomány élére. 1944 őszén, amikor Alfonz gróf Magyarországról elmenekülése előtt lemondott,

fia, **Pallavicini Károly Sándor őrgróf** (†2004) agrármérnök lett a hitbizomány utolsó, kijelölt örököse.

A Pallavicini-család a főúri (Zichy, Csáky, Andrássy) magyar családokkal kötött házasságok révén a 19. század közepére az ország leggazdagabb nagybirtokosaivá emelkedtek. **György őrgróf**, felesége, **gróf Andrássy Borbála** (†1968) – **Andrássy Katinka gróf Károlyi Mihályné** (†1986) testvére –, **Andrássy Tivadar gróf** (†1905) lánya volt. Így Pallavicini György, apósán keresztül közvetlen rokoni kapcsolatba került **gróf Andrássy Gyulával** (†1890) az Osztrák-Magyar Monarchia első miniszterelnökével, és annak feleségével, **Kendeffy Katalin grófnővel** (1830-1896).

Pallavicini Györgynek négy gyermeke született: elsőként György – akit a szovjet tit-

PALLAVICINI ZITA BORBÁLA ŐRGRÓFNŐ DÉDAPJA PORTRÉJÁNÁL

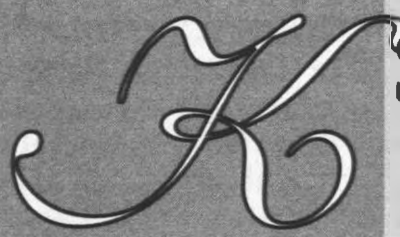
kosszolgálat Szibériába hurcolt el és ott halt meg 1949-ben –, Antal, Ede és Theodora. Antal fiuk, **Pallavicini (Pálinkás) Antal őrgróf** (1922-1957), a megalakult honvéd hadsereg tisztjeként 1947-ben a Magyar Kommunista Párt tagja lett. Egykori történelmi nevét Pálinkásra magyarosította. A Magyar Dolgozók Pártjában tagjelöltségét származása miatt 1954-ben megszüntették. Az 56-os forradalom leverését követően, koholt vádak alapján – **Mindszenty József bíboros hercegprímás „törvénytelen kiszabadítása” és „ellenforradalmi röplapok aláírása” címén** – a budapesti Katonai Felsőbíróóság Különytanácsa kötél általi halálra ítéletre, és 1957-ben kivégeztette. Az 1989-es

rendszerátvitelt követően rehabilitálták.

Szabó Tamás

A KISFALUDY STROBL ZSIGMOND KIÁLLÍTÁS MEGNYITÁSÁNAK ÜNNEPÉLYES PILLANATA (FOTÓK: DÖMÖTÖR MIHÁLY)

Szellem, napvilág, szolgálat

BÁBÁS-KODÓ KIÁLLÍTÁS A KÖNYVÜNNEPEN

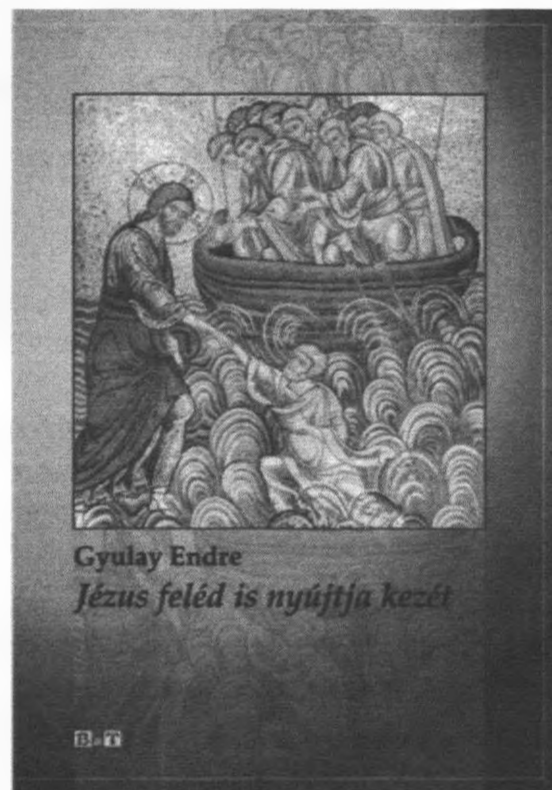
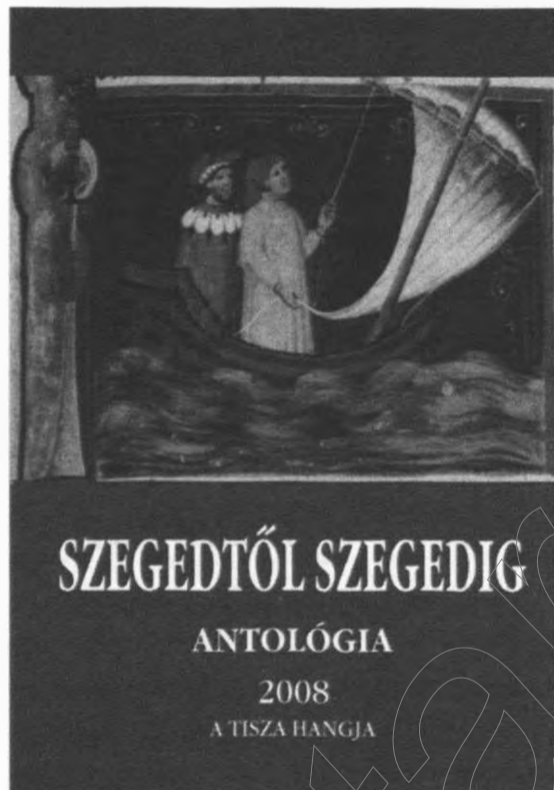
A könyv, ha úgy vesszük, köztes állomás az erdőből a mesterséges intelligenciák világába vezető úton. Az egyes népek, kultúrák elnevezésében a könyv szóban ott rejtőzik hajdani eredete. Mindig egy darab erdő. Bár az antikvitásban természetesen mást értettek a könyv fogalmán, de a szavakban megőrződött természetes eredete. A latin "liber" egyik jelentése "fakéreg, háncs, háncsra írt irat." Az ógörög "lepisz" "héjat" is jelentett. De a mai német "Buch" szóban is ott rejtőzik a bükk fanév (die Buche).

Habent sua fata libelli. -szokták idézni az ókori szentenciát. A könyveknek saját sorsuk van. És saját sorsuk van nekünk, a könyvet olvasóknak is. Egész életünkben vezérfonal, útmutató, a bennünk szereplők pedig időről-időre, jó ismerősként, elkísérik mindennapjainkat. De ugyanígy sorsuk van a könyvet kiadóknak is: történetük.

A XIX. században sem volt kelendőbb a pesti vásáron a könyv. Mert még egy Petőfi is hiába vitte föl könyveit. Éles kirohanásban írja le tapasztalatát *Levél Várady Antalhoz* című versében (1846).

*„Mert haj, jó gazda ám a magyar ember!
Amit kutyákon, kártyán, s más egyében
Eltékozol, meggazdálkodikja könyvön.
A könyvvel úgy van, mint hajdan zsinóros
Nadrággjával s prémes mentéivel volt,
Melyet nagyapja s édesapja vett;
Az szolgált még az ő fiának is.”*

Nem kellett annyira könyv a XIX. század emberének sem? Kell-e a könyv a XXI. században? -kérdezhetnénk digitalizálódó globális világunkban, ahol szinteminden egy kattintásra elérhetővé válik, olvasható.

Tudjuk, hogy Szeged első nyomdáját Grün Orbán alapította 1801-ben. A másodikat Bába Imre 1862-ben. A XIX. század elteltével, másfélszáz év múlva a Bába és Társai Nyomdaipari Kft. (Bába Kiadó néven) a régi hagyományokat fölújítva az idén éppen 15 éves fennállását ünnepli.

Az eltelt 15 év során a Kiadó változatos palettát mutatott számunkra, olvasóknak, az általa kiadott könyveiből, melyeket a kiállítás bemutat. Gyűjteményes művek (Szegedtől Szegedig Antológia), versek, regények, kisregények, elbeszélések, önéletrajzok, naplók, emlékezések, riportok, tárcák, publicisztikák, humoros gyermekkönyvek, verses kifestők, tudományos és ismeretterjesztő művek, helytörténeti, zenei kiadványok (dél-alföldi népdalokkönyv), drámák, művészportrék, irodalom- és művelődéstörténeti tanulmánykötetek.

Nemcsak a Kiadó fennállásának évfordulóján szükséges ilyen kiállítás, hogy híre legyen, hogy e könyvek eljuthassanak olvasóikhoz, hogy kelendőbb legyen a könyv.

A kérdés nemcsak ma aktuális és egyedülálló. Hasonló kérdést vetett fel a XIX. században Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban.* (1844).

*„Hogy míg nyomorra milliók születnek,
Néhány ezernek jutna üdv a földön,
Ha istenésszel, angyal érzelemmel
Használni tudnák éltők napjait...
Hol a nagyobb rész boldogsága? -Ment-e
A könyvek által a világ elébb?”*

A Kiadó mindig is tudja: Kell a könyv, szükség volt, van, lesz reá mindig! Ahogy a vers tovább folytatja:

*„Hogy tévedt, sújtott embertársinak
Írányt adjon s erőt, vigasztalást.*

A cél?

*...A nyers fajokba tisztább érzeményt
s gyümölcsözőbb eszméket oltani,
hogy végre egymást szívben átkarolják,*

*2008. június 4-én hangzott el, a „Betűvetés-Könyvaratás- 2008” című kiállítás megnyitóján a Bálint Sándor Művelődési Házban.

s uralkodjék igazság, szeretet.
Hogy a legalsó pór is kunyhájában
Mondhassa bizton: nem vagyok magam!

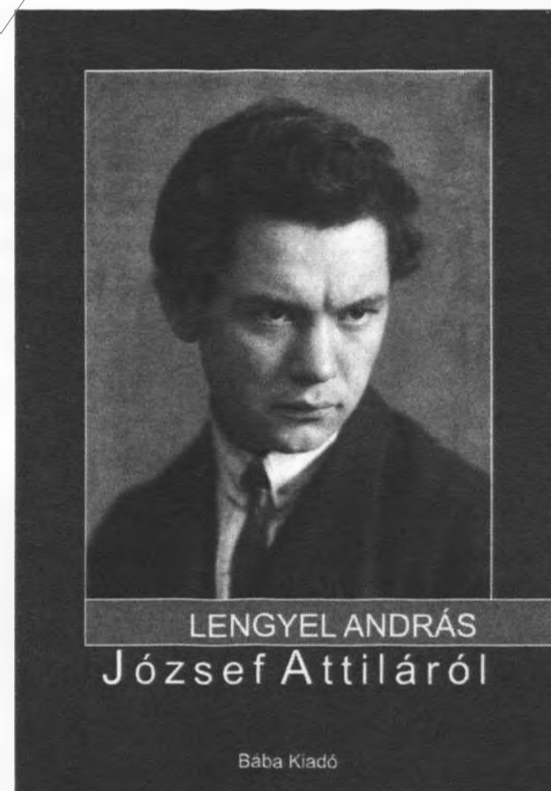
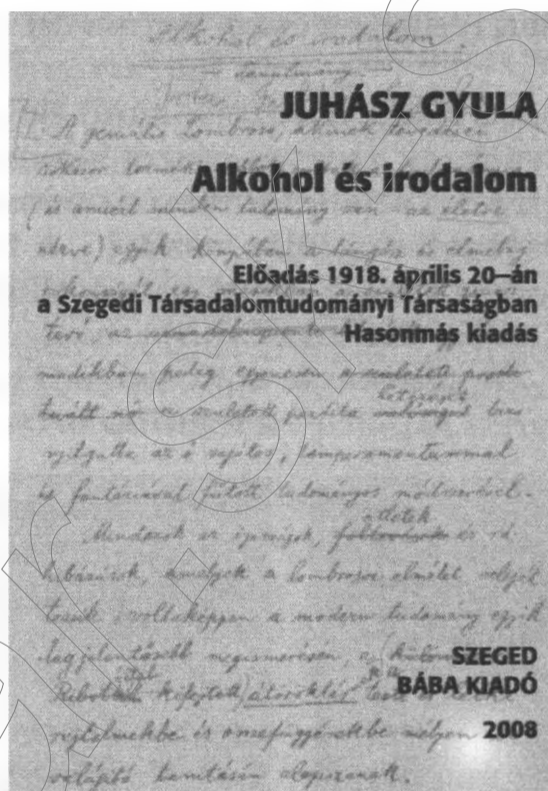
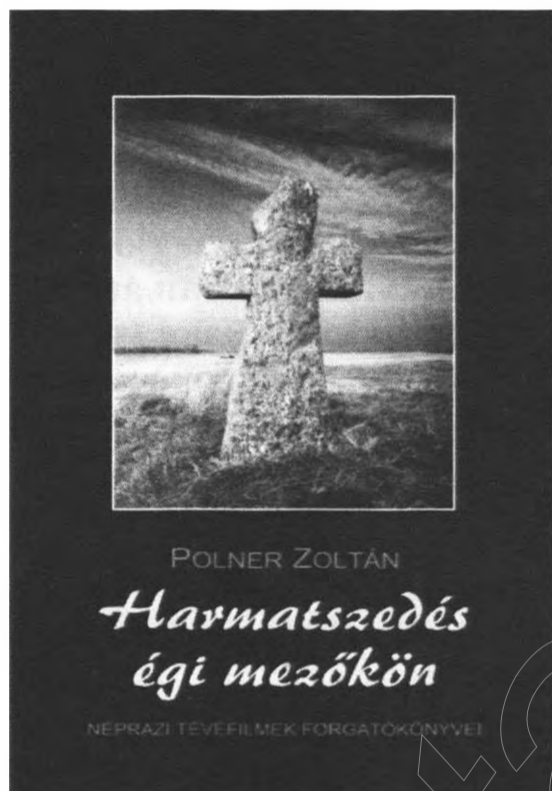
Igenis kell a könyv! Nehogy bekövetkezzen az,
amit Vörösmarty feltételezett:

„Hát ledöntsük, amit ezredek
az ész napvilága mellett dolgoznak?”

Nehéz munka, de nem olyan hiábavaló, mint
ahogy azt Kölcsey: *Vanitatum vanitas*-ában
(1823) megírta:

„Bölcselkedő oktalanság,
rendbe fűzött tudatlanság,
kártyavár s légállítvány
mindenféle tudomány.”

Éppen ellenkezőleg. Idézhetném Péter László
irodalomtörténész dicsérő szavait. „*Manapság
van ugyan Szegeden sok nyomda, s többük
dicséretesen ad ki könyvet, de ilyen nagy számban,
folyamatosan és következetesen csak a
Bába és Társai vállalkozása.*”

Ebben a munkában oroszánrésze van a könyvkiadást vállaló nyomda vezetőjének, Majzik Istvánnak, aki önzetlenül, jó érzékkel és nem kevés kockázattal karol föl minden irodalmi ambíciót, és segíti **napvilágra jutni.**” Hozzátehetnénk, milyen napvilágra? A Szellem napvilágára? Mert, bizonyára a XXI. században nem csupán a Nappól érkező káros UV sugárzás érheti fejeinket... Pedig még Vörösmarty is, a XIX. században, feltételes módon fogalmazott a könyvnyomtatás évfordulójára írt, *A Gutenberg Albumba* című versében:

„**Majd, ha világosság terjed ki keletre nyugatról
És áldozni tudó szív nemesíti az észt...**
Az lesz csak méltó diadal számodra, nevedhez
Méltó emlékjelt akkoron ád a világ.”

Petőfi (1847-ben) hasonló megváltó erőt feltételez az ilyen munkálkodásnak, az alkotások napvilágra segítésének, a mai alkalommal szó szerint is kimondhatjuk „Bábás-kodásnak”.

A XIX. század költői-ben hogyan is fejezi be a tenni valókat?

Figyeljük meg, itt is a feltételes módú, a jövőre utaló megfogalmazást!

„**Ha majd a szellem napvilága
ragyog minden ház ablakán:
akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
mert itt van már a Kánaán!
És addig? Addig nincs megnyugvás,
Addig folyvást küszködni kell.-
Talán az élet munkáinkért
Nem fog fizetni semmivel.**”

Ez utóbbit a Kiadó és Majzik István nagyon is tudja, érzi, és „áldozni tudó szívvel” mégis teszi a vállalt munkáját.

Mint ahogy ugyanez a remélt szellemi fény terjesztésének igénye sugárik Ady: *Óda a betűkről* című versében (Még egyszer, 1903), a nyomdászok munkájával kapcsolatban:

„**Mi ünnepeltetjük a világot:
ólombetűk és éji emberek...**
Légy üdvözölve, szent, termékeny éjjel,

**mikor világot gyújtunk a világnak,
mikor az eszmék szállnak szerteszéjjel,
mikor a betűk megváltást csinálnak.”**

De a könyv mára, a XXI. században maga is egy darabka mesterséges intelligencia. Nemcsak **betűkbe**, hanem **bitekbe** sűrített információkat tartalmaz. Vannak, akik azt mondják: a könyv kinőtte kereteit. 1997/98-ban elindult az elektronikus könyvkiadás. A Kiadó részt vesz a digitális könyvkiadási programban. Az addig kiadott könyveket elektronikus úton is hozzáférhetővé teszi elektronikus könyv, multimédia, szöveg, videó, hang, animáció, stb formájában. De ez sem nélkülözheti a hagyományos olvasást és a munkát feltételező hagyományos könyvkiadást.

Tehát: *Tolle, lege!* Szent Ágoston szavaival zárom e bevezetőt a reneszánsz és a Biblia évében.

Szabó Pál

A szótár él

BAKA ISTVÁN MŰFORDÍTÁSAIRÓL

Baka István két fordításkötetét nézem, itt fekszenek az íróasztalomon, évek óta nyugtalanít ennek a költészetnek a megragadhatatlan teljessége, és most itt vannak a fordítások is hozzá, tessék... Persze, minden nagy költészet megragadhatatlan teljesség, mert jól művelik, és hagyják annak lenni, ami: költészetnek, forma és tartalom egymásba fonódó, játékában kiteljesedő egységének.

Ilia Mihály gyakorta elmondja nekünk, sőt le is írta már néhányszor, hogy „... a Baka-opuszt magához veszi a tudomány a kultusból és a legendából, melyek oly kedvesek nekünk, kortársaknak, de melyek sokszor és sokat ártanak a műnek, mert az olvasóban a megértés helyett a szöveg elé az emberi esendőséget, a véletlent, a képzelt és vágyott mozzanatokot állítják.” Vagyis: itt egy eleven alkotói életmű, eleven költészet, amely halad a maga irodalombeli útján, éli a maga öntörvényűségének sorsát, míg a költő, akit sokan jól ismertünk, és aki idén lenne 60 éves, immáron 13 éve halott. És a költészetnek van igaza: nem hal meg...

De mi a helyzet a fordításokkal? Baka István műfordításai alkotói pályájának szerves részét képezik, sőt annak kiemelkedő eredményei. Terjedelemben az orosz költészetből való fordítások saját verseinek dupláját teszik ki. A Baka-életművet talán legjobban ismerő, de a fordításokat mindenképp legmélyrehatóbban átlátó Szőke Katalin is megállapítja, hogy Rab Zsuzsán kívül Baka István fordította le a 20. századi magyar irodalomban a legtöbb orosz verset.

Az idei, 2008-as Ünnepi Könyvhét szegedi rendezvényei közé tartozott június 10-én a Grand Café-ban, Erdélyi Ágnes támogatásával a Baka István művei sorozat következő darabjának, a két-kötetes Műfordításoknak a bemutatása. A mű a Tiszatáj kiadásában megjelenő Baka István életmű-sorozat része, és – mint Olasz Sándor megnyitójában utalt is rá – már előkészületben van a harmadik műfordításkötet is. A könyvek Szőke Katalin és Bombitz Attila értő válogatásában és gondozásában jelenhettek meg. A szövegeket megjelent kötetek, ill. folyóirat-közlés alapján gyűjtötték össze a szerkesztők, de olyan műveket is találunk a kötetekben, melyek hagyatéki kéziratokból kerültek elő. A szövegek gondozásában, a sajtóhibák és elírások kijavításában Baka István özvegyének, Baka Tündének is fontos szerep jutott. Mint már hagyományosan, most is Pataki Ferenc festményeinek részletei ékesítik mindkét könyvborítót Annus Gábor kötettervében.

A kötetek szerkezeti felépítése irodalomtörténeti kronológiát tükröz. Az első kötetben kapnak helyet a 19. század legnagyobb alkotójától, Puskintól kezdődően az őt követő „ezüstkor”, az impresszionista, szimbolista, szecessziós líra képviselői (Bunyin, Annyenszkij, Brjusov, Szologub, Ivanov, Blok, Belij, Kuzmin), majd a korábbiakkal szorosán kapcsolódó új irányzat, az akmeizmus alkotói (Hodaszevics, Gumiljov, Mandelstam). Az orosz irodalmi nyelv legnagyobb és legelső művelőjének, Puskinnak költészete izgalmas részleteire lelhettünk a kötetben: igen változatos műfajok közt kalandozva a líraian könnyed szerelmes monológ-

tól (pl. Egy görög lányhoz) a satirikus, komikus hangnemű poémáig, melynek egyébként Baka az első fordítója (Szerzetes). A szimbolista lírában a zeneiség, az akmeista költészetben a képzőművészeti, plasztikus jelleg a meghatározó. Különösen bravúrosak itt Baka Blok-, Hodaszevics- és Mandelstam-fordításai: Blok Carmenjének zenei-sodró szenvedélye, Hodaszevics Halászának kozmikus lét-allegóriája vagy Mandelstam Palaódájának rétegzett időjátéka mind más-más költői és fordítói arculatot tükröz.

A második kötet az izgalmas és igéző tehetségű Cvetajeva verseivel kezdődik, akinek költészete és tragikus élete is vonzotta Bakát, majd az irodalmi Nobel-díjas Paszternák verseivel lépünk át a 20. század második felének lírájába. Vaginov és Bagrickij még az orosz avantgárd képviselői: előbbi az abszurd költészet művelője, míg utóbbi a futurista-konstruktivista irányzatok alkotója. Szembeötlő ennek a kötetnek a gazdagsága: rendkívül színes palettáját látjuk itt a modern (sőt a mai!) orosz irodalomnak. Továbblapozva találunk olyan alkotókkal, akiknek egy vagy néhány költeményét fordította le Baka István (Alekszej Tolsztoj, Antokolszkij, Rejn, Kuznyecov, Kornyilov, Szoprovcszkij, Poletajeva, Kublanovcszkij, Szedakova). Ezen költők közt többen is jórészt csak külföldön publikálhattak (pl. a hazánkba is ellátogató Rejn, a csernobili atomkatasztrófáról elsőként verset író Kornyilov vagy a szovjet rezsím haragját szintén kivívó Szoprovcszkij). Vagy szamizdatban adták ki műveiket a gorbacsovi „glasznosztj” előtt (ilyen a korábban Münchenben pub-

likáló, ma Moszkvában élő Poletajeva, a Párizsba emigráló, majd hazatelepülő Kublanovszkij vagy az első könyvét New York-ban megjelentető Szedakova). Így Bakához is ebben a formában jutott el költészetük, legelőször akkor, amikor az 1970-es évek elején egyetemi hallgatóként rész-képzésen Leningrádban járva orosz barátaitól kapta ezeket a szamizdatokat. Baka István barátai és életművének kutatói szerint is ez volt a költő fordítói pályájának kezdete. Ez az ún. nem hivatalos, tehát a szovjet hatalom ideológiájába nem illeszkedő irodalom került Baka fordítóművészetének középpontjába, és maradt is ott az 1980-as évekbe továbblépve. Szőke Katalin többször megjegyzi, hogy a Szovjetunióban akkoriban ünnepezt költői triász (Jevtusenko, Voznyeszenszkij, Rozsgyesztvenszkij) versei idegenek voltak Baka számára, és mindig is kereste –és amint látjuk, meg is lelte– azokat az alkotói korpuszokat, amelyek nemcsak ízléséhez, irodalmi regiszteréhez álltak közelebb, hanem intellektuális és érzelmi tartalmaikban is rokonnak vagy legalábbis rokoníthatónak tűntek számára.

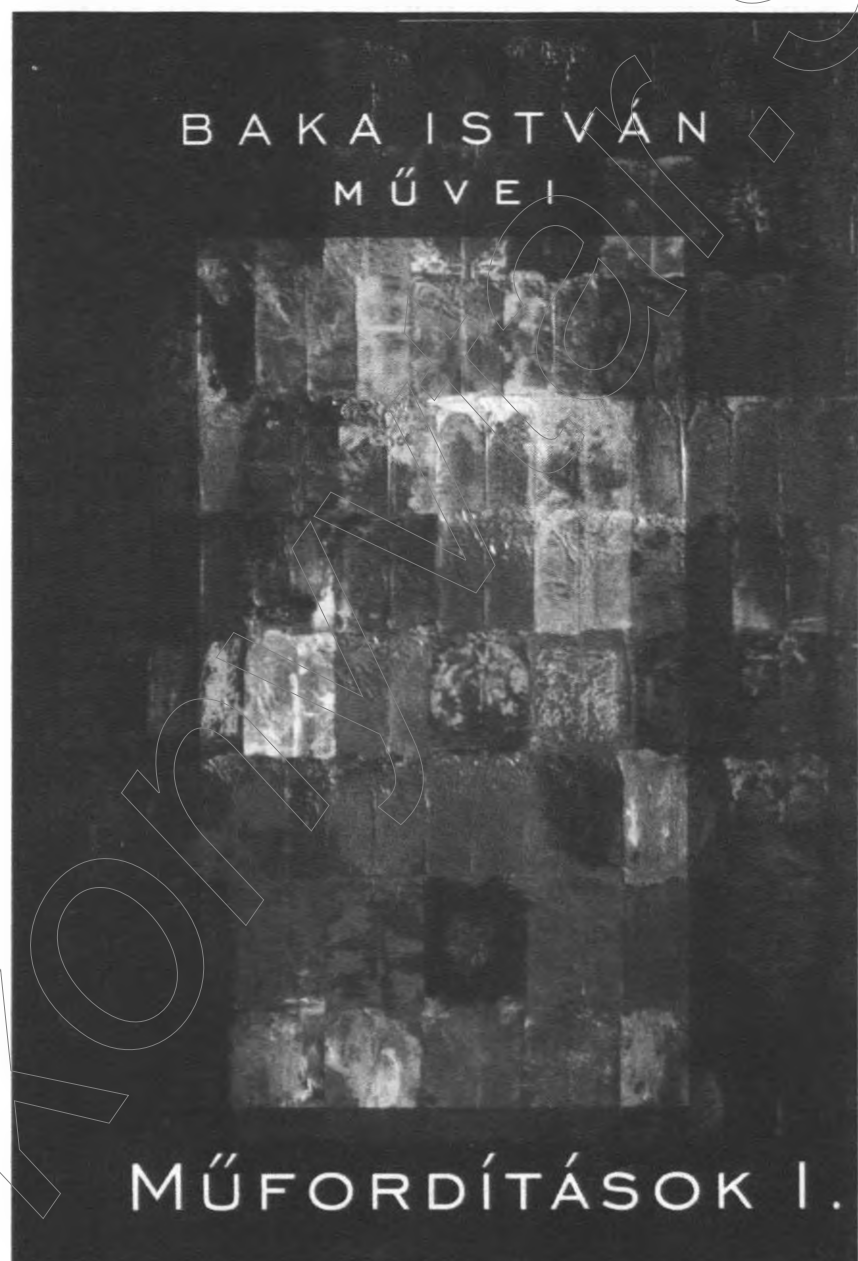
Így érkezünk el a második kötet mustrájában az igazi „nagyvadakhoz”, azokhoz az orosz alkotói pályákhoz, amelyekkel Baka talán a legszívesebben foglalkozott a jelenkori irodalom költői közül: a filmrendező Andrej édesapja, Arszenyij Tarkovszkij, a csuvas származású Gennagyij Ajgi, a Bakáékhoz, szegedi otthonukba személyesen is ellátogató Viktor Szoszнора, a zaklatott életű orosz bárd, Vlagyimir Viszockij és az irodalmi Nobel-díjas Joszif Brodskij, aki a Baka István halála utáni évben hunyt el.

Nagyon érdekes, hogy a magyar kultúrafo-gyasztók számára talán legismertebb Vlagyimir Viszockijtól jegyzi Baka az előbb felsoroltak közt a legkevesebb fordítást. A Baka-kötet könyvnap-i bemutatóján erről szó esett a Grand Café-ban, és

Bagi Ibolya, aki az irodalomtörténet kutatása mellett maga is foglalkozik műfordítással, úgy értelmezte ezt a tényt, hogy Viszockij hömpölygő áradású, őserős, féktelen szenvedélyű lírája épp a zabolátlansága miatt kevésbé vonzza Baka szintén szenvedélyes, mégis mederben tartott fordítói stílusát.

Ránézve most már a két kötetegységre, hiszen azzal kezdtem, hogy itt fekszenek előttem az íróasztalon (és még mindig), az embernek az a határozott és örömteli benyomása támad (sőt az idő teltével ez meggyőződéssé szilárdul), hogy az orosz irodalom két utolsó évszázadának gyönyörű, lírai összefoglalását látja.

Amit feltétlenül érzékelhetünk a Baka-életmű olvasásakor: a műfordítások nemcsak inspirálták Bakát, a költőt, hanem egy-egy lefordított műalkotás gyakran parafrázisként is visszatér (pl. Blok: Carmen és Baka: Carmen, Bunyin: Thézeusz és Baka: Thészeusz, Brodskij: Dido és Aeneas és Baka: Aeneas és Dido), vagy évokált szövegegységekben variálódik (pl. Brodskij: Post aetatem nostram és Baka: Post aetatem vestram, Tarkovszkij: Kézirat és Baka: Változatok egy orosz témára), sőt a felidézett lírai életmű költője is meg-megjelenik, beléptetve egy-egy Baka-versbe (Baka István Hodaszevics Párizsban című verse vagy az Orosz triptichon vershármása). A fordítás egyben teremtő akció ürügyéül is szolgál a költői leleménynek. Baka a szerepjáték Weöres Sándor-i hagyományát is megújítja: igaz, ő nem költőnt kelt új életre, hanem egy sose volt orosz költőt álmodik meg. Amikor életre hívja Sztjepan Pehotnijt, kezdetben azt meséli Szőke Katalinnak, hogy talált egy ismeretlen orosz költőt, és érdekesek a versei, úgyhogy lefordítja őket. Ez a fordítói álarc aztán persze levedlik, és kikacsint mögüle az eredetiség hangját az orosz kontextussal ötvöző páratlan szerepjátékos: a költő Baka István.

A KEDVESEM SZAVA

СЛОВО МИЛОЙ

Hallgattam énekét; talány,
Mitől oly bűvös hangu Lila,
Mint éjjélkor megzendült líra,
Vagy folyóparti csalogány.
Könnyeket hullatott szemem,
S a drága nőt megszólítottam:
„Bús hangod megigézett nyomban,
De több a szépség kedvesem
Szavában, mint legszebb dalodban.”

BARÁTAIMHOZ

ДРУЗЬЯМ

Arany napokat, éjeket
Adtak az istenek tinéktek,
S odaadó leányszemek
Reátok sóvárogva néznek.
Barátaim, daloljatok!
Gyors szárnyon szálljon ez az este;
S én gondtalan, víg kedvetekre
Könnyes mosollyal bámulok.

46

ELÉGIA

ЭЛЕГИЯ

Azt hittem, hogy kihuny végleg a szerelem,
Szívemben a szilaj vágy elnémult örökre,
Végre bevezetett, ragyogva odafenn,
Barátság csillaga a biztos kikötőbe.
Tengerpart fővenyén heverve gondtalan,
Már távol láttam és csak messziről mutattam
A vitorlást, hogyan rohan
A pusztulásba vad viharban.
Így szóltam: „Százszor boldog az,
Ki életét szabadon élte,
S elszállt, mint tündöklő tavasz,
Nem búsitotta szenvedélye,
Nem szenvedett, hogy nincs reménye,
Nem bénította kurtavas.
Boldog! S még boldogabb vagyok tán,
Széttéptem kínom láncait,
Megint baráti fény ragyog rám,
S nem járom már komor-mogorván
Az élet fénylő tájait!”
Boldogtalan... mit is beszéltem!
Hamis békémben épp csak elszenderedtem,
De szívem rejtekén megbújt a szerelem,
Nem hunyt ki égő szenvedélyem.
Barátaim között, ahol vígság fogad,
Akartam régimód felhangolni a lírát,
Megénekelni szép és ifju lányokat,
Vígságot, Bacchust és Delphirát.
Hiába!... néma csend; elfáradt ujjaim
Heverték lantomon, szót nem fogadva nékem,
Még mindig égtem – és a bánat közönyében

47

PUSKIN-FORDÍTÁSOK AZ OLDALPÁRON

Vessünk most közelebbi pillantást egy-egy izgalmas fordításra! Baka István legbravúrosabb műfordításai közé tartozik Alekszandr Blok tízrészes Carmen-ciklusának magyarra való átültetése. Baka később maga is kedvet kap a Carmen-témához. (Ismerjük ezt a fajta ihlető erőt az irodalomban: Kosztolányi fordítás után kezdett el maga is haikut írni, és Radnóti Vergilius IX. eclogájának magyarra fordítása után kapott kedvet az eklogaírásához. A fordítás mint ihlető erő mindig együtt jár azzal, hogy a később ennek hatására megszülető eredeti művek a lefordított mű viszonyrendszerébe helyeződnek a percepcióban.) A szimbolista második nemzedékének legtehetségesebb költőjének, Bloknak lírájában az idealizált, szinte éteri tisztaság és testetlen nőalak kezdetben a szentség, a szellemiség, a szent bölcsesség megformálója, és később több fokozaton át jut el ez a költészet a démonikus Carmen-alakig. Bakát rendkívülien megragadta a Carmen-figura kettőssége: a hús-vér nőiség testesülése és a rontás metafizikus természetű a nőalakban. A ciklus az elsőtől az utolsó költeményig a végletek játéka és egyesítése, és miközben Baka pontos fordítást alkot, ezt a tartalmi szélsőségességet és belső feszültséget talán még egy fokozattal erősebben érzékelteti, mint Blok az eredeti szövegben. Lássunk erre néhány példát! Az első részben a Blok-vers első sorának szó szerinti fordítása: „Ahogy az óceán változtatja színét”. Ez Bakánál: „Mikor színek háborgó vizen”. Vagy ugyanitt a hatodik sor Bloknál: „És a vér az orcámba szökik”, míg Baka műfordításában: „Orcám a vér lángba borítja”. Vagy a tizedik részben az utolsó versszak zárszava Bloknál szó szerinti fordításban: „Minden – zene és fény: nincs boldogság, nincs család.../ Egy melódiaként hangzik a bánat és

a boldogság.../ De én szeretlek téged: én épp ilyen vagyok, *Carmen*.” Baka átültetése:

„Nincs boldogság, család: minden csupa fény s dalok... Egyetlen dallam ott az öröm és a bánat... Szeretlek, Carmen, én is épp ilyen vagyok.” Ez a tartalmi intenzitás végigvonul a szövegen, miközben Baka következetesen tartja a Blok által diktált formát.

Ami nagyon izgalmas a Baka-lírában: a szerepversek hagyományának megújítása, új utak és témák keresése a szereplíra motívumkörében: Hamlettől Hány Jánoson át Széchenyiig. Ennek a kapcsolódási pontjai szintén ott vannak a műfordításokban: Szosznoránál, Brodskijnál... Szőke Katalin írásaiból és Baka Tünde visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy Brodskij költészete már 1971-es leningrádi tartózkodása óta ismerős volt Baka számára, és a prózai beszéd és a szabad vers elemeinek beépítéséhez a lírai beszédmódba Brodskijnál talált, találhatott bátorítást. Számtalan remeklése közül én egy szerepverset emelnék ki: az Odüsszeusz Télemakhosznak címűt. A leleményéről és tudásvágyáról messze földön híres görög mítosz- és eposzhős (Dante, Joyce, Kosztolányi, Babits, Márai, Kovács András Ferenc mellett, hogy csak néhány szerzőt említsünk) Brodskijnál újramaszkirozva visszatér: keserű szívvel, kiegészve, de méltósággal. A vers az apa lírai monológja fiához, szabad verses, szinte prózai formában. Brodskij a 29 soros költemény tételmondatát, mint egy szimmetriatengelyt épp középre, a 15. sorba helyezi. Baka fordításában: „...egyik sziget olyan, akár a másik...”

A másik nagy szerepverselő Viktor Szosznora. Baka így ír róla: „Szosznora lírai hőse és sok helyütt hasonmása Boján, a legendás dalnok,

akire az *Igor-ének* szerzője ugyanolyan megtagadó elismeréssel hivatkozik, mint Anonymus a „hazug” jokulátorokra. Szosznora az ő élettörténetét találja ki, az ő elveszett dalait írja meg (akárcsak Weöres Sándor *Psyché* verseit), s nemcsak hallatlan stílus-érzékről tesz tanúságot (nem véletlen, hogy könyvéhez D. Lihacsov, az orosz irodalom tudós kutatója írt előszót), hanem egyúttal olyan maszkot is talált, amely tökéletesen az arcára simult - a mi líráinkban Ady kurucverseiben találkozunk ilyen meggyőzően teljes azonosulással.” Baka a Bojáról szóló verseknél is jelentősebbeknek tartja a nevében írott énekeket (*Zápor zúdul, Első ima Magdolnához, Égj le, napvilágú fáklyám* stb.), „melyekben már szétválaszthatatlan a legendás dalnok és a mai költő személyisége.”

De az egyik legnagyobb hatással Baka István költészetére és fordítói világára Arszenyij Tarkovszkij lírája volt, ez a mágikus erejű, szenvedélyes, mégis filozofikus elmélyültségű líra, amely mindig foglalkoztatta Bakát, nemcsak fordítóként, hanem költőként, sőt filológusként is. Arszenyij Tarkovszkij verseit a magyar közönség elsősorban fia, Andrej a *Tükör* című filmjéből ismerheti. Emellett különösen szépek a Marina Cvetajevának írott versei (szerelmi kapcsolat kötötte őket egy időre egymáshoz): Az első együttlétek vagy a Nagymosás című alkotások. Ezeknek „válaszversei” ott vannak persze a kötetben Cvetajeva neve alatt, ha kicsit visszalapozunk, ilyen például Az első sort mondogatom című, melyet a költőnő a Tarkovszkijnek írt.

Felhasznált irodalom:

Baka István: Viktor Szosznora (Utószó) = Viktor Szosznora versei

Európa Könyvkiadó, Budapest 1986

Füzi László: A költő titkai. Töredék Baka Istvánról = Délmagyarország 1996.szept. 28.

Ilia Mihály: Szer és alkalom = „Égtájak célkeresztjén”. Tanulmányok Baka István műveiről

Szerk.: Bombitz Attila, Tiszatáj Kiadó, Szeged 2006

Szőke Katalin: A. Sz. Puskin: A szökőkutak hűvösében = Élet és Irodalom 2000. febr. 11.

Szőke Katalin: Baka István műfordításai = KÉZIRAT-előkészületben, Tiszatáj

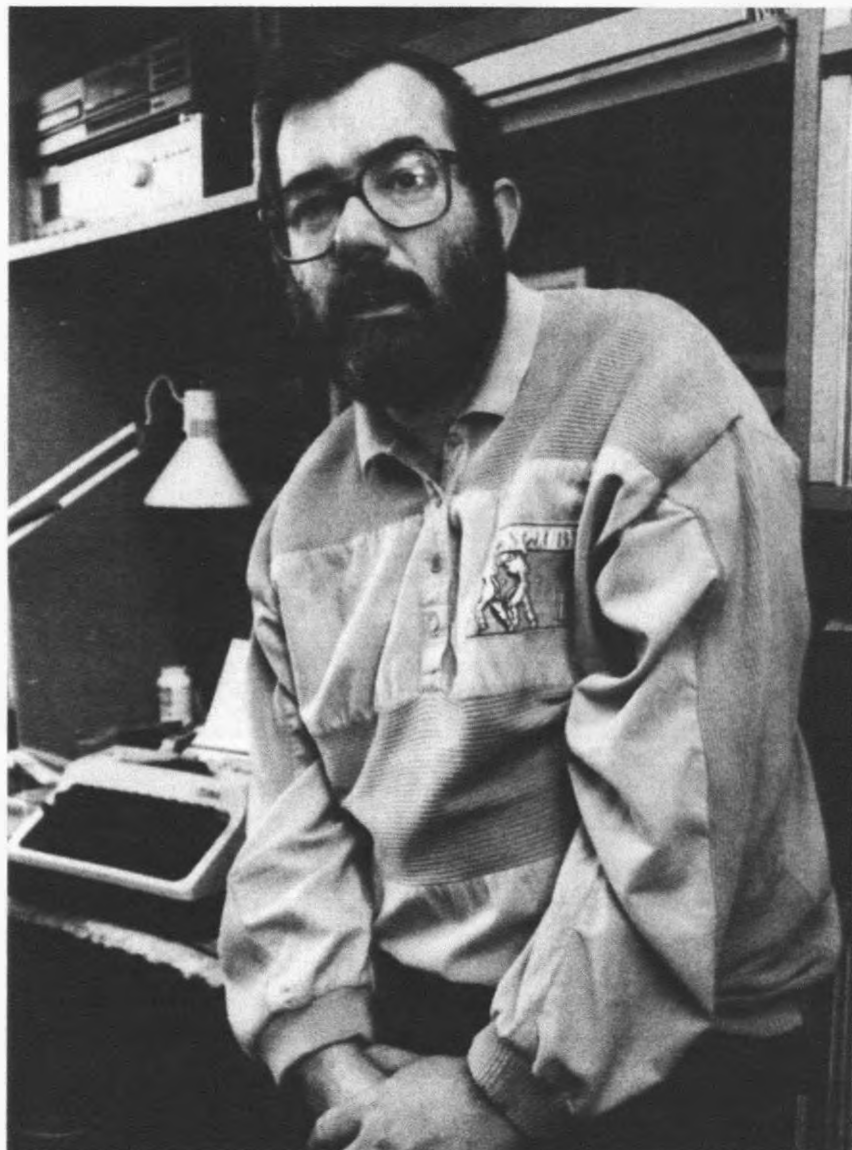
Ha meggondoljuk, Baka István életművének ismerői közül Füzi László például okkal-joggal emeli a következő sorokat Dsida Jenő Sírfeliratával és Kosztolányi Dezső Hajnali részegségével azonos szintre, a magyar irodalom legszebb sorai között helyet adva nekik:

*„jó volna lenni még talán de
mit is tegyek ha nem lehet
a szótárdba írn be s néha
lapozz föl engem és leszek”*

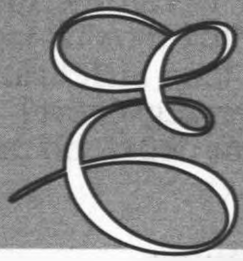
(Részlet a Csak a szavak című versből)

Mi is itt a központi motívum és egyben sorsfeloldás? A szótár. A szótár és az abba beírt szó. Persze, hiszen a „scripta manent” ténye már archaikus tudásunk része, de Baka itt többről is, másról is vall, és egy az ő műfordításairól szóló töprengés mégiscsak arra kötelez, hogy ezt a többet és mást itt most észrevegyük. A szótárba írás elképzelt mozzanata itt az immanensből a transzcendensbe emeltetés gesztusával azonos. Megőrzés, átmentés, folytonosság. A fordítás alapeszközét erre is alkalmasnak találja a költő. A szótár átörökíti és megőrzi. A szótár mindig fellapozható, a szótár nélkülözhetetlen. A szótár él. A szó eleven. A vers lélegzik. (Baka István: *Műfordítások I., II. Szeged, Tiszatáj Kiadó, 2008*)

Fabulya Andrea

FOTÓ: VERÉB SIMON

Emlékezés a nótakirályra

A MEGÉNEKELT DANKÓ PISTA

Polner Zoltán

Hegedűszó

Ha esténként ragyogni kezd az őskert,
s a forró szél a lombok közt elül,
sokáig hallom még, amint esővert
rózsáknak Dankó Pista hegedül

PUCCINI TURANDOT CÍMŰ OPERÁJÁNAK NAGYJELENETE AZ
IDEI SZABADTÉRI JÁTÉKOK NYITÓELŐADÁSÁN
(FOTÓ: VERÉB SIMON)

VARGA MÁTYÁS DÓM TÉRI LÁTOMÁSA

Borító grafika, szerkesztés és előkészítés

Nyomdamester RealProStudio®
alkotó technológia